

Anul al VI-lea, N-le 10-12.

Octombrie-Decembre 1920.

REVISTA ISTORICĂ

= Dări de seamă, =
documente și notițe.

PUBLICATĂ

DE

Ţ. IORGA

CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA «CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC»

1920

www.dacoromanica.ro

SUMARIUL :

- N. Iorga* : Rominii în câteva noi izvoare apusene.
N. Iorga : Un negustor bucureştean acum o sută de ani (comunicaţie făcută la Academia Română).
C. J. Karadja : Un ambasador suedes la curtea lui Constantin Şerban.
Paul Gore : Ştefan Alexandrovici, „voevodici voloşchii” (schită istorico-genealogică).
Gh. I. Brătianu : Piatra de mormint a lui „Negru-Vodă”.
V. Bogrea : Numele lui Alexandru-cel-Bun şi al lui Petru Rareş.
T. G. Bulat : Poliţia lui Ludovic al XV-lea şi Radu Cantacuzino, pretendent domnesc (acte din Arhivele Bastiliei, în Biblioteca „Arsenalului” din Paris).
Em. Panaitescu : Coloana lui Traian în lumina noilor cercetări.
DOCUMENTE.
CRONICĂ.
-

**Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga, Bucureşti,
Şoseaua Bonaparte, 8**

**Administraţia : Bucureşti, Tipografia „Cultura
Neamului Românesc”, Strada Lipscanii
Noi, 12 (colţ cu Domniţa Anastasia).**

**Pentru cărţile despre care se fac recenzii care le
recomandă, se poate reţinea, după dorinţă,
anunciul pe copertă.**

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —

PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI

Romîinii în cîteva noi izvoare apusene

Izvoarele apusene ale evului mediu au fost îndelung cercetate pentru a se găsi știri privitoare la istoria Romînilor. Resultatul a fost, cum se știe, foarte puțin mulțămitor. Orice știre nouă deci sau cel puțin orice nouă interpretare nu poate fi deci decît bine venită.

În timpul din urmă, străbătînd aceste izvoare pentru alcătuirea unei istorii universale, ici și colo am aflat unele lucruri care mi s'au părut că trebuie relevate pentru că erau cît de puțin nouă, sau pentru că erau capabile și de o altă interpretare decît cea obișnuită.

1. Timp de mai multe veacuri, neamul nostru a trăit supt popoare de origine uralo-altaică, de la Huni prin Avari și Unguri la Pecenegi și Cumani, în sfîrșit la Tatari. În tot acest timp, existența Romînilor ca supuși nu poate fi tăgăduită serios. Dar cred că nu s'a recunoscut în de ajuns rolul pe care *supt* acești stăpîni, dar și *împreună* cu dînșii, ca element militar purtînd același nume cu ei, Romîinii l-au putut juca.

În adevăr, ce puteau să însemne domnitorii se vede, de pildă, din acest pasagiu, privitor la Tatari — dar toate aceste neamuri aveau același fel de a trăi și de stăpîni —, pe care-l aflăm la un scriitor din veacul al XIV-lea numai, dar care resumă mărturiile unor izvoare directe, Toma, marchisul de Saluzzo: «Hanul cel Mare locuiește totdeauna în cîmp, din cauza mulțimilor care-l urmează, căci în oraș n'ar putea sta a patra parte: astfel merge dintr'o țară în alta, și-și duce femeile și copiii»¹.

¹ Cil demoure toudis aux champs, pour les tourbes qui le sievent, car en cité ne pourroient ester la quarte partie; tellement va de pays en autre, et ses femmes et enfants mayne (Iorga, *Thomas III, marquis de Saluces*, Saint-Denis 1893, p. 180).

Și, după aceeași informație imediată, în același secol, puțin mai înainte, pe urmele unui Du Plan Carpin, Ruysbroek și mai ales Marco Polo, Philippe de Mézières vorbește de „marile corturi și pavilioane” supt care stau aceeași Tatauri, „un milion” de cavaleri, cari, cînd isprăvesc pășunile dintr’un loc, pleacă mai departe¹.

De o adevărată ocupație, de o cîrmuire reală, nu poate fi vorba în asemenea condițiuni.

Deci, cînd Liutprand, în descrierea călătoriei sale la Bizanț, supt Nichifor Phokas (veacul al X-lea), arată ca vecini ai Imperiului răsăritean pe „Unguri, Pecenegi, Cazaci, Ruși, pe cari cu alt nume li zicem Nortmani”², el nu neagă existența, și ca element militar și politic, a Romînilor. Pe aceștia cred a-i vedea, cînd, la sfîrșitul veacului al XI-lea, *forma* cumană înlocui, în grupările, desfacerile și regroupările turanice, pe acești Pecenegi, zdrobiți de Alexie Comnenul³, în numele care e alipit de scriitorii apuseni, germani la acela al Cumanilor.

Cel d’întăiu Otto de Freisingen pomenește de „Pecenegi și cei ce se zice *Falones*”, cari de o potrivă s’ar hrăni cu „căr-nuri crude și imunde, precum cele de cal și de pisică, până astăzi”. E vorba, cum admite știința istorică germană, de „Cumani”? Dar numele acestora nu e niciodată asociat la al Pecenegilor, *căroră doar li-au succedat*, cele două popoare nesubsistînd unul lîngă altul. Și adăugim că acest cronicar, rudă împărătească, trăiește, ce e drept, pe vremea lui Frederic Barbă-Roșie, dar informația pe care o reproduce în această parte a operei sale e mai veche, și el se ocupă aici de lucruri care s’au petrecut în veacul al X-lea. În viața Împăratului său, același scriitor, fixînd hotarere Ungariei, după ce menționează Bulgaria, Boemia, Polonia, Rusia, urmează astfel: „Între Nord și Est e țara Pecenegilor și Falonilor, care, e drept, are o foarte mare bogăție de vînat, dar un șes neumblat cu plugul”⁴. De altfel

¹ *Souge du vieil pèlerin*, citat *ibid.*, p. 180, notele.

² De altfel aceste măceluri în masă erau adesea iluzorii. În adevăr încă la începutul veacului al XI-lea ni se spune că ducele de Chiev avea ca pază pe lîngă 300 de Germani și 500 de Unguri, și o mie de Pecenegi (*Petinci*). V. Thietmar, VIII, 16.

³ Pecenati et hi qui Falones dicuntur, crudis et immundis carnibus, utpote equinis et catinis, usque hodie vescuntur; VI, 10.

⁴ I, 31.

trebuie să se observe că autorului nu-i e necunoscut numele de Cumani, căci mai departe va scrie că pretendentul Boris a fost ucis de „un Cuman care se zice și Scit“ (*a quodam Cumano qui et Schitha*)¹. Pe atunci în luptele răsăritene ale lui Frederic vedem sistemul, clasic la Români, al tăierii și răsturnării pădurilor².

În Analele din Pölde, *Valwii* apar la 954 în tovărășia Ungurilor, ca săgetători (*sagittarii*) cari sînt cei d'întăiu atacați. La această dată nu se pomenise însă de Cumani prin aceste părți.

Regiunile acestea nu erau pe atunci necunoscute Apusenilor: pe lîngă contactul pe care Barbă-Roșie-l avu cu Românii din Balcani³, într'o cruciată precedentă, a lui Conrad, unchiul său, ducele de Boemia, cîștigat și el pentru expediție, revine prin Rusia, adevă pe Marea Neagră și prin părțile noastre, pe unde era deci un drum, acela pe care l-a întrebuițat, contra Ungurilor, și Manuil Comnenul⁴. Genovesul care vine la 1180 acasă din Pera cu corabia plină de grîu (*cum navi onerata frumento*), Gulielm Arnaldo, încărcase la gurile Dunării, fără îndoială⁵. Importanța Ținuturilor acestora crește, și în luptele din Ungaria la 1164; după același izvor, regele se retrage dincolo de Tisa, unde, de altfel, încă de la 1131 Ștefan al II-lea, înmăinașul său, fusese îngropat la Oradea-Mare⁶. Coloman, viitorul rege cărturar, fiul regelui Geza al II-lea († 1161), începu mai tîrziu ca episcop în acest loc⁷. Totuși Analele din Colonia delimitează Serbia „între Rutenia și Ungaria“ cu prilejul cruciatei lui Frederic.

„*Falvii*“ lui Ottokar de Freisingen apar mai tîrziu și la Henric Lebonus, care-i pune în legătură cu *Tatarii*. Aceștia trec prin „țara Valvilor păgîni (*Valvarum paganorum*), cari se zic de unli Parți“, barbari ce nu mănîncă de loc carne, ci numai cărnurile crude ale vitelor lor“⁸. E vorba deci de o țară care nu

¹ *Ibid.*, II, p. 31. Pentru Rahewin, continuatorul său, „Marea Scitică“ e în Nord.

² Cap. 3.

³ N. Iorga, *Istoria Romînilor din peninsula balcanică*, pp. 24-5.

⁴ Vincențiu de Praga, la anul 1142.

⁵ Ottobono Scriba.

⁶ Bunyjitay, *A Váradí káptalan legrégibb statutumai*, Oradea-Mare 1886, p. 11.

⁷ *Ibid.*, p. 14.

⁸ Fuerunt Tartari in terra Valvarum paganorum qui Parthi a quibusdam dicuntur, qui panem non comedunt, sed carnibus crudis pecorum suorum vescuntur.

era numai a Cumanilor atinși de năvălirea tătărească. Și Arnold de Lübeck înfierează «neamul de oameni foarte păcătos» care se zice: Valvi¹. Mai târziu anonimul din Lüneburg pune pe „Valwen“, aiurea „Valewen“ lângă Ruși, pe un timp cînd vremea Cumaniei independente trecuse cu totul². Zeuss³, de la care luăm o parte din aceste pasagii, mai citează formele Falawa, Falon. Ruysbroek cînd pomenește, la Cumanii din Capciacul lor, numele de *Valans* și pentru țara locuită de ei acela de *Valanie*, notează că ele se întîmpină la Germani⁴.

Poemul lui Ottokar așează și el (p. 1041⁵) lângă Cumani deosebit, pe Falbi, în locul unde o scrisoare de care vom pomeni mai încolo avea pe Valahi. Mi se pare că acest ultim fapt hotărește că e vorba de strămoșii noștri.

2. Actele privitoare la expedițiile în Orient ale lui Frederic pomenește „pădurea Bulgarilor“, dar în același timp și sătenii de la Morava, ale căror cară cu faină sunt trase de doi boi⁶. Milanesele Raul știe că Împăratul a trimis „la intrarea Bulgariei“ „să răstoarne calea“ — *ut dissiparet vias ante eum* —, adică să taie copacii pădurii celei de patru zile. „Totam viam dissipavit“, urmează izvorul, de alăturat pe lângă așa-zisul Ansbert, „et nemora contra eum stravit“⁷.

Mai interesant e felul cum ca adversari ai Imperiului latin de Constantinopol apar și la Genovesul Ogerio Pane *Blacii*⁸ lui Ioniță, cu frații lor de peste Dunăre ascunși supt numele de Cumani. „Contele de Flandra, care luase Imperiul constantinopolitan“, se luptă la Adrianopol „cum Blachis“. Aceștia atacă. Împăratul face greșeala de a-i urmări în fugă, ucigînd, ce e drept, pe mulți din ei (*ullos terga vertentes et ex eis innumeram*

¹ Illud perditissimum hominum genus qui Valve dicuntur; auxilio pessimorum qui dicuntur Valve.

² De darvove hadden tevort Valwen, Ruzen unde menich lant. Cf. Dar ward der Ruzen unde der Valewen geslagen; Mencken, III, p. 122.

³ *Die Deutschen und ihre Nachbarstämme*, pp. 743-5.

⁴ C'étoit là que vivoient les Comans et qu'ils tenoient leurs troupeaux: ils s'appellent Capchat et selon les Allemands Valans et leur país Valanie.

⁵ *Monumenta Germaniae Historica, Deutsche Chroniken*, V 2.

⁶ Helmold, III.

⁷ Așa și în compilația lui Francisc Pipin (ed. Muratori, col. 589).

⁸ Cf. Wedkiewitz, în *Mitteilungen* ale Seminarului român din Viena, pp. 268-9.

quantitatem prostraverunt et interfecerunt). Ei revin însă, îl prind cu trei sute de Franci de-ai lui, cari sînt tăiați, iar el prins¹, pentru a fi sacrificat apoi setei de răsbunare a Grecilor, cari, înainte de a-și îndrepta speranțele spre dominatorii din Asia Mică, se grupaseră supt acest Ioniță, din care făcuseră un imperial și pur bizantin Kaloioannes². Astfel numai se explică mutilarea și uciderea lui Balduin, cu totul contra modului de a simți al timpului³.

În sfîrșit în scrisoarea lui Frederic al II-lea despre năvălirea Tatarilor, cu arme și cai de la creștini, trecînd apele pe burdufuri, hrănindu-și caii su frunze, scoarță de copaci și rădăcini, se înseamnă ca a treia oaste aceia ce vine «contra Ungariei și Austriei». Reproducînd-o, vestitul cronicar engles Matei de Paris arată pe Cumani ca uniți cu dinșii. Ceva mai târziu, Împăratul, strîmătorat de dușmanii săi, ar fi vrut să cheme pe «Tatarii din Rusia».

3. La Kressenbrunn, în 1260, Ottokar de Boemia bate pe regele Ungariei, și scrisoarea lui, adesea publicată, arată între luptători, pe lîngă atîția alții și pe *Valahi*⁴.

Înainte de a vedea de ce «Valahi» poate fi vorba, să observăm că la 1246 Frederic de Austria luptă cu Unguri și Cumani de-ai regelui Bela, cari ieau multă lume în robie⁵. La 1251-2 Cumani pradă Austria și Moravia⁶. La 1252 li se duce frica: ei merg pînă la Olmütz. În cronica lui Ottokar, omonimul regelui, se pomenesc în această vreme Cumani cari năvălesc în Carintia, pe o vreme cînd a doua soție a tînărului rege Stefan,

¹ Sed tandem Blachi revertentes illum ceperunt cum ccc militibus franchis, qui omnes in facie gladii mortui fuerunt et personam Imperatoris retinuerunt (ed. Muratori, VI, col. 390-1).

² Analele genovese ale lui Renier spun că Balduin a fost ucis „după ce întăiu i s'au sfărmat membrele”.

³ V. în Rolandin de Padova, ed. Muratori, VIII col. 351 : „Idem facinus est putandum captum nobilem vel ignobilem offendere vel ferire quasi gladio caedere cadaver inhumatum et hominem panno funereo iam insutum”. Sau Salla Malaspina, *ibid.*, col. 847: „Honesti mores pugnantium qui prostratis et captis sibi invicem parcere didicerunt”.

⁴ *Acte și fragmente*, III, p. 76.

⁵ V. și Cronica din Basel.

⁶ După Analele din Altaich și în 1241.

luată la 1281¹, e o Cumană. Dar acest rege va ataca Bulgaria, mergînd pînă la Plevna, și el va avea în aceasta sprijinul Domnului român din Argeș². În războaiele lui apusene Ștefan are «luptători din Ungaria și Cumania», «Cumani și Unguri». Populația vecină afla cu groază că «vin Cumanii». Aceștia aveau mijloace proprii de succes: «șirelicul de războiu al Cumanilor și altora», fuga simulată³. La 1271 regele ungur învins trimite Unguri și Cumani în Moravia și Austria, ca și în 1273⁴. Cînd apoi, la 1278, Ottokar e învins și omorît de Rudolf, Analele din Colmar, ca și Hermann de Altaich, pretind că împreună cu el ar fi fost și o mulțime de Cumani. Ottokar spune că s'a apărut de «Unguri, Cumani și Tataři»⁵. La 1298 în sfîrșit Albert de Austria pornește cu o «mare mulțime de Unguri și Cumani»⁶, cari toți erau deprinși a lupta cu săgeți și arcuri⁷. «Ungurii și săgetătorii păgîni», 4.000 la număr, se întîmpină și în lupta de la 1322 a lui Frederic de Austria⁸.

Erau acești Cumani, colonizați în unele părți ungurești, toți «Saracini», păgîni? Sau trebuie să se vadă în ei Cumani creștini, ca acei cari luptă în Balcani la 1208, corespunzînd Tatařilor creștini de cari vorbește în veacul al XIV-lea Nichifor Gregoras⁹ și cari sînt de sigur Romîni¹⁰?

Căci *Cuman putea fi o noțiune politică, pe cînd Valah era una etnică*. Pentru întăia oară i-am atribui, poate, și caracterul politic în acel document din 1268, în care Valahii, fiind ostași și puși în rînd cu regele Rusiei și ducii poloni, s'ar putea să avem a face, sau cu Voevozi romîni fugiți de urgia tătarească, sau chiar cu Domni din Argeș din neamul lui Seneslav. S'ar explica astfel și expediția lui Vodă-Litovoiu îndată după a doua luptă cu Ottokar, în 1278¹¹.

¹ Hermann de Altaich (în germană modernă, ca și cronicile germane ce mai sînt citate, în *Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit*).

² *Geschichte des rumänischen Volkes*, I, p. 141.

³ În cronica de la Colmar.

⁴ Hermann de Altaich.

⁵ *Ibid.*

⁶ Cronica din Colmar și Analele cele mari de acolo.

⁷ Cronica de Colmar.

⁸ Mathias de Neuenburg.

⁹ *V. Geschichte des rumänischen Volkes*, I, p. 143, nota 2.

¹⁰ Cf. și Salaville, în *Échos d'Orient*, 1914, p. 193 și urm.

¹¹ Cf. Onciul, *Originile principatelor romine*, pp. 171-2.

Aceștia se ridică la o mai mare importanță prin acțiunea militară în Balcani a «tânărului» rege Ștefan, mult timp așezat în Ardeal. Când se va deschide în Ungaria chestia dinastică și Otto de Bavaria va veni să iea tronul lăsat liber de ultimul Arpadian, viața anonimă a împăratului bavarez Ludovic spune că el a fost prins de «unul dintre cei mai influenți Voevozi unguri, Ladislau». Voevodul cere pentru liberarea regelui încoronat la Buda mina fiicei lui. E caracteristic că pentru a se întoarce acasă Otto fuge *prin Rusia și Prusia*, «ca un vagabond sau jongleur», ajungând la Breslau, unde e dat regelui Poloniei. Știri mai directe decît ale cronicarului stirian Ottokar¹, care spune că Voevodul Ardealului a încredințat — de ce? — pe prizonier Domnului muntean, care, la o boală, a liberat pe acela de pe urma închiderii căruia credea că suferă și care adaugă intenția Romînului de a ucide cu săgeți pe regi, scăpat și de intervenția Doamnei.

4. Importanța aceasta a Domniei muntene reiese și din faptul pe care azi sînt în măsură a-l sprijini pe izvorul însuși, al căsătoriei dintre a treia fată a lui Alexandru Basarab și a Clarei — soră deci a Ancăi lui Strașimir și a reginei Serbiei — și dintre Wilhelm de Oppeln, Palatinul Ungariei și prinț silesian din regala familie a Piaștilor.

Episcopul Karacsónyi a binevoit să-mi dăruiască un exemplar din statutul, redactat pe la 1370, al capitolului din Oradea-Mare. Și mă voiu opri un moment pentru a spune că el e de cea mai mare însemnătate pentru istoria noastră și ca unul care presintă condițiile în care trăia țărănimea românească din părțile Orăzii, dindu-și după datina lor specială (*ritu gentilitatis*) numai dijma de la oi, miei, iezi, o oaie de stîină la «coborît» de Sintămărie, ca și desetina de la „roii” de miere și de la porci, iar chinezii—tot numai după vechea datină—, jumătate de cergă, pîslă pentru o șea și un caș, — la care se adause apoi dijma țărânească a oilor și porcilor; nu lipsește nici calul de Anul Nou de la toți².

¹ *Monumenta Germaniae Historica, Deutsche Chronisten*, V², p. 1152 și urm.

² *O. c.*, pp. 43-5; cf. pp. 50-1.

Venind la pasagiul ce privește pe Domniță, care purta numele de Elisabeta, se spun cele ce urmează: «Altarul Sfintei Elisabeta lângă altarul cel mic al Maicii Domnului l-a așezat și înzestrat Ladislau, ducele de Oppeln, odinioară Palatin al Ungariei, pentru sufletul soției sale, fiica lui Alexandru, Voievodul Țerii-Românești, care e înmormântată acolo, dar același duce a orînduit să fie strămutată într-o capelă din cele noi, care este lângă capela Sfîntului Dumitru»¹.

Ladislau, care semnează «dux et Palatinus», scria la 1368 Banului de Vidin arătînd că regele trimete pe magistrul Nicolae fiul lui Grigore la «Layko Voyvoda Transalpinus»².

5. Într-o comunicație precedentă, am pomenit și de fratele, cu ciudatul nume de «Godon» — pe care-l interpretăm și-l interpretez: Radu, chiar dacă ar fi ca mai sus în document, prin greșita transcriere a numelui de pe țidula informativă, — al lui Vladislav-Vodă, deci și el frate cu Elisabeta de Oppeln. Părintele Karacsónyi a binevoit să-mi comunice însuși documentul din 1377, păstrat în Arhiva familiei Szirmay, depusă la Nemzeti Múzeum din Budapesta:

Ludovicus, rex Hungariae..., notum facimus quod, quia Nicolaus, filius Blasii de Martingfalu, comitatus de Lypto, filius iobagionum nostrorum, cum nominatim in terra Bozorabie supra rippam fluvii Danubii quondam contra Godon (*sic*), fratrem Layko de eadem, fortissimum nostrum adversarium, conflictum habuisset, ubi idem Nicolaus filius Blasii lethali vulnere ad brachium cum lancea fixus fuisset sauciatus,... laudabiliter nobis servivisset..., eundem a iobagionatu solventes, in coetum... regni nobillum duximus agregandum...

...Datum apud castrum Valcz, in festo Nativitatis Beate Marie Virginis, anno Domini 1377.

Deci regele Ludovic trece din situația de iobag la aceia de nobil pe Nicolae fiul lui Vlasie din Martinfalva (comitatul de

¹ Altare sancte Elizabet iuxta aram minorem beate Virginis instituit et dotavit Ladislaus dux Opulie, olim Palatinus Hungarie, pro anima consortis sue, filia Alexi Andri (*sic*), Vayvode Transalpine, que ibi est sepulta; sed idem dux disposuit ut transferatur ad unam capellam novarum, que est iuxta capellam Sancti Demetrii (pp. 73-4).

² Thallóczy, în *Századok*, 1900, p. 604.

Liptó), care se luptase «în țara Basarabiei, pe malul fluviului Dunării, odinioară contra lui Radu, fratele lui Laïco din aceeași țară, prea puternicul nostru dușman», fiind și greu rănit, de lanță, la braț.

Interesantă această numire de *Basarabia* — care e unică la Unguri — a Terii-Românești. Lupta, care s'a dat «pe malul Dunării», trebuie să fie aceea de lângă Severin, în 1368. Vlaicu, Vladislav-Vodă, e calificat de «prea-puternic dușman». Se vede de aici că el trăia încă la 1377 și până la acea dată tot nu se împăcase cu Ludovic, care se ferește a-i da titlul cuvenit. Se știe în adevăr că lupta începuse la 1374 și ținea la 1376 încă ¹.

De sigur unul din cele mai prețioase documente pentru întâiul secol de existență a Domniei a toată Țara-Românească.

Un negustor bucureștean acum o sută de ani

— Comunicație la Academia Română —

Într'o comunicare precedentă am arătat că pe lângă largile fresce istorice cu defilările lor de oameni mari, viteji, luminați, creatori și îndreptători ai vremurilor, poate fi și o altă istorie, și că viața celor mulți și mărunți de cari se ocupă și pe care o înfățișează, că această viață își are pe foi de cărți bisericești, pe locurile goale din cronici, — și puteam adăugi pe inscripții la biserici, pe pietre de morminte — izvoarele ei deosebite, care, toate la un loc, nu sînt mai puțin prețioase decît celelalte izvoare, ale istoriei pragmatice și ale biografiilor de personaje conducătoare.

Puteam adăugi și actele judecătorești, care se numără la noi cu sutele de mii, și, pe lângă ele, *socotelile*.

La capătul unui manuscris grecesc de la începutul veacului trecut, tratînd, pentru școala superioară de drept din București, despre contracte (περί συμφωνιών) am găsit astfel, pe cîteva file, însemnările de venituri și cheltuieli ale unui negustor bucureștean din chiar epoca, de al cărei centenariu ne apropiem, a mișcării lui Tudor Vladimirescu.

---

¹ V. *Gesch. des rum. Volkes*, I, p. 274.

Numele lui chiar, mentalitatea lui de om din popor — probabil Grec, sau corcit cu Grec, căci amestecă s cu ș și spune *a ghepsi* în loc de *a văpsi* —, de om simplu, de și cu condeiu bun, care, la fuga, din 1818, a lui Vodă-Caragea se interesează de Sofița fata din casă a Doamnei, se vădește din aceste note de cronică, în care se silește a da o formă istorică actului al cărui martur fusese :

La leatū 1818, Septv. 29, Duminică, la 10 ceasuri după toacă, au plecatū Măriia Sa Vodă, Domnulū Valahii, Io Caragia Voivodū, însă cu Măriia Sa Doamna i cu Postelnicu V[i]lară, hoțu, i cu Măriia Sa Domnița, soțiia lui Vlahuțu, ce o chema Zmaranda, i cu Spătaru Arghiropulū și cu soțiia, Domnița Ralū, i cu Postelnicu Mavrocordatū Alexandru și cu dumnealui Aga Vlangăru, darū pă una ce o chema Sofița au trimisu innainte căleuză; darū eū ca să iū minte amū însămnatū într'aciastă carte.

Alecu Vrăcășanu.

1818, Săptv. 29.

Plecarea Mării Sale lui Vodă Ioanū Vvd. Caragia Vvodū de aici dinū București; 818, Sept. 29.

La acestū leatū într'o Duminică, la zece časuri și jumătate după toacă, au plecatū Măriia Sa Vodă Domnulū Valahii, împreună cu Măriia Sa Doamna, i cu gineri Mării Sale, Vlahuțu Postelnicū-Mare, fiindcă ținea pă luminata Domniță Zinaragda, și cu Banu Arghiropolu, ce să afla Velū Spătarū, ce ținea pe Măriia Sa Domnița Ralū, și cu luminatulū beizadē Costache, fiulū Mării Sale Domn și cu Postelnicu Mavrocordatū Alecsandru și cu Aga Vlangarū, și cu una Sofica ce era în casă la Măriia Sa Doamna, slujnică.

Și mai mult apare acest fel de a fi din păstrarea cu îngrijire, supt o foaie lipită anume de tartaj, a acestor triviale, dar interesante versuri contra Mitropolitului, probabil Neofit :

Sercularea Prăsfinții Sale Părintelui Mitropolitu.

Cu duhovniceasca frăție mă închinū,
Eū, Mitropolitulū capul [celū] creștinū,
Voă, credincoșii cărmuita (*sic*) turmii mele,
Arhierei și diaconi făcători dă rele,
Sfinților [egu]meni, cinstiți protopopi
Și voi ce[ilalți toții], păcătoșii [popi],

Cu un cu[vânt] toată tagma [mea] întreagă
 Care[și cu] bărbi [albe] și cu [barbe] negre,
 Cari. . . . . cate trecutū. . . și ierī,
 Darū care în lume hondronescă mereū,
 Ce santeți chemați puteri divine,
 Popi sfintei noastre Biserici creștine,
 Darū nu și aleși cei dumnezeești,
 Povățuitorii orbi creștini [= creștinești],
 Voă, lupi, șopărle, gușteri și balauri,
 Zmeriții mei clerici, tăurei și tauri,
 Vă dau de știre printr' acestū pitacū
 Tuturorū acelorū ce ca mine facū
 Că de acumū înaintea seama să luați,
 La mueri cochete care aū bărbați
 Să nu vă mai duceți, că dați dă belea,
 Că am pățit-o bună, vai dă barba mea,
 Treizeci oca aurū, galbinī ref. . . ți
 Plătiiū sfânta barbă de mi-o re . . . ți
 Căci nu era vorbă dă cărmi[t]
 Cândū să căta ričul . . .
 Pleșneamū dă turbare, muriamū dă năcazū,
 Darū cumū eșū în lume Mitropolitu rasū?
 De aceia iată vă blagoslovescū
 Și ca capū alū vostru vă povăčuescū,
 Cândū vedeți natura că nu vă dă pace,
 Plecați pe la schituri pă unde vă place,
 Ca sfintele maice să vă potolească
 Arzătoarea partea cea diavolească,
 Ca să scape barba, căci vestea s'aū dusū
 Cândū afla lumea pă unū popă tunsu.

De obicei omul n'avea însă grija notițelor de cronică și a pamfletelor versificate, ci a măruntelor lui afaceri. Avea un frate, Ioniță, cari stătea cu el, și altul, Nicolae, plecat în Rusia, la Petersburg, unde i se făceau trîmteri de bani, care, împreună cu alte mențiuni de izvod, ne ajută a ști prețul monedelor¹. Și, pentru că în sama lui rămăsese întreținerea surorii nemăritate, Frusina, el păstrează pentru noi izvodul său.

În vederea unei judecăți el explică astfel sacrificiile sale :

¹ 630 de lei fac «20 galbeni împărătești», 31,20 dau unul din acești galbeni. O rubiă face 5,30 lei sau și 6 lei. O rublă e 10 l., 20. 2 sfanți sint 4 lei, 24 (altă dată, unul 10 l., 10). 14 lei, 20 fac un icosar. O mahmudea e la 1820 25 de lei; 15 lei fac 3 «beiligi».

Către cinst. . . .

La leatū 826, când fratele. . . , după darea socoteli, ne-amū trasū fiecare la o parte și care eū rîminîndū cu soru-mea însărcinatū, și altū mijlocū neavînd cu ce a-i întîmpina cele trebuinçoase, adecă înbrăcăminte și altele, silitū amū fostū de amū luatū dinū chiria a unorū prăvălii, de amū întîmpinatū cele trebuinçoase, dinū care chirii amū destupatū și o vie care este știută la toți.

Lt. 826, văzîndū că nu îngrijaște nimeni de sora noastră, eū lăcuindū totū într'o casă, silitū amū fostū de amū luatū de la unele dănū prăvălii chiriiile, de amū întîmpinatū cele trebuinçoase ale soră-mi, dinū care chirii destupîndū și o vie dinū sudū Saacū, de pogoane zece, care este știută de toți, ce rămisese de la cinst. epitropie păragine, care chirii le arătū prinū deosebitū catastihū, și de venitū și de cheltuială, care catastihū s'aū theorisitū și de către cinst. Marea Logofetie a Țării-de-susū, cu care chirii amū destupatū și o vie dinū trei care sîntū în sudū Saacū, de pogoane zece, care este știută de toți.

De via despre care e vorba aici se pomeniște adesea : tăiatul și cercuitul (36 lei), sapa de pe lăstar (130 lei), de pe plevilă (110 lei) și de pe hărăcit (50 lei, apoi și 120). Se adauge plevila (odată, cu sapa, 71 lei, altă dată, singură 90), «ingropatul i cu butașii» (90), tăiatul (45, dar și 80), hărăcitul (50), «dooă buria cu vinū coderitū» trec 2 lei, 8. Este și o «plevilă i hărăcit al doilea» (66 lei), un butășit. Culesul costă 50 de lei. Teiul de legat e 8 lei.

Claca oamenilor se plătește 12-20 lei Dijma finului e 5 lei. Plata buților e 25 de lei una.

Îi trebuie și un cal pentru drum : îl plătește 115 lei. Finul, luat odată, e prețuit 70 de lei. Potcovitul cailor costă 6 lei. O păreche de hamuri e trecută cu 20 de lei. O coadă de biciu face tot atita.

În același timp ca izvor de venituri erau chiriiile : «chiria prăvăliilor dănū mahalaoa Sfântului Gheorghe cel Vechiu» (o avem pe anii 1826 și următorii), și anume de la prăvălia de la poartă, ocupată de un argintar, de la a doua prăvălie de acolo, dată mălăierului Tanase, apoi lui Badea, de la locuința căldărarului, de la beciul unde stă un croitor, de la prăvălia unde e un Hristea, de la «prăvălia dă uluce», care adăpostește un precupeț, de la

odaia fierarului, de la «cârciuma dă suptu case», la care se adaugă aceia de la hanul Colții. Odată și un olar apare între chiriași. Chiriile variază de la 100 la 130, la 170, la 300, la 700, la 1000, — acestea două pentru cele două circume de la sfârșit.

Din cînd în cînd face meremet, la pod, prin «nenea Scarlat» sau alții. La fer-ști pune hîrtie («hîrtie dă ferești», 1 leu, 20). 4.500 de olane pentru prăvălia de la Hanul Colții țin pe negustorul nostru 90 de lei. Și cetim: «1000 lei dați la podu dă pîiatră dă la Hanu Colții». Dulgherul ia pentru dresul ușii 2 lei, 4, iar broasca se șocoate 3,20. «Făcutul sobei» e 27 de lei. «Gopsitul cași la Paște» se plătește însă numai 10 parale. «Spoitul cași» 1,25.

La casă cheltuiește în bloc, dar în fiecare an se notează untdelemnul de candelă, făcliile de Paști (11 lei). Cu 29 lei, 20 se pot lua 21 curci, 5 găini, 10 rațe. Carul cu lemne îl costă cam 4-5, chiar 7, 10 lei, tăiatul 29 parale-1 l., 10. Iarna, 3 săniile de lemne, cu tăiat cu tot, fac 46 de lei; altă dată o sanie e 11 ori și 21 l., 30, două 34 l. Odată ia și un «car dă cărbuni», 43 de lei. Deosebit plătește spițeria (odată, «cînd a fostu bolnavu», 55 l.) și săpunul. Oca de miere e înscrisă cu 3 lei 1/3.

Se înseamnă și «3 sute de pungi», costînd un leu, 36 de lei. Apoi 85 «Frusini pentru cearșafuri» de pînză, 27 aceleiași pentru «o față dă saltea». 1 leu costă «mătura dă pat».

Fratelui Ioniță îi dă cele pentru casă, «pentru hrana noastră». Se ține un servitor, cu întreținerea și îmbrăcăminte, Ioniță. Leafa acestuia e de 100 de lei pe an. Îi cumpără «haine» de 8-10 lei, îi blănește scurteica cu 3 lei (blana 2), îi face mintean (cam 6), și anume de dimicoton (2 coți și 7 rupi), vâpsit la boiangiu cu 1 l., 20; se mai pun în cont iminei, 2 lei; i se iau pantofi în preț de peste 2 l. și cizme cu 4.

Se întilnește și prețul, 10 lei, al unei «căldări de mămăligă».

Frusina e îmbrăcată cu îngrijire. A ei e de sigur «batista pentru cămași», 65 lei, 25. Flanela pentru Frusina e 5 lei, 20 pe doi coți. Rochiile ei, care costă și până la 22 de lei, sunt de «bazea», de stambă (17 lei cotul). Peste rochie poartă o «scurteică dă goperitu» (1 l., 10; 5 lei blănitul), care, cînd e de pambriu, poate costa și 20 de lei (lucrul la croitor 4), iar blana, 50 de lei (lucrează cojocarul); o fermenea de mătăasă (3 coți 27 lei), cusută cu găitan (13 coți 32 l., 20; cusutul ei 5 lei) și cu nasturi (unul

cu preț de 1 l., 10), blănită (prețul blănii e de 50 de lei). «Patru basmale dă cașu» fac 14 lei, o păreche de mănuși 5. În picioare ea poartă papuci (2 lei părechea), peste ciorapi, cari costă peste 3-4 lei părechea. Pantofii ei țin 2-4 lei.

Afară de aceasta negustorul cheltuiește pentru sine : își ia un ișlic (120 lei), un fes (9-10 lei) sau și o șapcă (18 lei), apoi o pălărie (4,24). Poartă anterior de cutnie, giubea îmblănită (20 lei blana, 3,20 îmblănitul, 7 cusutul, la croitor, 6,20 văpsitul); dă 5 l., 10 și pentru «florantă la giubeoao dezblănită». Fermeneaua lui, cuprinzînd un cot și trei rupi de postav, îi scoate din pungă 38 de lei și 10 căptușeala, iar găitanul, 17 coți, 52 de lei (apoi «6 dramuri bucumea dă fermenea»), croitorul primind 7 lei. Are scurteică, și de 38 lei, îmblănită cu 3 lei. O dulamă de postav e nu mai puțin ca 300 de lei. Nu-i lipsesc pe lingă ceacșiri de șal (2 coți, 11 lei), pe cari-i întoarce, nemțeștii «pantaloni» (18, apoi 55 lei). La drum poartă glugă (3 l. 20) și duce traistă de un leu. O cămașă în 1829 era 4 lei, 24. Cojocul costă 30 de lei. În picioare poartă cizme (11-2 lei, chiar 20, 25, 32), avînd cîte șase părechi, al căror căputat costă și până la 13 lei, și pantofi (6).

Afacerile negustorului nostru, care merge odată la Slatina, la Brașov, unde avea pe lelița Zinca, se întind departe. Odată se trec în socoteală 468 de lei «cheltuiala cându amă fostu la Șumina («Șumla») i Hărșova i Fundeni, cu simbria feçorului». La Nicolae trimete cîte o «jalbă muscălească». Are legături, în Ianuar 1829, cu Barbu Văcărescu, apoi cu Stolnicul Ștefănică.

Din acest moment, fiind ocupație rusească, negustorul face cheltuieli speciale. Nu numai că întrebuițează sanie, caleașcă și ține surugiul¹. Se ia fin, țărițe, orz; se plătește potcovitul cailor; pe lingă cizmele lui Dumitrachi vizitiul sînt ale Rusului Seretiuca. «Muscali» vînd orzul. Se pare că și-a făcut o cărciumă pentru Ruși. Socotelile cuprind plată pentru zahăr (9 lei oca), rachiu, rum (10 lei oca), «pismeți» (cam 1 l. jum. oca), 8 oca de lumînări—pentru jocul ofițerilor—, se pare, costă 13 l., 16. Are afaceri cu polcurile, cu cîte un «undru-ofițer», cu maiorul Brăteanu, de la care ia 33 de chile mari de orz și 1116 lei în bani.

---

¹ Leafa lui e 25 lei pe lună și 10 parale zilnic, de pine.

Un ambasador suedes la curtea lui Constantin Șerban

Kort Beskrifning
om thet som wid then
Constantinopolitanska Resan
är förelupit
Huruledes Kongl. Maytz anförtrodde
Ähreder äro förättade samtuthi
hwad wilkor then Turkiske Staten
wid samma Tijd befans
giord
Den Sformektigeste Konung och Herre
Herr Carl Gustaff
Sweriges, Göthes och Wändes Konung etc.
Til skyldigh Underrättelse
aff
Thess Troo = och Underdänige Tienare
Til Portam Ottömannicam
Extraordinarie Affskickader
Clas Rålamb
Anno 1656.

Stocholm
Trycht aff Henrich Keyser
Kongl. Booktr. Åhr 1679¹.

Acesta e titlul cărții în-4° însemnată pentru noi, Romîni, prin faptul că autorul ni descrie călătoria sa prin Țara-Românească în 1657, amănuntele pe care le dă fiind cu totul necunoscute în țară până acum. Înainte de a traduce paginile interesîndu-ne, cred că va fi nemerit să dau aici cîteva lămuriri despre autor.

¹ Scurtă descriere despre cele petrecute în cursul călătoriei la Constantinopole, felul cum au fost conduse negocierile Maiestății Sale, precum și starea în care se găsea Statul turcesc într'acea vreme, pentru informarea prea-puternicului rege și stăpîn Gustav (X) rege al Suediei, al țerii Goților și Venzilor, etc., de către prea-credinciosul și plecatul său servitor ambasador extraordinar la Poarta Otomană, Clas Rålamb, anul 1656.

Stockholm. Tipărit de Henrich Keyser, tipograf regal. Anul 1679.

Clas Brorsson Rålamb (1622—1698) de tânăr în diplomația suedeză, supt auspiciile marelui Axel Oxenstierna, luă parte la tratativele dela Osnabrück, în 1644, și apoi ale păcii dela Brömsebro între Danemarca și Suedia, în anul 1645. Se distinse și în politica internă, lucrînd în Parlament și scriînd un tratat de jurisprudență de o mare valoare. Nu e deci de mirare că, în anul 1657, e trimis de regele Carol X Gustav la Constantinopole cu o misiune grea și foarte însemnată, al cărei țel era încheierea unei alianțe între Suedia și Turcia împotriva Rusiei, putere mai totdeauna dușmană Suedesilor. Cu privire la solia lui Rålamb există următoarea scriere, pe care n'am văzut-o însă: «Bericht was nach anfangenem Krieg wider d. Kron Polen von I. K. Maj. in Schweden bey d. Ottoman. Porte durch verordnete Abgesandten z. Trennung d. Christenheit angesucht worden». S. l. e. d. (1657), 4 ff. 4° (Estreicher, VIII, p. 299). Cîteva lămuriri despre solia aceasta se găsesc în corespondența olandeză din Constantinopol, publ. în Iorga, *Studii și Documente*, XXIII, pp. 227-231.

Rålamb nu reuși însă în negocierile sale și se întoarse după un an în Suedia, lăsîndu-ni drept mărturie a călătoriei sale cartea tradusă mai apoi în englezește și publicată în «Collection of Voyages and Travels», V. London 1732, in-folio.

Făcut baron, ocupă un șir de mari dregătorii în țara lui, până în anul 1680, cînd regele Carol al XI-lea strivi nobilimea, sechestrînd bunurile ei. Rålamb atuncea își pierdu frumoasa și marea-i bibliotecă, care se găsește încă azi, în parte, la Biblioteca Regală din Stockholm.

În anul 1915 făcui cîteva cercetări la această bibliotecă, și prietenul meu, contele Carl M. Stenbock, atunci director la secțiunea manuscriselor, îmi atrase atenția asupra manuscriselor originale ale călătoriei lui Rålamb ce se află acolo, precum și asupra calendarului acestora pentru anul 1657, unde găsiu între alte însemnări și datele sosirii și plecării din Tîrgoviște. Am mai admirat tot acolo o mare colecție de miniaturi prea frumoase pictate pe pergament și înfățișînd costume turcești, colecție pe care Rålamb o adusese dela Constantinopole. Printre acestea se găsesc și mai multe costume românești, despre care sper că voi putea oferi Academiei Romîne cîteva copii, cînd

împrejurările ni-o vor permite, dinpreună cu un exemplar din ediția originală a călătoriei.

În traducerea mea am respectat pretutindeni ortografia autorului în ce privește numirile orașelor ș. a. și am încercat să redau totul cu o exactitate minuțioasă. Firește că autorul, fiind străin, întrebuințează denumiri pe atunci necunoscute la noi, ca, de pildă, ofițer, mareșal; cred însă că trebuie redat textul pe cît se poate așa cum este în original, cu tot stilul greoiu al limbii vechi suedese.

(Pp. 19-22.) La 23 Aprilie (1657) plecăm din Cronstadt, însoțit fiind de trimișii prințului Rakotzi¹, trecînd munții Valahiei din spre Țara-Românească. Ajunsei în ziua de 26 la Targowische², capitala Domnului Valahiei. Străbătusem munții cu multă greutate din cauza troienelor de zăpadă, și cu pericol, fiind nevoit să trec peste riul Dombvitza. N'am aflat pod peste riu: am trebuit să-l trec în mai multe rînduri, din cauza cotiturilor pe care le face între munți. Apele vin răpede mari prin topirea mai pripită sau mai înceată a omătului de pe culmi, într'asa fel că odată treci călare prin ele cu ușurință și puțină vreme după aceea puhoiul se revarsă în toate părțile. Dimineața, cînd străbătusem Dombovitză pentru întăia dată, apa nu era prea adîncă, înainte de oara 8 dimineață însă, trăsurile și caii fură nevoiți să plutească, și o slugă a ambasadorului ungur (= transilvănean) se înneacă cu calul său. Noi ne agățam cum puteam de stînci, ajutîndu-ne cu mîinile și cu picioarele, și lăsam trăsurile în voia soartei; pe înserate riul crescuse într'atît, că nimeni nu mai putu trece peste el vreme de patrușprezece zile.

La apropierea noastră de Targovisco, Domnul îmi trimise întru întîmpinare o caleașcă înhămată cu șese cai frumoși turcești, însoțită cu două sute de nobili călări, toți mîndru îmbrăcați, și vre-o treizeci de companii de călăreți, ceea ce cam da impresia unei armate. Chiăr și principele se afla printre ei, incognito însă, pe cînd mareșalul³ și secretariul⁴ său îmi urau bună

¹ Gheorghe Rákóczy, aliatul Suedesilor. Despre alianța Suediei cu Transilvania sînt două tесе de Westrin, în limba suedesă.

² Deci prin Dragoslavele (v. Iorga, *Vechile drumuri*, p. 10).

³ Poate Marele-Postelnic.

⁴ Logofătul al treilea; v. Cantemir, *Descr. Mold.*, ed. A. E. Rom., p. 94.

venire, secretariul adresându-mi cuvîntul pe latinește. Aici se vedeau cei mai frumoși cai turcești, ofițeri îmbrăcați în haine felurite, unii în zale, alții cu piei întregi de leopard, panteră și tigru, alții încă purtînd pene lungi și împestrîțate ca niște aripi de vultur, totul în sunetul flautelor și țimbalelor, căci nici în Ungaria, nici în Valahia sau în Turcia întrebuintarea trîmbițelor nu este cunoscută. Astfel fui însoțit pînă la locuința mea. Ziua următoare fui primit în audiență la Domn, cea ce se petrecu cu pompă deosebită, așa precum i se cuvine Maiestății Sale Regale și respectului ce i se datorește. La audiență se afla lume multă, mai toți boieri, unii îmbrăcați cu blănuri de jder și de ris. Arhiepiscopul lor (Mitropolitul) era și el de față. Sala de audiență avea părășii îmbrăcați cu damasc și geamurile de sticlă, pe cînd celelalte opt sau nouă încăperi prin care trecusem nu erau tapisate și aveau ferestrele de hirtie.

Domnul mă întîmpină în mijlocul sălii și, după ce, salutîndu-l înm od cuvîncios, îi rostisem prietenia și complimentele Maiestății Sale Regale, el mă duse la locul unde se aflau două scaune, așezîndu-se el pe unul, iară eu pe cellalt. După o scurtă convorbire, în care-mi ceru vești despre sănătatea Maiestății Sale Regale, fui poftit în camera lui, unde petrecui cîteva ceasuri, povestindu-i despre starea Poloniei; de care convorbire se arată, nu numai mulțămît, dar și minunat. Apoi mă îmbracă cu un caftan țesut cu fir de aur, și, cînd îl refusălu, îmi zise că acesta e semnul, după obiceiul țerii, al celei mai înalte bunăvoinți, astfel că fui silit să-l primesc. Apoi mă întorseiu cu același alaiu în caleașcă trasă de șase cai turcești, și mai minunați decît la sosire, pînă la locuința mea. A doua zi aș fi vrut să-mi urmez călătoria, însă fui reținut de Domn, care mă pofti la un ospăț în grădina sa.

Cînd ajunseiu la poarta grădinii cu trăsura, fui întîmpinat de cinci mareșali cu tolege de argint în mîni. Domnul el însuși mă primi la ușa chioșcului său, unde masa era întinsă. În afară se aflau miniștrii, curtenii și cîteva companii de infanterie nemțească¹.

Îndată ce intrarăm, Domnul mă conduse la masă, unde ne așe-

¹ Dorobanți.

zarăm pe două jețuri înalte; trimisul Transilvaniei se așază pe o bancă obișnuită. Pe masă nu se aflau decît patru tăvi de argint cu capace de fier. După ce șezusem astfel cîtva timp vorbind împreună, ni se aduse mîncarea. Atunci se așezară la masă și cei din suita mea, cari aveau obiceiul de-a sta la masa mea, dimpreună cu cei mai însemnați miniștri al Domnului. Nouă ni se servia mîncarea pe patru până la șase tăvi de argint. Pentru principe și pentru mine se întrebuițau și talere de argint, ceilalți mîncau în talere de cositor. Felurile erau bune și bine gătite, și în toată vremea mesei se preschimbau mereu. Cînd veni timpul să se bea «sănătățile», se ridică paharul întâiu pentru Împăratul Turcesc, însă nu fără ca Domnul să-mi fi cerut iertare pentru aceasta, apoi băurăm în sănătatea Majestății Sale Regale, pentru care Domnul deșertă două pahare, pe cînd nu băuse decît unul pentru Împărat. Apoi băurăm în sănătatea principelui Rakotzi, a lui Cmilnici¹ și a Domnului Moldovei². La fiecare pahar se făcu mare zgomot cu vioare, flaute, tobe, țimbale și alte instrumente turcești, cîntînd laolaltă. După sănătatea lui Cmilnici propuseiu aceia a Domnului; cînd miniștrii o băuseră, se așteraură două perne jos în fața Voevodului, și toți acei cari băuseră se sculară de la masă și îngenunchiară cîte doi pe perină, și, după ce-și goliseră paharul, sărutară mîna Domnului, urîndu-i sănătate. Apoi se întoarseră la locul lor. În mijlocul mesei, se aduseră în fața ușii chioșcului doi urși mari cari fuseră omorîți de vînătorii Domnului, pe cari el însuși îi cinsti, dîndu-li un pumn de aspri.

Chiar lîngă chioșc se afla un cort mic pentru cei ce doriau să se retragă. Cînd secretarul meu Hlingen se sculă de la masă într'acest scop, fu primit îndată de doi mareșali, cari, purtînd toiegele lor de argint, îl conduseră cu ceremonie mare până la cort. Ei rămaseră în picioare în fața cortului până la ieșirea sa. Atunci unul din mareșali³ îl întîmpină cu un lighian, și, după ce secretariul se spală, îl conduseră iarăși până la masă. Ospățul ținu de la oarele 10 jumătate până la 7 seara, cînd îmi luău rămas-bun de la Domn, care-mi arătă tot atîta polițeță atunci ca și în tot timpul mesei. Mă îmbrățișă de două

¹ Bogdan Hmilnițchi, Hatman al Cazacilor zaporojeni († 25 August 1657).

² Gheorghe Ștefan.

³ Medelnicerul; cf. Cantemir. *Deser. Mold.*, ed. Ac. Rom., p. 89.

ori și mă sărută. Apoi mă întorsei tot în caleașca principelui până la locuința mea, însoțit fiind de toți curtenii și lăutarii Domnului. În timpul mesei principele mă asigură, cu vorbe multe, de sentimentele devotate și de venerația pe care le poartă Maiestății Sale și întreprinderilor lui. Zise că ar fi dorit ca Valahia să fie tot așa de apropiată de Suedia ca Transilvania, căci atunci starea lui ar fi mai bună; ar fi dorit să obție cu voia Maiestății Sale Regale posibilitatea de a angaja, cu bani, 500 de soldați suedesi.

A doua zi îmi trimise cu prefectul grajdurilor¹ un cal minunat, și-mi dăte o companie de cavalerie, care mă însoți o bucată de drum. Prin toate localitățile și orașele pe unde trecui, fui întâmpinat și însoțit de călăreți, după porunca domnească.

C. J. Karadja

Ștefan Alexandrovici, „Voevodici voloșchii”

Schiță istorico-genealogică

D. profesor Iorga, în lucrarea d-sale «Pretendenți Domnești în secolul al XVI-lea», publicată în «Analele Academiei Române» (XIX, 1897-98, pp. 242-43), se ocupă și de un document cu privire la «Ștefan-Vodă, fiul răposatului întru Domnul Alexandru Voevod al Moldovei», considerându-l ca un adevărat fiu al lui *Alexandru Lăpușneanu*. La 1589 acest Ștefan se duce la Roma, avînd o scrisoare către Papa Sixt al V-lea, de la fostul Mitropolit Anastasie și de la «un fals episcop de Roman Grigorie», în care acești clerici ortodocși făgăduiesc capului Bisericii catolice 50.000 de galbeni, dacă Papa va stăruî pe lângă regele Poloniei ca acest fiu de Domn să capete Scaunul strămoșesc al Moldovei. Descriînd călătoriile și relațiile diplomatice ale acestui «fiu de Domn» până la 28 Maiu 1590, d. Iorga isprăvește schița istorică despre Ștefan cu cuvintele următoare: «*nimic nu se mai știe apoi despre Ștefan Alexandrovici*».

Îmi pare bine că pot să dau aici cîteva lămuriri despre soarta acestui pretendent domnesc.

¹ Marele-Cornis; cf. *Gantemir, o. c.*, p. 25.

Cîteva ani în urmă, răsfoind genealogia Casei princiare rusești Galițin¹, am găsit, cu cea mai mare mirare, că fiica cneazului (princelui) Ivan Iurievici (Ghierghievici) Bulhacov-Galițin, principesa *Marfa Ioannovna*, era căsătorită cu un *Ștefan Alexandrovici Voloșchi*. Cuvîntul «Voloșchi» în limba rusească veche, ca și în cea polonă, însemna: din «Valahia», însă prin țara aceasta se înțelege *Moldova*; pentru cei din Țara-Românească se întrebuinta termenul «Multanschi» (din Muntenia) (vezi, de pildă, B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, Cracovia 1584, care totdeauna numește pe Moldoveni «Valahi», iar pe Domnii Moldovei, ca de exemplu Ștefan-cel-Mare și alții, «Woewoda Woloski»; pp. 811, 812, 813, 817, 922, etc., etc., Niesiecki și alții)². Continuînd cercetările mele, am găsit următoarele:

În povestirea Letopiseșului rus³ despre Domnia Țarului Rusiei Feodor Ivanovici se găsește descrierea bunătății și ospitalității acestui Țar, și se spune: «locuitorii din țerile vecine, auzind și văzînd prea-înalta milă a Țarului către toți, veniau la dînsul și intrau în serviciul lui; și așa au venit și Țarii și Țarevicii Hordei Chirghiz-Caisas, Țarevici din Chiva, Voevodici (fii de Voevod) din *Valahia*: Ștefan Alexandrovici și Dimitrie Ivanovici, Manuil Moskopulos, rudă cu Țarii Greciei, Voevodici Muteanschii (Multeanschii, adică din Muntenia) Petru și Ioan, Dimitrie Solunschii, din Solun, cu patru fii ai săi, și alți mulți Greci, Poloni, Lituani, Nemți și Busurmani (păgîni).

«Țarul Feodor Ivanovici îi premia pe toți cu mare dragoste și li dădea lor multe daruri și-i cinstia după demnitățile lor.»

Ca dovadă că Ștefan a fost fiul lui *Alexandru Lăpușneanu*, d. N. Iorga arată faptul că «Papa vorbește de punerea în Scaun a acestui Alexandru de către regele Poloniei Sigismund-August după stăruințele Papei Paul al III-lea (*Columna lui Traian*, I, No. 31, nota 2)». De altă părere a fost cunoscutul scriitor

¹ *Galițin*, familie veche princiară rusească. Se trage dela Marele-Duce al Lituaniei Ghedimin. Narimund, fiul acestuia, s'a botezat supt numele de Glieb († 1348) și a fost cneaz (principe) de Novgorod, de Ladoga, de Orehovăț, etc. Familia acestuia a jucat un mare rol în istoria Rusiei.

² Lihacev. V. Genealogia nouă a principilor Galițin. Petersburg 1893, p. 17 (v. mai jos, Voloh, Voloșchii).

³ «Letopiseșul nou», publicat la Moscova în 1853, p. 37.

frances Émile Picot, care în notele lui la cronică lui Ureche (*Chronique de Moldavie depuis le milieu du XVI-e siècle jusqu'à l'an 1594, par Grégoire Ureche*. Paris 1878, pp. 488, 556, 577) numește pe Ștefan Alexandrovici «*soi-disant fils*» și «*le prétendu fils d'Alexandre Lapuschneanu*». De și Papa putea să fie indus în eroare în ceea ce privește identitatea lui Ștefan, sau îl numia astfel fiind cam interesat să primească suma făgăduită pentru intervențiile lui pe lângă regele Poloniei, totuși, întru cât Picot, căruia izvoarele utilizate de d. Iorga nu-i erau cunoscute, nu motivează bănuielile sale, trebuie să admitem părerea d-lui Iorga că Ștefan Alexandrovici era un fiu legitim al lui Alexandru Lăpușneanu, Domnul Moldovei.

Este stabilit că la 1589 Ștefan a venit la Roma și s'a adresat către Papa Sixt al V-lea pentru sprijinul necesar. Papa l-a primit cu bunăvoință și l-a recomandat, în luna April 1590, regelui Poloniei Sigismund, Cancelariului Ioan Zamoyski și nunciului papal pe lângă Curtea regală polonă (v. Theiner, *Vetera monumenta Poloniae*, Roma 1863, pp. 111, 104, 166, 167). Ștefan Alexandrovici a plecat în Polonia și de acolo, nereușind, din cauze necunoscute, pe lângă regele Poloniei, spre Moscova.

La 29 Decembre 1594, «*Voevodicii voloșchii, mutianschii*» se aflau în suita Țarului (v. Monumentele relațiilor diplomatice, Petersburg, II, p. 92); prin urmare putem să conchidem că Ștefan Alexandrovici a venit la Moscova sau în anul acesta (1594) sau, ceea ce este mai verosimil, mai înainte, de și în «*Cartea Genealogică*» a arhimandritului Leonid (Descrierea manuscriselor din colecția contelui Uvarov, Moscova 1894), unde se vorbește despre genealogia familiei Boiașev, se spune că «în anul 7109 (1600¹), Ștefan Voloșchi a sosit la Moscova și a intrat în serviciul Țarului». După usanțele de etichetă de atunci, Ștefan a trimis înainte din „Bobrichi” (sat în regiunea Tulei) pe un „servitor” al său, *Fedco al lui Mihail Boiașev*¹.

¹ Cine era acest Boiașev? (Izvoarele rusești îl numesc servitorul Curții lui Ștefan Voloșchi, V. cartea genealogică a veac. XVII, publ. de Tatișcev). Fără îndoială unul din acești „fii de boieri” despre cari pomeneste documentul din col. Hurmuzaki citat de prof. N. Iorga. Intre familiile boierilor moldoveni din veacul al XVI-lea eu nu cunosc niciuna al cărei nume ar corespunde cu numele de Boiașev, sau poate și Boiașev, așa cum e rusește „boiarin” și „boliarin”.

Însă d. Sever Zotta îmi atrage atențiunea asupra numelui *Bolea*, scri-

Acest Fedco Boiașev a venit la Moscova, s'a adresat la „*Posolschi Pricaz*” (Ministeriul Afacerilor Străine de atunci), a descris în colorile cele mai frumoase însemnătatea stăpînului său, originea lui domnească și a transmis dorința lui Ștefan ca să fie primit în serviciul Țarului Moscovei. Fedco Boiașev fu găzduit la „*Posolschi Pricaz*” și se hrănea acolo foarte bine pe sama Statului, „*Primia băutură de la Palat*” și două grivne (aproape 240 gr. de argint) pe zi. Sforțările lui Boiașev n'au fost în zădar, ci au avut rezultate foarte favorabile pentru Ștefan Alexandrovici. Țarul Rusiei l-a invitat să vină și, după obiceiul de atunci, întrebuițat în casuri cînd veniau la Țar soli ai Statelor străine, sau oaspeți distinși, au ieșit înaintea

și *Bolia*, care aparținuse unei vechi familii boeresti din Moldova, punindu-mi și următoarele date la dispoziție: *Dan Bolea*, pîrcălab de Hotin, 7021 (1513), Mart 5 (*Arh. ist.*, I, 2, p. 120). *Toader Bolea Stolnic*, căruia Alexandru Lăpușeanu îi vinde satul Blănești pe Bîrlad 7060 (1552), Apr. 4 (*ibid.*, I, p. 125—reprodus și în *Dan, Cron. Episcopiei de Rădăuți*, p. 166—, însă de observat că Domnia lui Lăpușeanu începe abia în Sept. 1552. După d. Gh. Ghibănescu, anul trebuie cetit 7067 (1559). *Bolea Postelnic*, 7071 (1562-3), supt Despot Voevod (Ghibănescu, *Ispisoace și Zapise*, I, p. 117, *Istratie Bolea Păharnic* cumpără o parte din Tiori (Tecuciu), 7119 (1611), Iunie 6 (Idem, *Surete și Izvoade*, V, p. 23). *Bolia Vornic de Poartă*, 7122 (1614), Iunie 22 (*Arh. Stat. Iași, Anaforale* 20, fol. 293). Orăș fiul lui *Ionașcu Bolea*, nepot Stratului (Istratie) Păharnic (Bolea), vinde parte din Roșieci lui Grama Stolnic, 7139, Iunie 12 (*ibid.*, II, p. 69). În Iepureni (Iași) aveau o parte și *Boleștii*, înainte de 7154 (1646), Maiu 4 (Idem, *Surete și Izvoade* III, p. 97). Boleștii din Iepureni erau nepoții lui Orăș Vornicul (Idem, *ibid.*, IV, p. 150). Grozava, soția răposatului Stratului (Bolea) Păharnic, pare să fi fost soră cu Constantin, Patrașcu, Miron și Tofana Ciogolea, rudele lui Isac Balica Hatman, precum relese din documentul din 7150 (1642), Martie 23 (Idem, *Isp. și Zapise*, II, 2, p. 20).

Renumitul genealogist rus, profesor de genealogie la Institutul Arheologic din Moscova, L. Savelov, în lucrarea lui „*Registrele Genealogice*” (Moscova 1906, I, p. 216) spune: „Boiașev” Feodor Mihailovici, nobil de Moscova la 1615, Voevod în Cașin, la 1623 în Crapivna, la 1629 în Dedilovo, la 1631 în Verhoturie, la 1634 în Rîlsc, la 1642 în Livni. Fiul lui, Grigorie Feodorovici, avea moșii în Ținutul Moscovei, la 1640 striapcli (curtean), la 1658 Stolnic al Țarului (în rangul acesta slujiau Țarului reprezentanții celor mai bune familii, precum și cneji: Curachin, Odoevscoi, Galitin, Trubețcoi, Repnin, Rostovscoi, Șeremetev, etc.). Nu se știe dacă Grigorie avea urmași. După cartea genealogică a veacului al XVII-lea publicată de Tatișcev, Feodor Boiașcev era la anul 1632 mai jos în rang decît Michivor cneaz Mîșterschi și decît Ștefan Hrușcirov, iar la 1636 mai

lui Ștefan, fiind trimiși de „Posolschi Pricaz“, atașați la persoana lui, însărcinați să-l conducă până la Moscova, Evstafie Pușchin și Mihail Novosilțev, amândoi curteni ai Țarului (v. Revista Soc. Istorică-Genealogică din Moscova, 1910, No. 2, (22-23), pp. 45-46; Tatișcev, Cartea Genealogică din veacul al XVII-lea (*Miestniceschi spravocinic XVII veka*)).

Cum am arătat mai sus, după venirea lui Ștefan la Moscova el a fost înscris în suita Țarului. Aceasta, firește, doria să-l ție mai de aproape și să cunoască cu cine are a face, ce talente are noul venit și cum ar putea să fie mai folositor Statului moscovit. Ștefan Alexandrovici pare să fi fost om de ispravă, de oare ce îl vedem la 1597/8 în funcțiunea de Voevod¹, un fel

jos decît Ivan Blagoi (slujba se socotia în regimente, „v polcah“); tot în acest an Boiașev era pus mai sus decît Beclemîșev (v. p. 83).

Nu e fără interes să se dea aici cîteva exemple de schimonosirea de către Ruși a numelor proprii străine. Ungurii Batugherd și Callaș au devenit Baturin și Calacec; Italienii Colonna și Cassini — Colomnin și Cașchin; Englezii Burness și Hamilton — Burnașev și Hamutov; Românul Herescu — Herascov; Nemții von Mengden și von Löwenstein — Fomedin și Levșin, etc. (v. Carnovici. Numele de familie, porecele și titlurile în Rusia, S.-Petersburg 1886, pp. 64, 68).

În Basarabia, după anexarea de la 1812, funcționarii ruși dădeau foarte ușor caracter rusesc numelor moldovenești. Am văzut în Arhiva nobilimii basarabene un dosar din 1826 cu titlul despre recunoașterea ca nobilă a familiei lui Costachi Codrean Bosoi (în loc de Bosie). Bosoiu înseamnă pe rușește descult. Nu mai insist asupra modului de a scrie numele familiilor, Dicesculov, Hănculov, Bantișev, Balșev, etc., datorit aceleiași metode a funcționarilor și copiștilor ruși.

¹ *Voevoda*. Cuvîntul acesta avea dublu înțeles în Statul vechiu al Moscovei: însemna și șef al armatei în timp de războiu și guvernator-general al unui oraș și regiunii. Aici am să vorbesc numai despre funcțiunea a doua.

Voevoda reprezintă și puterea militară și autoritatea civilă în aceste orașe și regiuni unde funcționa. În același timp el făcea și legătura oficială între Moscova și provincie și juca rol mare în sistemul și mecanismul administrativ al Statului moscovit de atunci.

Toate clasele și tagmele sociale erau subordonate autorității unui asemenea Voevod, care supraveghea toate ramurile administrației locale. El mai era și „curator morum“, obligat, nu numai să prindă pe hoți și să iea măsuri împotriva epidemiilor, ci să și supravegheze îndeplinirea datoriilor religioase ale preoților și cetățenilor (să viziteze bisericile, să se pocăiască, împărtășească, etc.). Voevodul era numit totdeauna cu tovarășii lui, unul sau chiar și doi, cu „diaci“ și „podiaci“ (funcționari), și

de pîrcălab sau guvernator, în Tula, împreună cu cneazul Mihail Samsonovici Turenin (la Moscova exista același sistem ca și în Moldova veche; Voevozii acolo, ca și pîrcălabii, erau aproape totdeauna doi)¹.

În ziua de 1-iu August 1598, avînd titlul de «moscovschii dvorianin» (nobil din Moscova)², Ștefan Alexandrovici iscălia actualul alegerii Țarului Boris Gudunov în Scaunul Moscovei, iar în anul 160²/₃ a fost înaintat de către Țar și miluit cu titlul de «boiarin»³ (Buletinul Societății genealogice rusești, XI, p. 33; Cobeco D., Voevodici Voloșchi Ștefan Alexandrovici).

Așa dar, după multe și variate evenimente, fiul lui Alexandru Lăpușneanu, Domn al Moldovei, a devenit un adevărat „boia-

era obligat să gireze toate afacerile fără nicio ceartă cu tovarășii lui. Funcțiunea de Voevoda se socotia ca foarte avantajoasă și se chema „cormlenie“ adică „hrana“, de oare ce Voevodul, afară de leafa de la Stat, primia și „pocloane“ de la cetățeni, ceia ce legea nu opria, căci pedepsia numai scoaterea banilor cu sila. Din cauza aceasta Voevozii nu se numiau niciodată pentru un termen mai lung decît cel mult trei ani, dar obișnuit pentru un an sau doi. Chiar necunoscînd literatura specială rusească, putem să ne închipuim ce fel de abusuri și ce jaf făceau Voevozii ruși, mai cu samă în priciunile judiciare. În timpul reformelor lui Petru-cel-Mare, la 1708, funcțiunea de Voevod a fost desființată și înlocuită cu cea nouă de „gubernator“ (v. Cicerin, *Instituțiunile oblastiilor în veacul al XVII-lea*, Moscova 1856; Gradovschi, *Istoria Administrației locale în Rusia*, S.-Petersburg 1858; Costomarov, *Răscoala lui Stenco Razin*; Calaciov, *Voevodi*, S.-Petersburg 1838; Cliucevschi, *Cursul istoriei Rusiei*, Moscova 1906, vol. II, etc.).

¹ Adunarea comitetelor istorice rusești, Moscova 1838.

² „Nobili de Moscova“ (Moscovschie dvoriane) era o clasă specială, avînd un rang la Curte și unul militar mult mai înalt și privilegiat decît al altor nobili „orășeni“ — „gorodovie dvoriane“. Pentru aceștia din urmă, chiar după ani mulți în serviciul Statului, trecerea în lista „nobililor de Moscova“ era o cinste mare și o înaintare excepțională. Nobilii de Moscova făceau slujbă supt ochii Țarului, și din rîndurile lor Țarul alegea curtea sa mai apropiați și membrii „Dumei de boieri“ (un Sfat înalt al țerii). Ei formau un fel de corp al ofițerilor de gardă ai Țarului; clasa nobilimii în vechea Rusie avea caracterul aproape pur militar (v. Cliucevschi, *Boiarscaia Duma* și tot al lui „Cursul Istoriei Rusiei“, vol. II; Gradovschi „Dreptul Constituțional rusesc“, etc.).

³ *Boiarin*, cel mai înalt rang al ierarhiei rusești. Țarul conferia rangul acesta curtenilor săi celor mai distinși și aproape totdeauna lua în vedere, numindu-i, însemnătatea lor și vechimea neamului. Clasa boierilor cu toate privilegiile cuvenite a fost desființată de Petru-cel-Mare.

rin" rus, s'a instalat trainic la Moscova, s'a însoțit cu o fată dintr'una din cele mai mari și bogate familii rusești, a căpătat rude cu influență importantă și a avut casa lui proprie chiar în *Cremlin* (v. Lihacev). Dacă luăm în considerație că mulți urmași ai familiilor vechi, cneji (principi) feudali ruși (princes apanagés) slujiau Țarului Moscovei în funcțiuni de „striapci“, „moscovschi dvoriani“, „stolnici“, „ocolnici“ și în grade mai inferioare și că puțini din acești cnezi aveau titlul de „boiarin“, putem să spunem că Ștefan, ajungând până la *treapta cea mai înaltă a ierarhiei nobile rusești*, a fost răsplătit generos de Țarii Moscovei. Amorul nostru propriu național moldovenesc, în privința aceasta, ar putea să fie satisfăcut.

În Ținutul Moscovei Ștefan avea moșie mare și bogată, cu satele *Costrovo* și *Micanino*, iar în Ținutul Rostov un sat mare, *Pavlovscoe*, cu pământuri întinse.

La 1603 (v. Cobeco, *l. c.*, și Lihaciov, «Diacii de razread» 1888) Ștefan Alexandrovici a intrat în conflict de rang și de prezență («mestniceschii spor») cu cneazul Vasile Cordanucovici *Cercaschi*, ca și Ștefan străin la Moscova și aflător în serviciul Țarului. «*Miestnicesstvo*» era o instituțiune care a adus atâtea pagube Statului moscovit, încît a fost desființată în 1682 de către Țarul Feodor Alexeievici. Ea s'a dezvoltat dintr'un obicei vechiu rusec, după care numai neamurile mai vechi, mai notabile și mai meritoase prin slujbă continuă și ereditară către Țarul Moscovei aveau dreptul să ocupe funcțiuni mai înalte ale Statului. Neamurile nobile erau înregistrate în cărți speciale, unde se arătau toate datele despre originea și slujbele lor și care se păstrau într'o instituțiune specială a Statului: „Razreadnoi prikaz“. Fiecare din „boieri“ și din „dvoriani“ aveau dreptul să ridice jalbă înaintea Țarului, arătînd și dovedind că nu poate să fie subordonat unui alt boier sau «dvorianin», care ar fi fost membru al unei familii mai puțin însemnate și mai puțin meritoase înaintea Țarilor și a Statului decît familia jăluitorului. Țarul ordona boierilor și «diacilor de razread» cercetarea cauzei după documentele oficiale și listele vechi și pedepsia pe vinovat, uneori foarte sever, ca pe un intrigant și obraznic, de oarece n'a dovedit dreptatea declarațiunilor sale și precăderea neamului său.

Întrînd în conflict de „miestnicesstvo“ cu cneazul Cercaschi, fa-

milie originară din Caucas și apoi înrudită cu Țarii Moscovei, căci Ioan-cel-Teribil avea ca a doua soție pe «cneajna» (principesa) Cercaschi († 1569), Ștefan a aratat mult curaj, și a reușit. De și Cercaschi dovedea originea familiei lui de la «Sultanii din Egipt» și că a venit la Moscova din Caucas cu mult înaintea sosirii acolo a lui Ștefan, totuși Ștefan a fost recunoscut ca mai mare decît Cercaschi. Acest din urmă era înșurat cu cneajna Marfa Ivanovna Mstislavscaia¹, din veche familie princiară, foarte influentă în Rusia.

Nu se știe, sau s'a rusificat Ștefan așa de răpede că a vrut să se folosească de obiceiul patriei lui a doua, sau n'a putut el, ca Moldovean de baștină, să rabde înfrîntarea unui «Cerches», sau, ceia ce este poate mai verosimil, nevasta lui, născută Galițin, n'a putut să sufere triumful Marfei Cercascaia, născută Mstislavscaia; în orice cas, Ștefan a început cearta, și a biruit.

Ar fi foarte interesant să știm ce dovezi documentare a prezentat Ștefan, în cursul acestei certe, dar nu le-am putut găsi, și cine știe dacă s'au păstrat undeva urmele lor. E însă aproape sigur că nici cneazul Cercaschi, nici, încă mai puțin, Ștefan n'au avut în arhivele din „Razreadni Pricaz“ documentele vechi privitoare la trecutul familiilor lor, amîndoi fiind nou veniți și strălîni la Moscova.

La 1504 Ștefan Voloșchi a fost numit iarăși, împreună cu cneazul Mihail Samsonovici Turenin², în funcțiunea de Voevod de Cazan („Registrele nobiliare“, S.-Petersburg 1888). Cu soția lui, Marfa Galițin, Ștefan a avut trei copii: Gheorghe, Petru și Ioan, cari tustrei au murit în copilărie. E de presupus că pierderea

¹ *Mstislavski*, familie veche princiară rusească; se trage din Olgherd, fiul lui Ghedimin, Mare-Duce al Lituaniei. Familia aceasta era înrudită cu principii și Marii-Duci ai Moscovei și cu alte familii princiare rusești. Reprezentanții familiei acesteia se distingeau totdeauna ca bravi ostași. Familia s'a stins în veacul al XVII-lea (v. pr. Lobanov-Rostovski, „Cartea genealogică“, I, p. 409, etc., Barasucov și alții).

² *Turenin*. Familie princiară rusească, o ramură a principilor Obolenski, avea ca strămoș pe principele Boris Mihailovici Obolenski, zis Turnea, descendent în a 18-a generație din Ruric. Familia s'a stins în prima jumătate a veacului al XVII-lea (v. Vlasiev, „Urmașii lui Ruric“). Așa dar vedem că Ștefan Lăpușeanu s'a înrudit la Moscova, cînd a slujit acolo, cu cele mai vechi familii din aristocrația rusească.

aceasta dureroasă l-a făcut pe Ștefan să se călugărească, supt numele de Savvatie. El a murit la 21 Maiu 1607 fără posteritate. În pomelnicul mănăstirii Ciudov (zidită la Moscova la 1365 de Mitropolitul Alexie, una din cele mai vechi mănăstiri rusești) se află însemnarea următoare: «neamul lui Ștefan din Valahia, inocul Savvatie-Feodor, și copiii lui minori, Gheorghe, Petru și Ioan».

După moartea lui Ștefan, văduva lui a dăruit pentru veșnica pomenire a sufletului răposatului moșia Costrovo mănăstirii Ciudov, iar moșia Micanino mănăstirii Spasschii în Iaroslav, unde Ștefan a fost și înmormântat (Cartea mănăstirii Spasschii, publicată de Vahramev, la Moscova, în 1896). Așa s'a stins, după o viață plină de aventuri, în țară străină, dar ospitalieră, odrasla unui Domn moldovean ¹.

Paul Gore,

Membru onorar al Academiei Române,
Președintele Comisiunii Arhivelor Statului
din Basarabia

Chișinău, 20 Martie 1920.

¹ „*Volohi, Vlahi, Volhva*” se pomenesc întâiași dată de către le topisețul rus al lui Nestor (1056—1117) (existența lui Nestor e însă discutată în literatura istorică rusească), care spune că ei au gonit de pe malurile Dunării pe Slavi. În de obște prin „*Vlah, Voloh*” Rușii înțelegeau, nu numai pe Români, ci pe toate popoarele de origine romanică și, mai cu samă, pe locuitorii Italiei. La Poloni și la Cehi și până-acuma s'a păstrat cuvîntul acesta de „*Vloh*”, care înseamnă „*Italian*”.

Unul dintre cei mai vechi emigrați moldoveni în Rusia era „*Alexandru Voloșchi*”, venit din Polonia, care avea și porecla „*Nafal*” sau „*Anfal*” și căruia Țarul îi dăruise moșii în Ținutul Vologda. Fiul lui, „*Răcico Anfalovici*” a iscălit în 1563 un act împreună cu cneazul A. C. Vorotînschii. Puțin mai tîrziu, în 1577, se află în serviciul Țarului un „*Alexandru Ianculovici Voloșchii*”, dvorianin de Moscova (Prof. L. Savelov, Registre genealogice, Moscova 1908, II, pp. 107, 152).

Începutul emigrării în proporții mai mari a „*Valahilor*” în Rusia a avut loc supt Petru-cel-Mare, la 1711, cînd, împreună cu Dimitrie Cantemir, au venit în Rusia o mulțime de Moldoveni, boieri și ostași, ai cărora urmași trăiau în Rusia și până la 1818 (Afendic, Ivanenco, Dumitrașcu-Raici, Bantăș-Camenschii, Abăza, Dicesculov, Miculin-Hodco-Crețevici, Vremey, Mecinîcov, Gredescul, Janjul, Bunescul, Boldescul, Portarescul, Vintulov, Răzmeriță, Meresculov, Bulațel, Brazol, etc., etc.).

În literatura specială rusească și în colecția complectă a legilor Imperiului Rusiei, seria I (1649—1825), în 45 de volume mari, seria II (1825—1891), în 45 de volume mari, seria III, dela 1831 încoace, se găsesc materiale pre-

Piatra de mormînt a lui „Negru-Vodă“

Descoperirile făcute în timpul din urmă la Curtea-de-Argeș redau oarecare actualitate acestei pietre misterioase, aflată de mult în aceeași străveche biserică domnească a Sf. Nicolae, ce ascundea într'însa atîtea comori nebănuite ale trecutului. Șincai, în Cronica lui (ed. 1886, v. I p. 394), citînd pe „Anonimul românesc“, scrie: „Iară după aceasta au mutat Radul-Vodă-Negru Scaunul la Curtea din Argeș, și, făcîndu-și curți, au făcut și biserica, în care după moartea lui s'a îngropat, și i-au făcut și statul de piatră, adecă chipul lui, care este în slona acel biserici“. Aceiași însemnare la Clain (după Engel, I, T p. 96, apud Onciul, *Originile Principatelor Romîne*, p. 221): «et curavit fieri etiam statuam effigiae suae de lapide, quae est collocata in repositoio eiusdem templi». Călătorul frances Bellanger, la 1846, află supt pridvorul bisericii «statuia de piatră a întăiului Domn al Valahiei, Radu Negru», și, cu toate stricăciunile vremii,

țioase pentru istoria Moldovei și a Basarabiei. (La 1914, fiind în funcțiune de președinte al „Comisiei Savante a Arhivelor din Basarabia“, am avut intențiunea să scot din această „colecție“ toate actele privitoare la istoria noastră: am început lucrarea aceasta, dar n'am putut să continuu din cauza războiului. Asemenea lucrare trebuie să fie făcută, pentru folosul științei noastre. Exemplarele colecției se află în Chișinău la Tribunal și la foasta „Gubernskoie Pravlenie“.

Știm că la 1707 Apostol Chigheciu cu 300 de călăreți a intrat în serviciul lui Petru-cel-Mare și a fost numit comandantul regimentului de Valahi; în vremea Impărătesei Ecaterina I-ia, mulți Valahi au intrat în regimentele „Slobodschii“ (ucrainene rusești). La 1740 Valahilor li s'a acordat dreptul de a cumpăra moșii în Malorosia (Ucraina). Tot așa Rușii au avut și un corp special în armata lor, care se numia „corpul Volohilor“. La 1738 „Prințul Serenisim“ (svietleștiî cneaz) Cantemir a fost comandant al acestui corp. La 1742 a apărut un ucaz imperial care porunca ca toți Valahii cari vin în Rusia să fie colonizați în regiunea Orenburgului. La 1747 pentru coloniile Valahilor, cari veniau mereu în Rusia, a fost destinată gubernia Ecaterinoslav, atuncea aproape pustie; la 1752 Valahii se înregistrau în corpul special al armatei lui Horváth (Generallocotenent Ivan Horvath-Otcurtici), organisatorul emigrării Sirbilor în Rusia. Sirbii au primit pentru colonizarea lor o regiune vastă între afluentul Bugului, Siniuha, și afluentul Niprului, Tiasmin. Colonia aceasta se numia oficial „Serbia Nouă“, iar centrul ei era cetatea Sf. Elisabeta-Elisabetgrad, unde a fost și reședința lui Horváth, șef suprem militar și civil al acestei colonii, subordonat direct Senatului Imperiului. Horváth

fi examinează îmbrăcămintea ciudată, jumătate piele, jumătate fier (*Le Kéroutza*, Paris 1846, II, p. 430). Ceia ce face pe d. Drăghiceanu să presupună că piatra nu era «decît un suport pentru o marcheterie bizară, de piele şi de fier, ce îmbrăca sculptura» (*Bulet. Comis. Mon. Ist.*, VI, p. 195). Interpretare posibilă numai întru cît Bellanger nu va fi văzut chiar în piatră, în sculptură, zalele şi pielea, — lucru greu de determinat. De altfel, pe lîngă darul observaţiei, călătorul avea şi o bogată închipuire. Face, ce-i drept, oarecare reserve, cînd i se arată, la Cîmpulung, capul petrificat al lui Mateiaş Corvinul, de care se leagă o întreagă legendă (*o. c.*, pp. 328, 352), dar vede pe unul din stîlpii mănăstirii de la Argeş iscălitura lui Byron («l'auteur immortel de Childe-Harold»; *ibid.*, p. 430).

Însă a comis atîtea crime, că a fost judecat, degradat şi exilat în Vologda la 1762, unde a şi murit. La 1761 „Valahilor“, cări imigrează în Rusia din Polonia, li s'a acordat dreptul să se instaleze în gubernia Ecaterinoslav; la 1769 Valahi se înregistrau în „regimentul moldovenesc de husari“. La 1785 şi 1792, aşa cum se vede din' ucuzul Împărătesei Ecaterina a II-a, mulţi boieri şi funcţionari valahii au venit în Rusia, şi li s'au dat în stăpînire pămînturile în regiunea între Nistru şi Nipru (între alţii, membri ai familiilor Carp, Cananău, Ciolac, Done, Sinescu, Cruşevan, Cecherul, Măcărescu, Boian, Ene, Cheşcu, Lampros, etc.). Imigrarea Valahilor în Rusia continuă pînă la 1812, dar în epoca aceasta Moldovenii noştri, sau Valahii, nu-şi mai căutau distincţiuni, onoruri şi încrederea Ţarului Rusiei, ci numai pămînturile întinse şi pustii şi libertatea, aşa de firească acolo unde aproape nu exista nicio autoritate, sau măcar era prea departe.

Academicianul rus Petru Keppen (1793—1864), în cartea lui „Despre harta etnografică a Rusiei Europene“ (S.-Petersburg 1853, p. 53), dă numărul locuitorilor volohi (moldoveni) în următoarele gubernii ruseşti: Ecaterinoslav 9.858, Podolia 7.429, Cherson 7.500 („date necomplete“, spune autorul, p. 144).

După anexarea celei mai mari părţi a Moldovei sub numele de „Basarabia“, dat de Ruşi întregii regiuni între Prut şi Nistru, această parte a Moldovei, cu o populaţie aproape exclusiv moldovenească, deveni „oblastie“ rusească şi se începu colonisarea ei intensivă cu cele mai diferite elemente etnice. De atunci dispărea termenul vechiu de „Valah“ şi se introducea treptat cuvîntul „Moldovan“ (v. „Colecţia completă a legilor ruseşti“; Barsov, „Schîte de geografie istorică rusească“, Varşovia 1885; P. Keppen, „Indice cronologic de materiale care pot servi pentru istoria străinilor în Rusia europeană“, S.-Petersburg 1861; Modzalevski, „Cartea genealogică a Malorusiei“, Chişinău 1903, 4 vol.; Brockhaus şi Efron, Dicţionarul Enciclopedic, XIX, S.-Petersburg, familia profesorului Mecînicov. p. 226, etc.).

Existența pietrei e însă neîndoieală: într'un raport „asupra citorva mănăstiri, schituri și biserici din țară“ (*Anal. Ac. Rom.*, s. II, VIII, p. 161), Tocilescu, la 1887, o descrie astfel: «La stînga, răzîmată de un stîlp, este o statuie mare de piatră, reprezentînd o figură de om «en face», de tot știrbită, cu părul lung, cu barbă, în cap cu o căciulă înaltă, o haină pe de-a-supra cu o rondelă, în formă de mantă cu ciucuri. Tradițiunea spune că este Negru-Vodă; costumul se aseamănă cu al lui Radu Negru de la mănăstirea de Argeș. Mi s'a spus că acel chip de piatră s'ar fi găsit încă de mult în zidul bisericii, la vechea intrare, unde era înmormîntat Radu Negru-Vodă, acolo adecă unde se află scaunele împărătești.» Statuia neavînd pentru el „niciun rol în biserică“, i se găsi unul la Muzeul Național de Antichități, unde se poate vedea și astăzi, între o fereastă și masa pe care-i așezat modelul bisericii lui Neagoe-Vodă de la Argeș (o fotografie reprodusă în «Negru-Vodă și epoca lui» de dr. A. M. Marinescu, *An. Acad. Rom., Mem. Sect. Ist.*, III., XXXI).

Chiar la întăia vedere, „statuia“ apare ca o piatră de mormînt, pe a cărei față superioară e săpat în relief un chip de om culcat, cu minile aduse pe piept. La dreapta lui, pe lature, o săpătură în dinți de fierăstrău face ocolul pietrei, un vîrf rotunzit alternînd cu unul ascuțit. În capătul de sus, după cîteva urme de litere șterse, se deslușesc următoarele slove chirilice: GERG. A crede cu d. Drăghiceanu (*Bulet. Comis. Mon. Ist.*, V, p. 96) că ele represintă «semnătura maestrului sculptor Gherghie» înseamnă o simplificare poate excesivă a problemei. Supt ele, o floare rămasă întregă e, după d. Onciul (*o. c.*, p. 221), o floare de crin ornamentală. Partea mai interesantă rămîne însă, fără îndoială, figura culcată de-asupra mormîntului.

Din ce-a rămas necălcat și neștirbit — și n'a rămas mult — se pot totuși deosebi următoarele: mortul era înfățișat cu barbă și plete, două șuvițe lungi atîrnînd fiecare pe un umăr. Purta o căciulă înaltă cilindrică, avînd un fel de bordură de-asupra frunții. O haină lungă, strînsă la gît, cobora până la picioare; de-asupra, rotunjită pe piept și suindu-se spre umeri, un fel de pelerină foarte scurtă, cu marginea tăiată în dinți lungi și subțiri. De-asupra minii drepte și supț marginea pelerinei e reprodus un motiv, pe semne de cusătură, o ramură cu frunze. Mina

dreaptă adusă pe piept arată o mîneacă lipită strîns de braț pînă la cot. De acolo se prelungește spre picioare, pe marginea pietrei, o linie nedeslușită ce-ar fi, poate, mîneca hainei de de-asupra, lăsată în jos. Mîna stîngă, adusă și ea pe trup, dar nu la înălțimea celeilalte, arată din potrivă o mîneacă largă. Partea inferioară e așa de ștearsă, încît mai mult se gîcește capătul de jos al hainei acoperind încălțămîntea¹.

De sigur nu e singurul mormînt românesc pe care să fie închipuit cel îngropat. La Argeș chiar, în biserica lui Neagoe-Vodă, Radu de la Afumați ni se înfățișează călare, pe lespede de mormînt, cu mantie, coroană și buzdugan, în fruntea șirurilor strînse de slove ce amintesc douăzeci de lupte crîncene. La Vieroș tot astfel e închipuit viteazul Albu Golescu, înfruntînd moartea călare, cu mantia filfiind în vînt ca un steag de războiu. Nici pe mormîntul lui de la Stănești, din Vîlcea, din întăii ani ai veacului al XVII-lea Stroe Buzescu nu-și află odihna, ci străpunge cu spada, de pe cal, un Tatar ce se apără zădarnic cu arcul. Dar a înfățișa mortul *culcat* pe mormînt, cu mîinile pe trup, aceasta nu-i obiceiul țerii: e ceva specific, caracteristic *avusean*.

Obiceiul nu tocmai vechiu nici în Apus. O statuie întinsă pe un mormînt nu se află acolo decît de la sfîrșitul sec. al XII-lea (Mâle, *L'Art religieux à la fin du moyen-âge en France*, p. 429). Mîinile pot fi împreunate pentru rugăciune, sau aduse numai pe trup, cum se poate vedea, de pildă, la mormîntul lui Filip al VI-lea de Valois, mart la 1350 (Vitry et Brière, *Doc. de sculpt. française du moyen-âge*, pl. XCIX, No. 3). Spre

¹ Starea de stricăciune în care se află piatra — spartă în unele locuri, pe jumătate ștearsă — îngreună mult cercetările. S'ar putea crede, după unele zgîrieturi, că pelerina ar fi o acoperitoare de zale — „cotte de maille”; același aspect se regăsește și mai jos, între mîneca stîngă și motivul de ornamentație de pe piept. Să fi fost atunci îmbrăcat în zale, cu mantaua pe de-asupra? În cazul acesta s'ar lămurii și descrierea lui Bel-langer («accoutrement... mi-partie de cuir et de fer»), care la 1846 va fi văzut piatra în stare mai bună. Dacă s'ar adeveri această ipotesă, ea totuși n'ar schimba întru nimic concluziile privitoare la data probabilă a mormîntului. Imbrăcămîntea de zale cu mantă se purta și ea în Europa centrală și apuseană din veacul al XIV-lea. Cum însă aceleași zgîrieturi se găsesc și în alte colțuri ale pietrei, cu totul străine de imbrăcăminte sau armură, nu se poate pune temeiul pe o presupunere atît de șubredă.

deosebire de Renașterea iubitoare a naturii fără vâl, evul mediu își arată morții în hainele lor de serbătoare, cu toate semnele puterii și cinstei de care se bucurau în lumea bunurilor trecătoare de pe pământ. De aceia și îmbrăcămintea are o deosebită însemnătate; în cazul ce ne interesează, nu-i greu de a găsi asemănări cu aceia a lui «Negru-Vodă».

În manualul de vânătoare (*Livre de la Chasse*) compus la 1387 de Gaston Phébus, conte de Foix, și păstrat într'un manuscris cu minunate ilustrații la Biblioteca Națională din Paris, se regăsește pe cei zugrăviți în miniatură haina lungă și pelerina, așa cum o purta și Voevodul. În aceeași îmbrăcămintă e întins pe mormint Ottokar I, regele Boemiei, în catedrala Sf. Vit de la Praga, zidită în veacul al XIV-lea de meșterul frances Mathieu d'Arras. (O bună fotografie reprod. în Pflugk-Harttung, *Weltgeschichte*, II (*Mittelalter*), p. 569.) O regăsim pe umerii sfetnicilor ce însoțesc în Italia la 1310 pe împăratul Henric al VII-lea (miniatură din Codex Balduini Trevirensis, reprodusă *ibid.*, p. 379). În Franța i se zicea «houppelande» și se așeza, în veacul al XIV-lea, peste tunica numită «surcot». Mînecele, tăiate une ori de la cot, atîrnau în jos, lăsînd să treacă cele ale hainei dedesupt (v. Parmentier-Lavissee, *Album Historique*, II. p. 18). Foarte occidentală și căciula; printre multe exemple o găsim și la catedrala din Troyes (Vitry et Brière, o. c., pl. LXXXIX, No. 1), constituind iarăși o parte caracteristică a portului apusean din anii 1300—1400. (A nu se confunda cu cea cu vîrf ascuțit a Evreilor; C. Mâle, *L'Art religieux du XIII-me siècle en France* p. 15.) Adăugim în treacăt că nu vedem de loc asemănarea cu „costumul lui Radu Negru de la mănăstirea de Argeș” constatată de Tocilescu, — firește întru cît ne putem încrede în pictura rămasă după restaurarea distrugătoare a lui Lecomte du Noüy. Oricum, cu toată grosolănia sculpturii, «ce nu se poate nega, oricîte diformajii și degradări ar fi suferit piatra» (Drăghiceanu, *l. c.*, VI p. 195), totuși portul apusean al veacului al XIV-lea apare destul de lămurit.

Lucrul în sine nu înseamnă mult. E știut că în Apus călugării refăceau, în sec. al XIII—XIV-lea, mormintele mai vechi, îmbrăcînd figurile morților din anii 1000—1100 cu portul vremilor noi. Astfel a procedat și Ludovic-cel-Sfînt, la St. Denis, cu înmînțării săi din timpuri ce nu cunoscuseră statui pe morminte

(Mâle, *L'Art rel. à la fin du moyen-âge*, p. 429 u.). Așa cerea pietatea naivă a vremii.

Totuși faptul că această piatră s'a aflat în biserica Sf. Nicolae Domnesc, ce a dat la iveală atâtea obiecte ce poartă oarecum pecetea veacului al XIV-lea, supt pictura căreia s'a găsit și data, de 1352, a morții «marelui Basarab», e un indiciu pentru datarea ei. Nu știm de va fi fost chiar pe dînsa, cum presupune d. Onciul (*ibid.*, p. 222) data ce s'a cetit greșit 6822 (1314) în loc de 6892 (1384). După tradiția culeasă de Tocilescu, locul ei «în zidul bisericii, la vechea intrare, unde era înmormîntat Radu Negru-Vodă», lingă Scaunele împărătești, ar apropia-o de mormîntul Voevodului aflat în partea dreapă a bisericii, cu bogata îmbrăcăminte, cununa și brîul de aur.

Ar fi de dorit ca, după atîția ani de pribegie, chipul ciuntit de pe această piatră de temelie a Țerii-Românești să-și găsească în sfîrșit rostul în biserica strămoșească, lingă osămintele ce era menită să le acopere.

Gh. I. Brătianu

Numele lui Alexandru-cel-Bun și al lui Petru Rareș

1. În broșura sa despre *Gligore Ureache*, p. 36, d. George Pascu crede că *bun* din numele Domnului moldovean Alexandru înseamnă: „vechiu, bătrîn”.

Nu împărtășim această pornire.

Că, întocmai ca lat. *antiquus*, care, la comparativ, însemna „melior” (Nonius, ed. Müller, p. 425: *anticus* significat ‘vetus’, *antiquior*, ‘melior’), lat. *bonus* însemna, de fapt, și «antiquus, vetus» (q. v. în Thes.); că posteritatea romanică a lat. *bonus* cuprinde pretutindeni și această accepțiune: rom. (*tată-)**bun*, *bunic*, *străbun(ic)*, it.-dial. *bun*, *buna* (Densusianu, *Hist. de la langue roumaine*, I, p. 223), fr.-dial. *bonique*, «Greis» (Pușcariu, *Etym. Wörterb. d. rum. Sprache*, no. 237), fr. *de bonne heure*, *de bon matin*, etc., — acestea sînt lucruri cunoscute și recunoscute ca adevărate: între «anterior în dată» (prioritate cronologică) și «superior ca valoare» (prioritate morală), trecerea e foarte firească. Tot așa de explicabilă e tranziția de la *mare* la *bătrîn* (prin: mare de vîrstă) într'un rom. *tata-mare*, fr. *grand-père*, germ. *Grossvater* (și *bester Vater*); cf. lat. *maior* (sc. nату) *maioris*.

Dar, pe cînd în *Alexandru-Vodă-cel-Mare și Bun*, numele Domnului moldovean la M. Costin (*De neamul Moldovenilor*, ed. Giurescu, p. 6), *mare* înseamnă de sigur: „Bătrîn“, în numele aceluiasi Domn la Ureche (ed. Popovici, p. 16): *Alexandru-cel-Bătrîn și Bun*, «bun» nu poate avea alt înțeles decît cel obișnuit, supt pedeapsa de a cădea într'o tautologie ridiculă. Și, de fapt, cele două denumiri (la Costin și la Ureche) corespund perfect, atît ca înțeles, cît și ca topică.

De altfel, — lăsînd la o parte faptul că, dacă *bun* din *Alexandru-cel-Bun* ar fi același cu *bun*, *bunic*, articolul adiectival *cel* ar fi inexplicabil înaintea unui substantiv (cum ai zice: „*Alexandru-cel-Bunic*“!), — însăși expresia *oameni buni și bătrîni* este o dovadă de netemeinicia presupunerii d-lui Pascu.

Ca și oratorilor antici („*viri boni*, dicendi periti“), condiția primordială ce li se cerea acestor auxiliari domnești în trebile dreptății era una de ordin moral, care se cerea și *oamenilor buni* citați ca marturi: «Petru și Gheorghe Burdujea au venit la noi cu *oameni buni* și le-am luat sama lor... Noi i-am dus la biserică și i-am giurat pe cruce și pe svînta evanghelie să fie *oameni buni*... Că mai bine este să fie *oameni buni* decît să fie oameni răi și să-s[e] fac[ă] mulți răi; mai bine să fii *oameni buni*... să se hrănească cu dreptate bun[ă]», glăsuiește cuminte Nacu către bătrînul «Tamaș» (Thomas), în N. Iorga, *Documentele Bistriței*, II, no. cciv (I, no. xxiii: „cel cal sur rotat“ = cel cal sur [a]rătat). *Boni homines, boni vicini* sînt în rîndul întăiu, și *viri seniores venerabiles*, cu același rol de marturi, de aiurea (v. J. Gay, *L'Italie méridionale et l'empire byzantin*; cf. M. Pășcanu, *Două încercări în studiul dreptului*, p. 49), — care apare explicit în *ἄνθρωποι καλοὶ* bizantin, și încă mai explicit în denumirea slavă de *dobri ljudi* (Jireček, *Gesch. d. Serben*, II, pp. 27, 45): *ἄνθρωπος καλός* nu era, neapărat, un *καλόγηρος* etimologic („bătrîn bun“), precum *starețul* nu e neapărat un călugăr bătrîn, nici *seigneur* un boier *senior*.

2. „Petru Măjeariul, ce l-au poreclit *Rareș* după numele maicii, ce au fost după alt bărbat, țigovăț din Hirlău, de l-au chemat *Rareș*“ (Ureche, ed. Popovici, p. 125).

Ca *Țepeș*, numele e un derivat prin *-eș* (din *rar*), cum într'altătea altele (lista de exemple din Pascu, *Sufixe românești*, p. 283, e săracă): *Aldeș* (cf. *Aldea*), *Babeș*, *Balaeș*, *Balteș* (cf. *Baltă*), *Beneș* (cf. *Benea*), *Bereș* (cf. *Berea*, *Berescu*, *Be-*

rilă, dar și ung. *Béres*, «simbriaș, păzitor de vite»), *Bicleș*, *Bobеш* (cf. *Bob*), *Bodeș*, *Boldeș* (cf. *Boldea*, *Boldeiu* și, pentru înțeles: *Holbea*, *Holban*), *Bondeș*, *Braiș* (cf. *Braiu*, *Braie*, *Brăilă*), *Brateș* (cf. *Bratu*, *Brătescu*, *Brătilă*, iar pentru sens: *Fratiș*, *Cardaș*), *Brînzeș* (cf. *Brînză*), *Bubeș*, *Budiș* (cf. *Bud*, *Budu*, *Bude*), *Cauteș*, *Coleș* (cf. *Colea*, *Culea* = *Nicolae*, *Niculea*, dar și: *coleşă*, „mămăligă“, de unde: *culișer*), *Cîndreș*, *Condeș* (cf. *Condea*, «Scurtu, Scundu», ngr. *κόνος*), *Ciumeș*, (cf. *Ciumeșani*), *Cimeș* (cf. *Cimea*), *Ciuteș* (cf. *Ciuta*, iar pentru înțeles: *Cerbu*, *Plotun*), *Crasneș* (cf. *Crasna*), *Croapteș*, *Dandesh* (cf. *Dandea*), *Daneș* (cf. *Dan*), *Deneș* (ung. «Dionysius»), *Doliș*, *Florieș* (cf. *Floru*, *Florea*, dar și ung. *Floris*, «Florian»), *Frateș*, *Frunteș*, *Ghemeș*, *Galeș* (cf. *Gal*, dar și *Jaleș*), *Goleș*, *Gureș*, *Haneș* (cf. *Hannes* = *Johannes*, cu pronunțare ungurească, însă și: *Han*, *Hanca*, *Hănești*: *han*, „hôtel“, sau *Han* tătareșc), *Hulpeș* (cf. *Hulpe* = *Vulpe*), *Hurghesh*, *Ianeș*, *Ioaneș*, *Ioleș*, *Iunteș*, *Iureș*, *Juneș*, *Laieș* (cf. *Laiu*, *Laiotă*), *Laneș*, *Lapteș*, *Lateș*, *Linteș*, *Loliș*, *Lumbeș*, *Lupeș*, *Mandreșu*, *Maleș*, *Mareș* (cf. *Mărășești*), *Marineș*, *Mereș*, *Miercheș*, *Moleș*, *Naneș* (cf. *Nan*, *Nănescu*), *Noapteșu*, *Opreș* (cf. *Oprea*, *Oprescu*, *Oprișan*), *Oreșu* (= *Orăș* ?; «Arhiva istorică», I, p. 133), *Palmeș*, *Peneș* (un *Pascu Peneș*, din 1799, la N. Iorga, *Inscripții din bis. României*, II, p. 242), *Pieleș* (din *piele*; cf. *Cheleș-Împărat* din *Ispirescu* = *cheleș*, „chel“, apoi *Peleș* muntele, p. care compară pol. *pelesz*, *peles*, „nid de l'oiseau de proie, repaire de brigands“), *Pucleș*, *Radeș*, *Reașeș*, *Scoarșeș*, *Sfinteș*, *Suleș* (cf. *Sulică*), *Talpeș* (cf. *Tălpău*, după *Lăbău*, *Gurău*, *Geanău*, *Codău*, *Buzău*), *Țepeș* (*Țăpăluș*, *Țepescul*: Iorga, *Inscripțiile citate*, p. 313) *Țibleș* (cf. *Țiblea*), *Ținteș* (cf. *Țintă*), *Țintilă*, *Tufeș* (cf. *Tufescu*), *Turcheș*, *Turteș*, *Vadeș* (cf. ca înțeles: *Brodariu*), *Verdeș*, *Vineș*, *Vînteș* (cf. *Vîntul*), *Zeleş* (cf. *Zelea*, iar, ca sens: *Verdeș*).

Înțelesul derivatalui *Rareș* e, probabil: «*Spînul*»; cf. ngr. *σπανός*, «spîn», față de *σπάνιος*, «rar», și n. de fam. *Chioseă* = turc. *kiosê*, „imberbe, qui a la barbe et les moustaches clairsemées“ (Youssof). — Un *Rall* albanes = *σπανός*, v. la *Sathas*, *Documents inédits relatifs à l'hist. de la Grèce au moyen-âge*, I, p. xxvi.

V. Bogrea.

Politia lui Ludovic al XV-lea și Radu Cantacuzino, pretendent domnesc **Acte din Arhivele Bastiliei (în Biblioteca «Arsenalului» din Paris)**

În depozitele mari de documente ale Parisului s'a cercetat cu multă atenție de Al. Odobescu, de Gr. Tocilescu și, în trecutul mai apropiat, de d. N. Iorga. S'a publicat deci aproape tot, dacă nu tot materialul interesant, referitor la trecutul neamului nostru. Numai o revisuire atentă a celor peste patruzeci de volume-cataloge ale Arhivelor franceze mi-a putut da câteva noutăți, și anume în Arhivele «Institutului de Franța» am găsit ceva referitor la Petru Cercel, la Ioan Bogdan și la Ștefan Tomșa. Ceva referitor la bătălia de la Prut, a lui Petru-cel-Mare întovărașit de Români, am aflat la Ministeriul Afacerilor Străine. La Biblioteca Mazarină ca totdeauna nimic, iar la St. Geneviève, unde s'a publicat catalogul, nu există nimic ce ne-ar interesa.

Știri multe, mai ales pentru istoria campaniilor militare, avem în Ministeriul de Războiu. În cea ce privește arhivele provinciale, am aflat câteva lucruri mai puțin interesante (sec. al XVIII-lea) în Arhivele orașului Dijon și, iarăși despre Ștefan Tomșa, în departatul și obscurul orașel Carpentras, din Sudul Franciei. Resultatul acestor cercetări le voi da treptat, treptat, cum împrejurările îmi vor permite.

Deocamdată lăsăm să urmeze știrile privitoare la Radu Cantacuzino. Sînt acte referitoare la acest aventurier domnesc din secolul al XVIII-lea. Ele se găsesc în Arhivele extrem de liniștitei Biblioteci a Arsenalului, înregistrate supt nr. 10.026, an. 1749, cu titlul «Différents dossiers: le prince Cantacuzène de Valachie, venu avec sa femme à Paris, où il a demeuré peu de temps chez Royer perruquier, informations à leur sujet ¹».

Asupra lui Radu Cantacuzino posedăm știri destul de bogate ², care pot da pentru un amator subiectul unei interesante monografii.

El este fiul lui Ștefan Cantacuzino, executat de Turci în 1716.

¹ A se vedea și „Catalogue de la Bibliothèque de l'Arsenal. Tome neuvième. Archives de la Bastille par Franz Funk-Brentano, sous-bibliothécaire à la Bibliothèque de l'Arsenal, Paris, Plon, 1892.

² A se vedea Hurmuzaki, Supl. I, vol. I, p. 597; VI, p. 580—87; IX, I, p. 542; X, prefața de N. Iorga, p. IX.

Tinereța lui, ocrotită de Păuna, mama lui, intervenția Papei Clement pe lângă Împărat, cu condiția trecerii lui la catolicism, raportul lui Fries către arhiepiscopul de Maiența pentru izgonirea lui din Ținutul renan (Erfurt), conduita soției lui «dass es besser ist davon zu schweigen als zu reden», procesul ce i se întentează «propter crimen laesae maiestatis» ni arată în trăsături largi concepția de viață a acestui pretendent aventurier la tronul muntean. Nu i se poate face o caracterizare mai fericită decât prin cele cîteva linii ce urmează: «Un autre aventurier, Radu ou Rodolphe Cantacuzène, fils du prince Étienne de Valachie, qui avait été exécuté par les Turcs en 1716, s'adresse au roi (de France) en 1749; il proteste qu'il ne dépend d'aucune Cour. Cet individu, dont la fantaisie avait une forte couleur de charlatanisme, qui se targuait d'être chef de l'Ordre constantinien et «marquis» de toutes les terres qui avaient appartenu à sa famille, sans compter d'autres sur lesquelles cette famille n'avait jamais eu le moindre droit...¹». După o viață de încercare și de vagabondagiu îl găsim la Curtea Franciei în Iulie 1749. În unica știre ce publică Odobescu² despre șederea lui la Paris aflăm starea lui precară: se pare că era în mare încurcătură bănească. Din informațiile ce urmează vedem că regina Franciei, Polona Maria Leszczyńska, primise o scrisoare din partea soției lui Radu, «la princesse Cantacuzène» Curtea se întreba însă dacă această femeie este adevărata soție a prințului, de oare ce se spunea că el lăsase veritabilă-i soție la Viena. Prin poliția Parisului, care aflase numai mulțămîită informației lui Silhouet, secretarul ducelui de Orléans, că prințul Cantacuzino este aceeași persoană cu «prințul de Valahia», știm că acesta sosise la Paris la 20 Iunie, însoțit de femeia sa, de un «gentilom» și trei servitori. Ei locuiau la Royer peruchierul, Rue du Bouloy, unde li se recomandase a merge de către contele Ossolinski, atașat pe lângă Curtea regelui Stanislav, în acea vreme la Lunéville. El plecă din Paris la 16 August, pentru a intra în Germania.

Scopul călătoriei sale era de a găsi un protector în regele Franciei spre a lua tronul Țării-Românești, pe care o ocupaseră Turcii în ultimul războiu. Plecarea sa a părut precipitată, socotind

¹ A se vedea N. Iorga, *Histoire des relations entre la France et les Roumains*, prefață de Ch. Bémont, Paris, Payot, 1918, pp. 76-7.

² Hurmuzaki, Supl. I, p. 597.

că el voia să rămie mai multă vreme la Paris, dar conta să revină după ținerea dietei de la Varșovia. Funcționarii polițienești pe cale de deducție socotesc că femeia care însoțește pe prințul Cantacuzino nu poate fi o aventurieră. Ea pretinde a fi nepoata lui Ioan Sobieski ¹. Mai aflăm de asemenea că ei aveau patru copii, cari rămăseseră în grija reginei Ungariei. Tot prin aceste acte se constată legăturile sale cu diplomația Venetienilor prin care își primia corespondența.

A Compiègne, le 31 juillet 1749.

En donner une note a monsieur Mr. Duval
et votre réponse à Mr. de Puyzieulx.

1-er aoust 1749.

Donné une notte à Monsieur,
le 2 aoust 1749 ².

La reine a receu, Monsieur, une lettre signée de la princesse Cantacuzène. Elle marque à Sa Majesté qu'elle se dispose à partir bientôt d'icy avec le prince, son mary. Vous estes, Monsieur, informé du séjour de ce prince à Paris : je vous prie de verifier si la personne qui se dit sa femme l'est effectivement. Je desire d'autant plus de les avoir que j'ai des soupçons du contraire, ce prince ayant, dit-on, laissé sa femme à Vienne. Celle qui prend ce nom à Paris est une femme déjà d'un certain âge, bien faite et de bonne mine. Je vous serai obligé d'y donner votre attention et de me mander ce que vous apprendrez.

Je suis très parfaitement, Monsieur, votre très-humble et très obeissant serviteur.

Puyzieulx.

II.

M. le Marquis de Puyzieulx.

2 août 1749.

En consequence de la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire le 31 juillet pour que je me fasse informer si la dame qui porte le nom de princesse Cantacuzene et qui demeure avec le prince de ce nom est veritablement sa femme, j'ai donné les ordres necessaires pour qu'on s'en assurât, s'il est possible. On s'y prendra de maniere à ne rien faire soupçonner et, dès que je saurai quelque chose, je ne manquerai pas de vous en rendre compte.

Je suis votre, etc.

¹ D. Iorga admite a fi fost „o bastardă din Casa de Hessa-Darmsstadt“; Hurmuzaki, X, prefața p. ix.

² Resoluții puse pe hirtia trimisă de la Compiègne.

III.

Étrangers

Le prince Cantacuzene
de Walachie.

M. Dumas. Il faut avoir
les signalements de la femme
qui étoit avec le dit prince
pour le[s] comparer.
18 aoust 1749.

Du 17 aoust 1749.

En consequence des ordres du Magistrat à nous adressés le 2 de ce mois, il a été fait des perquisitions dans Paris du prince de Cantacuzene et de la dame, son épouse. Ces recherches, qui ont été faites à ce sujet dans tous les hotels garnits, auroient été infructueuses si M. de Silhouëtte, chancelier de S. A. S. Monseigneur duc d'Orleans, n'eut demandé aujourd'huy de la part de S. A. S. qu'on s'informe d'icy au 19 de ce mois quels étoient le motif du voïage du prince *Cantacuzene de Walachie*, à Paris depuis quelque temps, ses facultés, ses liaisons, etc.

Sous cette seconde denomination, il a été sur le champ verifié que, dès le 20 juin dernier, le prince de Valachie, et non de Cantacuzene, la princesse, son épouse, un gentilhomme et trois domestiques demeuroient Rue du Bouloy, près l'hotel des Fermes, chez Royer peruquier.

Qu'ils avoient été adressés chez lui par quelque personne de connoissance qu'il a [à] la Cour du roy Stanislas, où le prince s'étoit arrêté quelques jours avant d'arriver à Paris.

Qu'à cette consideration la femme du Royer avoit bien voulu faire leur ordinaire chez elle pendant près d'un mois. Que, quoiqu'ils fussent l'un et l'autre admis à l'honneur de manger avec eux, ils n'avoient pas voulu continuer plus longtems, attendu l'embarat que cela leur causoit. Que des ce moment ils se firent apporter à manger de l'auberge.

La femme Royer ajonte que le prince et la princesse lui ont confié qu'ils étoient alliés à la Reine et que le motif de leur voyage en France rouloit uniquement sur l'esperance qu'ils avoient de trouver icy quelque protecteur aupres du Roy, pour rentrer dans la possession de la Principauté de Walachie, dont le Turc s'est emparé par droit de conquete durant les dernieres guerres de Hongrie.

Qu'elle n'a jamais été plus surprise, apres cette confidence et le retour du voyage de Compiègne, que le prince paroisoit attendre pour agir, de lui voir prendre des arrangements precipités pour retourner en Allemagne. Qu'enfin il est parti de Paris, avec toute sa suite, samedi dernier, 16 de ce moi, à 6 heures du soir, dans une berline qu'il a fait raccommorder à la hate

par un sellier de cette rue, qui, voulant apparemment profiter de la circonstance, demandoit 500 ducats pour ce raccommodage. Sa demande cependant a été restreinte à 300 ducats. Qu'au surplus le prince de Cantacuzene n'a fait icy aucune defie et que lors de son départ il lui a laissé entrevoir qu'il pourroit bien dans quelque tems revenir à Paris.

Que pendant le sejour qu'il y a fait il n'a vû personne et qu'enfin elle croie que la dame qui étoit avec luy est effectivement son épouse. Il n'y auroit que les signemens opposés qui pourroient mettre en état de decider sur cette circonstance.

Meunier.

IV.

Étrangers.

Prince de Cantacuzene.

Mr. Dumas.

20 aoust 1749.

Du 19 aoust 1749.

Il resulte des dernières informations faites au sujet du prince Cantacuzene et de la princesse, son épouse,

Qu'ils ont été adressés au s. Royer pertiquier, Rue du Bouloy, par le comte Osolenski, seigneur polonoise (*sic*) attaché au roy Stanislas.

Que, lors de leur passage à Luneville, ils ont resté huit jours à la Cour du roy de Pologne. Le motif de leur voyage a été deduit dans la feuille du 17 de ce mois.

Qu'on ne pouvoit revoquer en doute que la dame qui étoit avec lui ne fut son épouse, et qu'une aventurière n'auroit certainement pas osé se montrer à la Cour du Roy de Pologne, où ils sont connus l'un et l'autre depuis nombre d'années. Cette dame au rapport de Royer est petite, âgée de 32 à 33 ans, ayant encore fort bonne mine: elle se dit petite-niece du grand Sobieski.

Qu'ils avoient quatre enfents, dont la reine de Hongrie prenoit soin; que leur depart précipité de Paris n'a eu d'autre motif, à ce qu'ils ont dit, que l'indispensabilité ou le prince étoit de se trouver à la diette de Warsovie: cependant Royer croit plustot que ç'a été la despance (*sic*) de ressources dans ce pais-cy qui les a engagé à partir si promptement.

Qu'ils doivent arriver aujourd'huy, 19, à Luneville, où ils feront vraisemblablement encore quelque sejour, puisqu'il a ordre de leur adresser là les paquets qui lui seront remis icy; ce qu'il a commencé d'exécuter hier, 18, en leur adressant un paquet qui étoit venu sous l'envelope de l'ambassadeur de Venise.

Meunier.

Trecem peste scrisoarea ce poartă paginația 190 în manuscris, care nu conține nimic deosebit decît «qu'il avoit sollicité

avec les plus vives instances Mgr. le duc d'Orleans, pour en obtenir des secours dont il paroissoit avoir grand besoin».

V.

A Paris, le 21 aoust 1749.

Mr.,

Depuis le 2 de ce mois que j'ai eu l'honneur de vous écrire que je ferois suivant vos ordres verifier si la dame qui a écrit a la Reine sous le nom de princesse de Cantacuzene étoit reellement la femme du prince de ce nom qui étoit à Paris, j'ai commencé par faire chercher s'il y avoit un prince de Cantacuzene à Paris. Ne trouvant point de seigneur de ce nom sur tous les états de hotels et chambres garnies de ce mois, mes recherches ont été inutiles, et j'ignorerois encore s'il y a eu un prince ou une princesse de Cantacuzene ici si je n'eusse appris par l'effet du hasard que M. de Silhouet, chancelier de Mgr. le duc d'Orleans, s'informoit par ordre du prince des motifs du voyage de M. le prince de Cantacuzene de Valachie.

Sous ce nom de prince de Valachie, je n'ai pas tardé à être informé qu'il étoit arrivé dès le 20 juin à Paris avec la princesse, son épouse, un gentilhomme et 3 domestique, et qu'il avoit pris logement sous le nom du prince de Valachie, Rue du Bouloy, chez Royer perruquier. En meme tems j'ai sçu qu'il étoit reparti de Paris avec toute sa suite le 16 de ce mois, dans une berline, pour retourner en Allemagne.

Voici ce que j'ai appris par rapport à lui et à la princesse, son épouse.

Que, [lors] de leur passage en France, ils ont resté 8 jours a la Cour de Luneville et que c'est le comte d'Osolenski, attaché au roi Stanislas, qui leur avoit indiqué Royer perruquier pour loger à Paris.

Que le motif du voyage du prince Cantacuzene étoit l'esperance qu'il avoit conçue de trouver à la Cour un protecteur auprès du Roy pour rentrer en possession de la principauté de Valachie, dont le Turc s'est emparé dans la dernière guerre de Hongrie.

Que son depart a paru être precipité, comtant rester plus longtemps ici, qu'au surplus il voyoit peu de monde, n'a fait aucune dette et a laissé entrevoir qu'il pourroit bien dans quelque temps revenir à Paris, après la diette de Warsovie, où il étoit obligé de se trouver.

Que, quant à la princesse Cantacuzene, qui étoit avec lui, il n'y auroit pas lieu de douter qu'elle ne fut son épouse, parce qu'une avanturiere n'auroit pas osé prendre faussement ce titre a la Cour du roy Stanislas, où le prince et la princesse sont parfaitement connus depuis nombre d'années. Cette dame est

agée de 32 à 33 ans, petite de taille et assez aimable; elle se dit petite-fille de Jean Sobieski. Ils ont 4 enfans, dont la reine de Hongrie prend soin.

Et enfin ils ont du arriver le 29 à Luneville, où ils feront quelque sejour, attendu qu'ils ont donné ordre a Royer de leur envoyer leurs lettres et paquets en cette ville, ce qu'il a déjà executé le 18, en leur adressant un paquet qui leur étoit venu sous l'envelope de l'ambassade de Venise.

M. le marquis de Puyzieulx.

T. G. Bulat.

Coloana lui Traian în lumina noilor cercetări

Istoria războaielor dacice a fost scrisă întâia dată de însuși împăratul Traian. Din aceste memorii ale Împăratului au ajuns până la noi numai *cinci cuvinte* păstrate la Priscian, *Traianus in I Dacicorum: Inde Berzobim, deinde Aizi processimus*¹. Toată tradiția istorică din această perioadă s'a pierdut, și numai cu fragmentele din Dio Cassius (cartea 68) nu se poate reconstitui decât tot fragmentar un capitol glorios din istoria Romei imperiale și cel d'întăiu capitol al istoriei noastre. A rămas însă și o carte care ni dă impresia veșnic vie și puternică a măreției războaielor dacice, — din nefericire, numai impresia, căci este dar «o carte de tablouri săpate în piatră căreia aproape pretutindeni îi lipsește textul». Astfel a caracterizat Mommsen² coloana lui Traian, și scepticismul său asupra valorii documentare a reliefulor l-a exprimat într'o formă actuală, prin compararea coloanei cu tablourile lui Menzel privitoare la războiul de șapte ani. Cine ar cuteza să scrie istoria acestui războiu al lui Frederic al II-lea numai după tablourile lui Menzel³? O adevărată «carte cu șapte peceți» a numit Benndorf⁴ coloana și

¹ H. Peter, *Historic. rom. fragm.*, p. 323. — Asupra felului cum se formau comentarii-le din jurnalele de expediție în anticitate v. studiul fundamental al lui Ulrich Wilcken, *Προμνηματισμοί, Philologus*, LIII, p. 80 urm. și 116 urm. Descoperirile papirologice ulterioare au confirmat tot mai mult cele stabilite întâia oară de Wilcken.

² *Römische Geschichte*, V, p. 204.

³ *O. c.*, p. 205.

⁴ *Das Monument von Adam-Klissi*, unter Mitwirkung von Otto Benndorf u. Georg Niemann herausgegeben von Gr. G. Tocilescu, Viena 1895, p. 111.

a avut totuși curajul s'o deschidă și să-i dea un comentariu atunci cînd a crezut că poate să-i ajute la înțelegerea istorică a monumentului de la Adamclisi.

Și alți cercetători îndrăzneți, istorici și arheologi, au năzuit să vadă și să cetească, dacă nu mai mult și mai sigur, totuși dese ori diferit, scenele de pe coloană. Astfel se explică noua și bogata literatură asupra coloanei traiane ivită mai ales de la apariția ediției lui K. Cichorius¹.

O scurtă bibliografie a lucrărilor mai însemnate a fost dată de Teohari Antonescu, în opera sa asupra coloanei lui Traian². Tot la Teohari Antonescu se poate găsi în capitolul de introducere³ o expunere clară și critică a teoriilor noi de la Cichorius pînă la A. von Domaszewski asupra reliefulor.

În anul apariției cărții lui Teohari Antonescu (1910) a publicat, după mulți ani de studiu, și fostul director al Școlii britanice (British School) din Roma, Stuart Jones, o lucrare care aduce multe rezultate nouă și deschide mai ales orizonturi mai largi în înțelegerea reliefulor.

The historical Interpretation of the Reliefs of Trajan's Column e titlul studiului lui Stuart Jones⁴, și scopul urmărit a fost «tratarea sculpturilor ca întruparea unei povești istorice în piatră» (p. 435).

Însemnătatea artistică și problema inscripției⁵ nu sînt atinse de către Stuart Jones. Față de comentatorii anteriori, autorul noului studiu se apropie în direcția de cercetare mai mult de Cichorius și Petersen⁶ și socoate chiar «un regres» spre teoriile ce trebuiau recunoscute greșite și definitiv părăsite părerile susținute de A. von Domaszewski⁷ și școlarul său, W. Weber⁸.

¹ *Die Reliefs der Trajanssäule*, 1 und 2 Tafelband, 2 u. 3 Text, Berlin 1893, 1900.

² *Columna traiană*, Iași, 1910, p. 1, nota 2.

³ Pp. 1—12.

⁴ *Papers of the British School at Rome*, V, Londra, pp. 433-439.

⁵ Asupra acestei probleme v. cele mai nouă studii: Pietro Rasi, «Nuova interpretazione della iscrizione posta alla base della colonna traiana», și Sul Mous, «Della iscrizione della colonna traiana», în *Atti e memorie della R. Acc. di scienze, lettere e arti*, XXVI, 2 și 3, Padova.

⁶ *Trajans Dakische Kriege*, I, II, Leipzig 1899, 1903.

⁷ *Philologus*, LXV (1906), pp. 321 urm. și 338 urm.

⁸ *Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Hadrianus*, Leipzig 1907, p. 18, nota 67 și p. 19.

Asupra operei lui Teohari Antonescu nu voi reveni mai pe larg, întru cât este ușor la îndemîna oricărui cercetător român. La primul războiu dacic — volumul apărut se referă numai la acest războiu — voi semnala și părerea lui Antonescu ca egal îndreptățită cu a cercetătorilor străini, căci cartea lui reprezintă, nu numai multă muncă, ci și pricepere bună și adîncă a lucrurilor despre care vorbește. Îndoiala cea mare rămîne numai asupra principiului inițial: se poate urmări o stabilire topografică atît de precisă a scenelor de pe coloană, atunci cînd căile, cetățile, castelele, valurile și toate locurile din Dacia și Moesia sunt cercetate încă atît de rudimentar? Numai excursiile personale nu sînt suficiente pentru o asemenea operă.

Ca o amabilitate patriotică voi aminti aici și lucrarea d-nei Victoria Vaschide asupra cuceririi Daciei de către Romani¹. D-na Vaschide utilizează pe Cichorius² și, pentru primul războiu, și pe Petersen, însă merge tot mai mult pe urma lui de la Berge și Froehner³. Cum nu se află în această parte a lucrării nicio părere independentă bine întemeiată, nu voi mai reveni asupra ei.

H. Stuart Jones își începe studiul prin cîteva caracteristice generale ale artistului în legătură cu înțelegerea povestirii istorice. Artistul a fost un inovator, silit să creeze forme nouă în condițiuni materiale nouă. Caracteristicile stilului sînt mai interesante și par mai sigure. Vor rămînea totdeauna bine primite grupările în stil *episodic* — pentru scene individuale —, *continuu* — cum e d. p. începutul călătoriei pe Mare din războiul al doilea — și *panoramic*, o experiență îndrăzneată, cum e d. p. căderea Sarmizegetuzei și supunerea lui Decebal în primul războiu. Stuart Jones ajunge la o concluzie generală asupra artistului, care capătă în scenele din al doilea războiu «o libertate mai mare de compunere și se avîntă în experiențe mai îndrăznețe și mai reușite decît în primul războiu» (p. 437). Singurul sprijin al acestei generalisări rămîne la urmă tot impresia personală, și numai cu planșele, chiar foarte bune, cum

¹ *Histoire de la conquête romaine de la Dacie*, 1903 Paris (Bibliothèque de l'École des Hautes Études).

² *O. c.*, p. 30 urm.

³ Din lucrarea d-nei Vaschide e mai folositor capitolul al III-lea asupra trupelor care au contribuit la cucerirea și ocuparea militară a Daciei, însă și acesta trebuie completat și refăcut în întregime.

sînt ale lui Cichorius, nu se poate ajunge ușor la asemenea concluzii.

Primul războiu dacic, din anul 101 d. Hr., Până acum se socotea un punct aproape unanim cîștigat: din faptul că intrarea Romanilor în Dacia părea represintată pe două poduri se admitea că două armate, una de Răsărit și alta de Apus, una din Moesia Inferior și alta din Moesia Superior, trec Dunărea pe două poduri deosebite și pe drumuri deosebite înaintea în Dacia.

Diferențele de interpretare începeau asupra precisării punctelor de plecare și a punctului de juncțiune al celor două armate — înainte, în timpul luptei, sau după luptă. Cichorius (II, p. 32 urm.) însemna punctul de plecare la Drobeta, Petersen (I, pp. 14-16) la *Pons Traiani*, însă nu Pontes, — von Domaszewski (*Philologus*, 1906, p. 324 urm.) Oescus, întemeindu-se pe faptul că aici era cartierul principal al forțelor militare din Moesia. E interesant că părerea lui Stuart Jones cum că punctul de trecere ar putea fi Tsierna, dacă s'ar admite că sînt două armate, s'ar putea apropia de al lui Teohari Antonescu, care stabilește ca punct de plecare cetatea Carataș, Zanes al lui Procopiu¹.

Stuart Jones însă distinge în reliefuri numai o singură armată, formată din legionari și din pretorienii conduși de Împărat. Numai spre a da o impresie mai puternică începutului povestirii artistul a represintat două poduri. Însă, observă Jones, pe un pod trec numai legionari și pe al doilea numai pretorienii. După această observație ingenioasă și foarte probabil justă, St. Jones combate teoriile celor cari admit două coloane în marș — Cichorius, Petersen și von Domaszewski — și arată că în primul războiu nu se poate observa decît o singură coloană în marș. Artistul știa să represinte două coloane simultan în marș, atunci cînd sînt două armate romane care înaintea spre Capitala Daciei, precum se vede limpede numai în scenele din războiul al II-lea dacic (scenele CVI—CX²). Pentru primul războiu dacic nu se poate observa nimic asămănător.

Pentru istoria primului războiu dacic cetim pe coloana din Roma prin urmare: Traian conduce o singură armată de legi-

¹ O. e., pp. 61-72.

² Împărțirea în scene făcută de Cichorius a fost adoptată aproape de toți comentatorii. Și de Teohari Antonescu.

onari, pretorienii și auxiliarii peste Dunăre și într-o singură coloană de marș înaintează spre Sarmizegetuza.

Războiul al II-lea dacic, din anul 105 d. Hr. Problema este mult mai complicată și diferențele de opinii de la primul războiu sînt mici în comparație cu cele ivite la interpretarea reliefulor privitoare la războiul al II-lea. De la cunoașterea și studierea monumentului de la Adamclisi și a valurilor dintre Constanța și Cernavoda¹ întreaga concepție asupra războiului al II-lea dacic a fost revoluționată.

Teatrul războiului a luat dimensiuni mărețe: războiul nu mai e purtat numai în Banat și Transilvania, ci de-a lungul Dunării până la Mare, și cu planul strategic de a ținea în frâu de primădă răscoalele întreaga lume tracă². De aici și «înălțuirea întregului Ținut trac» cu *limite* ofensive³. În acest războiu s'a dat o luptă cunoscută din scriitori la Nicopolis, dar s'a dat și o a doua luptă în Dobrogea. Pentru lupta din Dobrogea avem numai mărturia reliefulor coloanei lui Traian. Este o luptă reprezentată ca o faptă personală a Împăratului, și lupta are loc la valurile din Dobrogea. Astfel expediția aceasta explică și monumentul victoriei de la Adamclisi și în același timp deslușește și scena de pe coloană unde se observă o bătălie la care iea parte Împăratul și alături valurile, care n'ar putea fi altele decît cele din Dobrogea⁴.

¹ Asupra valurilor v. Gr. Gh. Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques*, 1900, p. 145 și urm.—Valurile din Dobrogea însă nu vor putea fi înțelese în amănunte și caracterisate în totalitatea lor decît numai după ce o cercetare sistematică va fi întreprinsă și acolo, cum a fost întreprinsă d. p. la Rin sau în Austria. Până atunci putem zice, potrivit tradiției, că sînt de origine traiană, de și d. p. Cichorius, care le-a văzut (*Die römischen Denkmäler in der Dobrudscha*, p. 8 și p. 40), ar vrea să-l scoată pe Domițian autorul valurilor, iar E. Kornemann, într'un excelent studiu resumativ și sintetic asupra granițelor Imperiului roman, atribuie valurilor din Dobrogea o origine hadrianică, defensivă. Studiul lui E. Kornemann, *Die neueste Limesforschung* (1900—1906) *im Lichte der römisch-kaiserlichen Grenzpolitik*, a apărut în revista *Klio*, 1907 (VII), pp. 73—121; v. în deosebi p. 92.

² Vasile Părvan, *Cetatea Tropaeum*, pp. 7—9.

³ Părvan, o. c., p. 9.

⁴ Benndorf, *Monument von Adam-Klissi*, p. 110 urm. și p. 125. Vezi însă mai ales scrierea de polemică a lui Benndorf cu Furtwängler și Petersen, *Adam-Klissi*, Aus den archäologisch-epigraphischen Mitteilungen aus Oesterreich-Ungarn, Jahrg. XIX, Heft 2, Viena 1896, p. 13 și p. 15.

Pe ce cale a venit Traian din Italia în expediția aceasta traco-moesică? Din reprezentarea artistică a reliefurilor coloanei traianice se observă clar o lungă călătorie pe Mare (scenele LXXVII-LXXXVII), o debarcare a împăratului într-o provincie romană, și, după o jertfă solemnă în apropierea unui lagăr pe uscat, iarăși o întoarcere la țerm și apoi iarăși o călătorie pe Mare¹. Astfel s'a ajuns la o călătorie cu flota întreruptă la istruul corintic și apoi iarăși pe Mare spre coasta tracică, de unde începea drumul spre uscat în Moesia Inferioară.

Această concepție a războiului, ca și calea urmată de Traian, nu a satisfăcut pe toți comentatorii, și chiar cei cari se împacă cu drumul pe la Corint și pe la Pireu se deosebesc mult în stațiunile următoare ale drumului urmat de armata romană ca să ajungă în Dobrogea și la Nicopolis pe Dunăre.

Din fericire asupra unui punct s'a ajuns să se întrunească o părere unanimă: *Ancona* este portul din care pleacă Traian pe Mare în al doilea războiu dacic. Înainte de noile cercetări, *Ancona* a fost recunoscută de Froehner, și tot de Froehner² au fost recunoscuți delfinii, porturile de mare, forma vaselor de război, farurile care indicau călătoria pe Mare. De aici încolo încep deosebirile. Totuși interpretările acestea atât de variate, se pot așeza în două grupe: *a*) cei cari admit trecerea de la *Ancona* la un punct pe coasta dalmatină și de-acolo pe uscat pînă la teatrul războiului (*Cichorius*, *Petersen*, *Stuart Jones*) și *b*) cei cari duc pe Traian pe calea lungă pe Mare, pe la Corint și Pireu la un punct de pe coasta tracică și de acolo pe uscat spre Dunăre, pe acolo pe unde este valul lui Traian și *Tropaeum Traiani* (*Benndorf*, *A. von Domaszewski*, *W. Weber*, *V. Pârvan*³).

Pentru lămurirea reliefurilor trebuie înțeleasă bine situația militară și politică de la începutul războiului al doilea. Toate paginile scrise de *Cichorius* privitoare la acest războiu au fost influențate de premisa că Decebal a fost obligat să evacueze

¹ Părerea veche a lui *Dierauer*, *Beiträge zu einer kritischen Geschichte Trajans*, Leipzig 1868, p. 98 și urm., părere împărtășită și de alții (vezi *Monument von Adam-Klissi*, p. 117), s'a văzut curînd că e o eroare evidentă.

² *La colonne Trajane décrite par —*, Paris 1865, p. 123.

³ Cf. lucrările și locurile citate.

teritoriul ocupat de Traian în primul războiu și că Sarmizegetuza cu o linie la Sud de Murăș era în al doilea războiu în mâinile Romanilor, iar capitala Daciei era acum mult mai spre Nord. Paginile de critică scrise de Petersen¹ ca să demonstreze cât de falsă e această premisă au rămas convingătoare pentru toată lumea². După anii de pace 103 și 104 a venit anul 105, când, pacea fiind călcată, cetim în reliefurile de pe coloană cum posturile romane sînt atacate și în urma sosirii lui Traian la pod. Aceasta înseamnă că ofensiva a fost luată în anul 105 de către Daci și a provocat plecarea și marșul forțat al lui Traian spre Dunăre.

Graba lui Traian a fost recunoscută și de Benndorf³, care-l duce pe calea lungă, de și recunoaște că cea mai scurtă cale geograficește era de la un punct dalmatin pe uscat. Benndorf a indicat chiar calea dintre Lissus-Alessio⁴ prin munții Albaniei la Naissus-Niș și de-acolo pe valea Moravei la Viminacium, însă n'a cercetat-o mai de-aproape, fiind convins că, chiar dacă ar fi fost mai scurtă, n'ar fi fost mai ușoară. Tocmai pe calea aceasta identifică Stuart Jones scenele de pe coloană și le confirmă cu argumente și probe de care va trebui să se țină samă totdeauna.

Petersen dusesse flota pe coasta Italiei spre Nord la Ariminum, Ravena și apoi trecuse Adriatica la un port al Istriei. Probabil că stațiunea primă după plecarea din Ancona este Iadar-Zara, recunoscută întâiu de Cichorius și demonstrată acum de Stuart Jones. De aici o scurtă călătorie pe uscat la o localitate întărită cu o garnisoană de legionari, unde are loc jertfa solemnă. Episodul acesta nu poate fi lămurit pe *via Corint*, căci garnisoane de legionari nu sînt constatate în această vecinătate, și nici pe calea urmată de Petersen, căci în Italia nu mai erau legiuni încartierate permanent. Rămîne numai lagărul apropiat de Zara Burnum, cunoscut cartier principal pentru diferite legiuni, și tot la Burnum te duce și numele transmis încă din secolul al XVIII-lea de Traianschigrad, precum și arcul de

¹ *Trajans Dakische Kriege*, II, pp. 2—9.

² Pe lângă toți cercetătorii citați v. și N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, I, p. 31.

³ *Adam-Klissi* (scrierea-polemică), p. 14 și p. 15.

⁴ *Monument von Adam-Klissi*, p. 118.

triumf ridicat în cinstea lui Traian la Asseria. Un arc de triumf analog cu cel din Ancona, căci amândouă fuseseră ridicate în amintirea visitei lui Traian.

Stațiunea cea mai apropiată pe care o vizitează Traian este Saloniae, recunoscută ca port la Adriatică. Și apoi poziția teatrului, cele două părți de reliefuri, cum și faptul că se vede ca o localitate întărită, nu putea să fie nici la Ravena (Petersen), nici la Pireu (von Domaszewski și ceilalți).

Călătoria pe Mare nu s'a terminat. În scena LXXXVII se vede o corabie cu pînză, ceea ce înseamnă că Traian continuă în larg călătoria, și Stuart Jones înțelege călătoria aceasta spre Sud până la Lissus (Alessio, Lieș), la gura Drinei.

Am ajuns la punctul de unde începe tocmai cea mai scurtă cale până la Dunăre, după cum o constatasese și Benndorf¹. Însă nu numai distanța între Dunăre și Adriatică e pe aici cea mai mică, ci și configurația muntoasă înlesnește o trecere mai ușoară. Înțelegerea istorică presintă câteva dificultăți. Trebuie să admitem că Traian a fost la Burnum ca să dea ordine de plecare trupelor pe căile care porniau din aceste puncte spre Dunăre, iar el și-a ales calea cea mai scurtă, pe care putea să facă marșul în cea mai mare înțeleală.

Calea de la Lissus la Naissus era poate chiar din timpurile ilirice. În orice cas, Naissus-Niș este cartierul principal al armatelor din Moesia Superior și este nodul căilor romane din partea aceasta a peninsulei balcanice. De la Naissus spre N.-V. pe valea, Moravei, la Viminacium, spre N.-E., pe valea Timocului la Ratiaria și spre S.-E., la Bizanț. Calea de la Lissus la Naissus și apoi la Dunăre, la podul de la Drobeta era cea mai scurtă între Dacia și Roma, și fără îndoială că Traian a construit această cale după cel d'întăiu războiu dacic, de și stațiunile, și probele prin urmare ale acestei construcții, sînt greu de urmărit, *Ulpiana*-Lipljan este o indicație sigură.

În marșul pe uscat al lui Traian este o scenă (XC), care reprezintă salutarea împăratului de către barbari, cari, după toate identificările, sînt Daci. Cichorius a strămutat scena aceasta dincolo de Dunăre, pe malul stîng, de și Traian apare la podul de la Dunăre numai mai tîrziu, în scena XCIX. Petersen (II,

¹ *Monument von Adam-Klissi*, p. 118.

p. 42) a interpretat scena ca o salutare din partea Dacilor strămutați și colonizați pe teritoriul roman după primul războiu. Această presupunere a urmărit-o Stuart Jones și o găsește întărită prin aflarea unei localități a cărei numire are terminația obișnuită pentru numele de locuri dacice. *Thermidava* este o așezare de Daci pe calea de comunicație cea mai obișnuită între Dunăre și Adriatică, care salută pe Traian în marșul său spre Dunăre.

De la Naissus până la Dunăre lipsesc indicațiile topografice, și Stuart Jones caută să lămurească represintările reliefurilor mai mult cu observații generale. Ajuns la Dunăre, Traian aduce jertfă de mulțămire pentru buna sosire după marșurile forțate făcute ca să vină în ajutorul garnizoanelor atacate din Moesia.

Conclisia lui Stuart Jones, pe care caută s'o întărească și cu un fragment din Dio Cassius (68, XIV), este că războiul a fost început cu o invasie a Dacilor în Moesia, destul de serioasă ca să reclame prezența împăratului. Invasia Dacilor urmaia despărțirea armatelor romane din Moesia Superior de cele din Moesia Inferior, și pozițiile romane atacate au fost salvate numai de marșul forțat al împăratului, făcut pe calea arătată.

Am făcut această expunere avînd ca punct central de urmărire teoriile lui Stuart Jones, nu numai pentru că sînt mai noi, dar mai ales pentru că socot că din toate lucrările scrise asupra coloanei lui Traian de la Froehner și până acum e cea mai argumentat susținută și cea mai simplă ca logică,

Nu pot să nu marturisesc că, după ce am cunoscut cum se presintă problema coloanei traiane și a războaielor dacice, nu sînt stăpînit de un simțiment de îndoială. Si totuși nu un ignorabimus¹, ci o speranță. Cînd toate valurile, toate căile, toate cetățile, toate castelele, toate lagărele, toate localitățile, nu numai din Dacia, ci din întreg teritoriul dintre Adriatică și Marea Neagră vor fi cunoscute și studiate în toate amănuntele, atunci reliefurile vor fi cetite cu mai multă siguranță și se va putea scrie o istorie a războaielor dacice și cu ea istoria începutului poporului nostru.

Em. Panaitescu,

---

¹ J. Partsch, în *Berliner Philologische Wochenschrift*, 1911, col. 1570.

DOCUMENTE

I.

Din mila lui Dumnezeu noi, Radul Voevod și Domn a toată țara Ugrovlahii, fiul celui mare și celui prea-bun răposatului Mihnea Vvd., dă Domnia Mea acăastă poruncă a Domnii Mele slugii Domnii Mele lui Radul Logof. of Desa, nepot lui Radul Banul și fiul jupănesii Dragolii, și cu toți fii lui cîți Dumnezeu îi va dăruj, ca să-i fie lui tot satu Vlădaia și satu Ștircovița și Seracovul, cu tot hotarul și cu toți rumîni și cu toată împrejurarea dupetutindinea, cît să va alege, din hotar pîn'în hotar, și rumîni să se știe anume: Btra cu copii lui i Stănimir cu ficii lui i Radulă Pirsecă i Iovan frate-său i Bogdan i Bratul i Ivancia i Lepădat i Pătru i Iovan i Tatul i Oprea i Radul i Pătru i Ion i Șuică i Iancul i Radoslav i Mihailă i Neagul i Stănuț i Marcu i Ion, — Bușugeului, i Manea cu frate-său Stanimir, i Pătru i Stoica și ficii lui Nicula i Barbul și ficii lui Gaură, Ghiorman și ficioru-său cu toți copii lor. Și hotarăle satului Vlădaia să să știe: d'asupra Drincei, și lacul cu rugii în sus pîn'în capul Seliștuței, și iar în sus pã margine poieni Iancului, drept pã mijlocul bungetului Marămurelui peste gârlici, și iar pã colnic pîn'în livezile Bibei, și iar drumu peste pisc, pã marginea tufelor pîn Leteșoae, pîn lacul Felegiei și pîn Ceruleț, drept pã valea Brădușei, pîn'în poiana Rogovi, și pîn'în piscul Radei, și iar pîn lacul Bumbisei, și iar pîn furcitură Secîului, pã bungetul Negrului, dealu în jos pã marginea Orbeștilor, Scorileanilor, iarăș în lacul Curugii. Fiindcă mai sus zisele sate aũ fost cumpărate de Radul Banul Berzescul (*sic*), de unchiul lui Radul Logof. ot Deasa, de la megiași satelor, anume Ion Iarulov și Nicoară, și de la toți frați lor, încă de nainte vreme, în zilele răposatului moșul Domnii Mele Alexandru Vvd., cu 30.000 aspri de argint gata, și le-aũ tot ținut Radul Banul ot Desa, moșul lui Radul Logof. și jupănesii Dragolei, cu bună pace pîn'în zilele răposatului Mihail Vvd., iar după aceasta Mihail Vvd. Domnia Sa s'aũ pus în spinarea acestor mai sus pomeniț boeri de aũ hrăpit satul Vlădaia, fără niciun ban, în silnicie, și de atunci tot aũ fost acest sat supt stăpînire domnească. Deci aũ ținut și Crăstea Sluger acest sat Vlădaia pînă aũ trăit, iar după moartea lui au căzut acest sat iarăș supt stăpînire domnească.

După aciasta aŭ venit Radul Logofăt înaintea Domnii Mele de au jăluit pentru mare strămtorare ce au avut de către Mihail Vvd. și că le-aŭ hrăpit moșiile și cărțile în silnicia sa. Într'aciasta Domniia Mea am cerut bani de la Radul Logoft. pentru aceste mai sus zise sate, și aŭ dat Radul Logoft. aspri 30.000 de au răscumpărat de la Domniia Mea aceste sate ce mai sus s'aŭ pomenit, ca să fie iar pă mîna lui, precum au fost ale lui strămoșești. Iar după aciasta s'aŭ sculat Lupul Pahr. de s'aŭ pus în spinarea lui Radul Logoft., și i-aŭ întors bani înapoi, în silnicie, fără niciun cuvînt, ci numai că aŭ fost puternic. Și i-aŭ ținut Lupul Pahr. pîn la moartea lui. Iar după moarte au rămas satele la mîna ginerilor lui, Mihart Postelnicul și Oprea Postelnicul. După aciasta Radul Logoft. iarăși au făcut tocmeală cu Mihail Postelnicul, cu a lor bună voe, de aŭ răscumpărat Radul Logoft. aceste mai sus pomenite sate, și aŭ dat aspri gata 30.000 și 200 de lei, în zilele lui Gavril Vvd., și aŭ ținut Radul Logoft. aceste sate cu bună pace. Iar, după aciasta, cînd aŭ fost acum, în zilele Domnii Mele, la al doilea Domnie a Domnii Mele, dar Aldea Postelnicul ot Smrădeșteți aŭ rădicat pîră pentru rumîni din Punghina, că aŭ fost trecut în satu Vlădaia, încă de la răposatu Mihail Vvd., și s'aŭ judecat de față cu Radul Logoft. pînă au rămas Radul Logoft. de pravilă. Și după aciasta s'aŭ învoit Radul Logoft. și Aldea Postelnicul înaintea Domnii Mele și înaintea tuturor boerilor, ca să fie bună pace într'ei, și aŭ făcut ei amîndoi cum că să nu rădice pîră niciodată, și aŭ dat Radul Logoft. lui Aldea Postelnicul aspri 30.000, ce aŭ fost cheltuit pînă l-aŭ rămas. Iar Radul Logoft. să ție toți rumîni din Punghina ce aŭ fost așezați la satu Vlădaia.

De aceia au dat Domniia Mea lui Radul Logoft. ca să-i fie satu Vlădaia și satu Ștircovița și Saracovul, cu toate hotarale și cu toți rumîni și cu toată înprejurarea, ocină strămoșască și ohabnică, fiilor, nepoților și strănepoților, și de către niminea neclintîți, după porunca Domnii Mele. Iată și martori am pus Domniia Mea pă jupan Ventilă Vel Dvornic i jupan Papa Vel Logoft. i jupan Hriza Vel Vist. i jupan Nicula Spatar i jupan Vărtolomei Stolnic i Furtună Comis i Ion Paharnic i jupan Trufandă Vel Postelnicul și cu Papa Vel Logoft. Și am scris eu, Lepădat Logoft., în orașul de Scaun Tărgoviște, în luna lui

Iulie 15 zile, și de la Adam pîn'acum, cînd s'au scris aciasta, curgerea anului 7130 [1622].

(Locul peceții domnești.)

Am tîlmăcit eu, cel mai jos iscălit, din hrisovul cel adevărat slovanesc, din cuvînt în cuvînt, în anul 1833, Iunie în 30 zile. Athanasie Milanovici.

(În posesia mea, N. Iorga).

II.

Un act latin de la Mihai Viteazul.

Academia Romîna posedă acest act latin dela Mihai Viteazul:

„Nos, Michael, Valachiae Transalpinæ Vaivoda, Sacratissimæ Caesareæ Regiæque Maiestatis Consiliarius, per Transsilvaniam Locumtenens & eiusdem cis Transsilvaniam partiumque eidem subiectarum fines exercitus generalis capitaneus, etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis quod nos, cum ad nonnullorum fidelium dominorum consiliariorum nostrorum singularem intercessionem, nobis propterea factam, tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis nobilis Georgii Chiokoniesthy, nunc castellani arcis nostre Sidovar, quæ ipse primum quidem principibus Transsilvaniae, praedecessoribus nostris, exhibuit, nunc autem nobis quoque in officio suo fideliter impendit, ac etiam in futurum exhibiturus et impensurus est, eundem itaque Georgium Chiokoniesthy et per ipsum fratres suos conuterinos Nicolaum, Ioannem, et Petrum, similiter Chiokoniesthi, et statu et conditione civili in qua nati sunt et hactenus extiterunt exhimendum ac in coetum et numerum verorum regni huius Transsilvaniae et Hungariae nobilium annumerandos, aggregamus, cooptamus et ascribimus per praesentes. Decernentes expresse ut a modo deinceps iisdem Georgius, Nicolaus, Ioannes et Petrus Chiokoniesthi ipsorumque haeredes et posteritates utriusque sexus universae pro veris et indubitatis nobilibus habeantur et reputentur. In signum autem huiusmodi verae et perfectae nobilitatis eorum haec arma seu nobilitatis insignia: scutum videlicet triangulare erectum coelestini coloris, cuius imam partem monticulus quadrigis viri-

dibus quasi cespitibus refertus occupat, cui a parte sinistra cervus integer sagitta in gutture oblique transfixus saltuque impetum facienti similis insistit. Scuto super apposita est galea militaris clausa, quam corona regia gemmis unionibusque optime ornata contegit, ex qua rursum cervus dimidius, priori non dissimilis, eminet, a summitate vero sive cono, galeae lacinia seu lemnisci, hinc rubri et albi, illinc vero coelestini et aurei colorum, in utrumque scuti latus defluentibus, illudque decenter exornantibus, prout haec omnia in capite seu principio praesentium litterarum suarum docta manu et arte pictoris clarius expressa et depicta esse cernuntur, animo deliberato et ex certa scientia ac liberalitate nostra annotatis Georgio, Nicolao, Ioanni et Petro Chiokoniesthi ipsorumque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis clementer dedimus et contulimus, annuentes et concedentes ut ipsi praescripta arma seu nobilitatis insignia, more aliorum verorum et insignitorum nobilium armis utentium, ubique in proeliis, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis ac aliis quibusvis... exercitiis nobilitaribus et militaribus, necnon signis..., velis, vexillis, anulis, aulis, domibus, clipeis, tentoriis, sepulchris, generaliter vero quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub mero (?) exercere nobilitatis titulo, quo eos ab universis et singulis, cuiuscumque status, conditionis, dignitatis et praeeminentiae homines existant, dici, teneri, nominari et reputari volumus ferre et gestare, omnibusque et singulis iis honoribus, gratiis, privilegiis, indultis, libertatibus, iuribus, immunitatibusque et praerogativis, quibus caeteri veri et nati ac indubitati nobiles et militares homines praedicti regni Transilvaniae et Hungariae, quomodocumque de iure et consuetudine utuntur, fruuntur et gaudent, perpetuo uti, frui et gaudere valeant atque possint. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes litteras nostras, pendentis et authentici sigilli nostri munimine roboratas, memoratis Georgio, Nicolao, Ioanni et Petro Chiokoniesthi ipsorumque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis clementer dandas duximus et concedendas. Datum in civitate nostra Alba-Iulia, die decima octava mensis februarii, anno Domini millesimo sexcentesimo.

Io Mihailă Voievodă.

III.

În ultimul timp d. Iulian Marțian, deputat, mi-a încredințat spre publicare aceste două scrisori inedite.

Una e de la Nicolae Petrascu, fiul lui Mihai Viteazul, din Pressburg, la 1602:

Copia supplicis libelli Nicolai Petrask, filii Michaelis Vajvodae, a. 1602, Posonii, statibus et OO. [= Ordinibus] regni Hungariae exhibiti ad Illustrissimos, Reverendissimos, Magnificos ac Generosos dd. S. C. Regiaeque Maiestatis consiliarios caeterosque tabulae regiae assessores, etc., d. dominos gratiosissimos.

Illustrissimi, Reverendissimi, Magnifici ac Generosi dd. gratiosissimi, servitiorum meorum humilium paratissimam oblationem. In quantum discrimen rerum mearum iam secundo devenerim, penes fidelitatem S. Regni Hungariae Coronae omnia bona mobilia amittendo, difficilimum et lamentabile est dictu ac proinde ne vestras prudentissimas et pientissimas aures commemoratione extremarum mearum miseriarum ac pie defuncti parentis mei fidelissimis ac heroicis factis servitiisque adgravare videar, unico verbo humillime et ob amorem christianitatis oro, dignetur pro sua pietate in me afflictissimum graciles suos oculos convertere ac ex compassione duntaxat christiana auctoritate sua apud Sacratissimam Caesaream Regiamque Maiestatem efficere ut illa 15 m. thaler. per 70 xfr. computando, mihi persolvantur, quae liquide a Suae Maiestatis Camera hungarica persolvi deberent, ut patet ex obligatoriis superinde datis, ut, ea gratia et caesarea clementia mediante, partim suppellectilem meam oppignoratam redimere, partim vero ut me intenterere [queam], donec aut afflicto statui meo a praep[otente] Deo Caesareaque Maiestate melius provisum fieret, aut optanda morte superer, ne poenitus me iam fere exutum omnibus fortunis ostiatim mendicare oporteat. Pro qu[orum] gratia, etc.

Humillimus servitor,

Nicolaus Petrascus,

defuncti Michaelis Vajvodae filius.

A doua e de la Vasile Lupu:

Spectabilis ac magnifice domine Kemen, amice benevole,
Literas Magnificae Dominationis Vestrae 24 iulii in arce fo-

garasiensi scriptas et honorifice accepi et benignissime legi, vel hoc nomine quod Magnifica Dominatio Vestra ex innato suo erga me affectu omnibus inhiat occasionibus meis et minimis quantumvis causis suam navare operam non dedignetur. Cacabi quod necdum ex integro sint parati nihil per hoc neglectum est; quandounque opifices illi pro commoditate sua eos conficere poterint ex usu meo erunt. Nec sibi Magnifica Dominatio Sua persuadeat me alicui indignationi obnoxium fuisse eo quod per tabellarium meum ex necessitate que urgebat mihi rescribere non poterit; profecto aequae mihi relatio tabellarii illius grata fuit atque literae quas mihi Magnifica Dominatio Vestra scripsisset. Iamdudum me Magnifica Dominatio Vestra officii mei suum fecit atque ita ad quaevis sua obsequia obligavit, ut cum faenore ea tenerar omnibus occasionibus Magnificae Dominationi Vestrae rependere. Dies celebrandarum nuptiarum¹ ex voluntate Illustris domini generalis exercitus zaporoviensis destinatus erat pro 28 iulii, sed, cum legati illius, qui apud me fuere, reditum suum non maturassent tardumque gradu iter suum confecissent, responsum hucusque ultimum de celebrandis nuptiis nondum accepi. Puto dilationem hanc etiam factam esse propter seria negotia quae Illustris generalis exercitus zaporoviensis Czehryni, ubi nunc residet, expedire solet; si tamen aliquo eventu nuptiae ante festum Assumptionis Beatissimae Virginis non celebrabuntur, post festum vero Beatissimae Virginis infallibiliter celebratio haec ad effectum perduceretur. Siquidem antea in hoc termine tergiversabar propter consensum Chani; nunc autem, cum ad Camenecum esset Illustris generalis exercitus zaporoviensis cum Soltano, in scriptis consensum illum quem affectabam mihi misit. Poterit Magnifica Dominatio Vestra exacta una hebdomada aliquem ex domesticis suis ad me mittere, per quem expresse et determinate Magnificam Dominationem Vestram et de celebratione nuptiarum et de ipso generali exercitus zaporoviensis informabo, qui, ut puto, vicinior nobis erit, siquidem Korsumam proficisci voluit. Soltanus cum suis Tartaris ad tuguria sua rediit, relictis sex millibus Tartarorum penes Illustram generalem exercitus zaporoviensis, quos propriis sumptibus alit. Nihil restat nisi quod ad quaevis Magnificae Dominationis Vestrae obsequia promptitudine mea

¹ A ficei Roxandra cu Timuș Hmilnițchi.

pateam. Hisce me solito favori Magnificae Dominationis Vestrae
ut possum diligentissime commendo. Iassii, die 29 iulii 1652.

Magnificae Domnationis Vestrae amicus

benevolus

Basilius, Dei gratia princeps terrarum

Moldaviae.

Io Vasilie Voevod.

(Pecetea cea mare.)

Spectabili ac magnifico domino Ioani Kemeni de Genmonostor, comiti comitatus albensis Transylvaniae, necnon Illustrissimi principis Transylvaniae praefecto arcis ac praesidii districtusque terrae fogarasiensis capitaneo supremo universalium militum campestrum, domino et amico benevolo.

În sfârșit Matei Basarab scrie din 24 — 1603, de la Tîrgoviște, pentru a cere lui Kemény ajutor contra lui Vasile-Vodă, care vine de la Buzău spre Șoplea cu Cazacii.

IV.

D. judecător Crivăț din Piatra-Neamț îmi comunică următoarele documente moldovenesti ale d-lui I. V. Stan, din Talpa, privitoare la moșia Crăeștii, a «moșului» Craiu:

1.

Eremia Moghilă, pentru «cneaghina» Anghilinia, «cneaghină» a lui Vasilie Ceașnic, care a venit cu zapisul «de la Gherghina Ceașnic și de la Duma Portar și de la Grama Sulgiar și de la Crăstea Potelnic și de la Corpaciu Potelnic»: Evghenia, fiica lui Bogdan Rugină, «cneaghina lui Vasile», *vă cupea să nego vă Munteascoi Zemli* («de cumpărătură în Țara Muntenească»), dă ocina lor, a șasea parte din Crăești, în Neamț, «la obîrșia riului negru», lui Vasilie fost Ceașnic și Anghelinei, drept 500 de taleri. — Iași 7103 (sau 7110)¹, Maiu 2. Stroici Vel Logofăt. Pătrașco Uricar.

2.

Eremia Moghilă, pentru Vasilie Pîrcălab, care aduce zapisul de la «Gligorie șoltuz și de la 12 pîrgari ai lui și de la ceilalți mulți oameni buni și bătrîni din Tîrgul Neamțului», că a venit

¹ Așa, 7110, pare și după numărul de ordine al documentului.

«Cozma fiul lui Marco Postelnic și Gavril fiul Liliței (*Lilița*), din Pogănești, în Ținutul Tutovei», de au dat ocina lor, a patra parte din satul Crăeștii, la «apa» (*voda*) neagră, pentru 640 de zloți tătărești. Întărire. — Suceava, 7107 (1599), Mart 8. Stroici Vel Logofăt. Pepelea. Pecete ruptă.

3.

Eremia Moghilă, pentru «Cozma și fratele lui, Toma, și sora lui, Draga, fiii Stancei (*Stanți*), nepoții lui Ion (*Ionut*) și așijderea strănepoții lui popa Gavril, fiul *Liliți*, sora Stancăi (*Stanchi*)», cari-și dau moșia de la satul Crăești, din Neamț, pe «dolina» neagră, a patra parte, lui Vasilie Pircălab, pentru 640 de zloți tătărești. Tot așa Nastasia, fiică lui Văscan Ion, dă partea ei «din a patra parte» a Crăeștilor pentru 220 de zloți tătărești. Întărire. Suceava, 7107 (1599), 27 April. Iscălitură neînțeleasă a Logofătului, Nicoară uricar. Pecete peste hirtie.

4.

Eremia Moghilă, pentru „Cozma și fratele său Toma și sora lui Draga, fiii Stancăi (*Stanchi*), și popa Gavril, fiul Liliței (*Liliți*), și nepotul lui, Grozav, și surorile lui, Nastasia, Agafia și Mărica, fetele lui Ion (*Ionut*) și așijderea nepotul lor Vasilie și surorile lui, Agafia și Părasca, și Axinia și Pălaga, fii lui Trușan, toți strănepoții lui Ion (*Ionut*) cel bătrîn, și așijderea nepoata lui, Anghelena, fiica lui Bogdan Medelnicer, și nepoții lui, Vasilie și Gavril, și surorile lui, Neacșa și Marica și Simina și Chirighina, fiii lui Rugini, nepoții lui Bogdan Medelnicer, și Evghenia, fiica lui Bogdan Rugini, toți nepoți și strănepoți ai bătrînului Șandru Comis», cari-și dau moșia și cumpărătura «străbunului lor Șandru Comis, care i-a fost cumpărătură de la Toader Hurdugaș», satul Crăeștii, «care e la virful apa (*voda*) neagră, care e în Ținutul Neamțului», lui Vasilie pircălabul de Neamț și «cneaghinei» lui, Anghelina, drept 500 de taleri de argint, dînd și actele de la „bătrînul Ștetan Voevod“.

Marturi: fiii Constantin și Alexandru, Nistor Ureache Vel Vornic de Țara-de-jos, Crăstea Vel Vornic de Țara-de-sus, Ghiorghie pircălab de Hotin, Ghiorgheil și Ionașco de Neamț, Manole și Avram *Rodna* de Roman, Văscan Orîș Hatman și pircălab de Suceava, Bărnovschi Postelnic, Toader Veaveriți

Spătar, Cărăiman Ceashnic, Gligorie Stolnic, Simeon Stroici Vistier, Gherman Comis, Lupul Stroici Vel Logofăt. Scrie Arsenie Nebojatco. Suceava, 7113, (1605) 24 Februar. Iscălește Stroici. Pecete ruptă cu șnur roșu închis. Pergament.

5

Simion Moghilă, pentru «Crăstea fiul Soficăi (*Sofichi*) Tălășmăneasa, care dă a patra parte din satul Crăiești, cu moară pe Drăgușana (*na Drăgușana*), iui Andronic Visternicel, pentru 300 de zloți tătarești. Iași, 7115 (1607), Iunie 26. Iscălitura Domnului. Ureache Vel Vornic. Băseanul uricar.

6.

Ghiorghei Ștefan-Vodă, pentru Iordachie biv Vistier, care dă ocina și cumpărătura la Crăiești, pe riul (*reația*) negru, în Ținutul Neamțului, lui Ionașco Rusul Vel Vornic de Țara-de-jos, pentru 400 de lei. Iordachie o avea de la Loghin din Bărăoani și de la fiii Crăescului. Vine și „Abaza, fiul lui Gavril Hatmanul“, și dă ocină și cumpărătură tatălui său în satul Bălănești, tot pe acel riu, și în satul Bărugoani, tot lui Ionașco Rusul.—Iași, 7162, 15 Ianuar. Racovița Cehan Vel Logofăt. Dumitrașcu uricar. Pecete cu ceară. Slavon.

C R O N I C Ă

Hotarele «Dobrogii bulgărești» se îngustează neconținut. Se știe că partea apuseană a provinciei a fost locuită din vechiu de Români. Iată acum dovada că *în veacul al XVIII-lea la Babadag se slujia de pe cărți românești, în vechea biserică a Sf. Dumitru, și că Babadagul atârna de episcopia raielelor românești, a Proilavului*.

Biserica din Reni păstrează cărțile vechii biserici grecești din această «Tomarovă» (cf. numele de familie Tomoroveanu). Între ele, pe un *Apostol* din Iași, 1756, se cetește: Ἀπό τὸ χαρτὴ ἦνε τῆς Μητροπόλεως Προϊλάβου, Τομαρωδῆ, Μάϊος 15 (= Această hîrtie e a Mitropoliei de Proilav, Tomarova, 15 Maiu).

Dar pe un *Penticostariu* tot românesc, din Rîmnic, 1743, se cetește: Ἀπό τὸ εὐαγγέλιον τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Δημητρίου τῆς

Μπαμπάδαχ, 1771, 'Οκτοβρίου 26 (= Această carte a bisericii Sf. Dumitru din Babadag ; 1771, Octobre 26).

Și pe aceiași :

Τόδε σὺν τοῖς ἄλλοις κτῆμα πέλει τῆς ἐν Μπαπάδαῖ ἁγίας ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου. (= Aceasta cu altele e proprietatea sfintei biserici a sfintului slăvitului marelui mucenic Dimitrie, în Babadag)

Pe un *Triod* din Veneția mai găsim aceiași inscripție, cu adausul că apoi cartea a trecut la biserica Mîntuitorului din Reni (Καὶ τόδε σὺν τοῖς ἄλλοις κτῆμα πέλει τῆς ἐν Μπαπάδαῖ ἱερᾶς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου. καὶ μετὰ ταῦτα ἅς εἶναι ἐκκλησίας τοῦ Σωτῆρος τῆς ἐν Πενήν).

Orașul turcesc din veacul al XVI-lea, cu stradele înguste, pătate, cu casele de zid, cu cele patru moschei și Turcii întrebuintînd sclavi creștini (*Acte și fragm.*, I, p. 93), se schimbaseră cu totul, deci, supt raportul național¹.

La Reni, în aceeași biserică, se mai află o icoană grecească cu însemnare din 18 Iulie 1846, un *Trebnic* românesc din 1815 și *Liturghiile* românești din 1859.

Pe un *Antologhion* 7263 : « Acestă Mineiu iaste al paisăștii obștini, și care îl va dezlipi dela obște va fi suptă canonă pînă îl va întoarce iară la obște ».

Pe o *Psaltire* de Iași, 1782 (7290) : « Ațeastă psaltire să se ști de când amă cumpărat-o eă, Vasile diiaconu otă Puțunteai, sănă diiaconulă Necolai, de la Onofrei sănă Mărcușii Caragioe, dreptă 2 lei, 30 de bani, de istovă, în zilele prè-înnălțatului Domnă Mihai Costantină Suțulă Voivodă, în luna lui Dichevri 8 zile, și umblă văleatu 1794, și cine s'ară ispiți să o furi să nu-lă erti Dumnezeă, și nici pământu să nu-lă suferi ».

Pe un Ταμείον 'Ανθολογίας pomenirea bibliotecii « popei Nicolae Stephanari » (Καὶ τόδε ἐκ τῆς βιβλιοθήκης παπᾶ Νικολάου Στεφανάρη, 1832, Αὐγούστου 10).

Pe un *Prolog* din 1855 : « 1856, Noemvrei, să fii știut că s'au cutremurat pământul, și amă scrisă eă, Iordan P. Hogla.

1856, 30 Novembre, scrie Niculai E. Ciucă : « s'au făcută o pri-

¹ Călătorul citat spune (p. 94) că de la podul din Babadag începe Dobrogea cu cele 208 de sate tătărești și o sută de timarioți turci.

mejdie în târgu Reni, într'acestă chipă că s'aaū arsū o fată și îndată și aū murlitū». Deci «să ne păzim cu pregetū».

În satul Anadol, lângă Reni:

1. Pe sfesnice: «Făcut la 1855».
2. *Apostol* din 1784.
3. *Liturgie* din 1815.
4. *Triod* de Buda.
5. *Evanghelie* de București, 1775.

În satul Văleni:

1. *Catavasieriū* de Blaj, 1795: «primi rugăciune mē...».
2. *Octoih* de Brașov, 1805.
3. Pe o *Evanghelie* de Buzău, 1837: „Această sfântă Evanghelie s'au dăruitū de către Sfinția Sa pâr. I. Morariu, fiind în acea vreme preot în colonia Slobozia, la biserica cu hramul Sântului Spiridon din coloniia Văleni, la anul Mîntuirii 1861, luna Noemvrie în 20 zile, spre pomenirea răposașilor săi părinți. Preot I. Moraru.“
4. *Liturgii* de Iași, 1845.
5. *Prolog* de Neamț, 1855. Pe legătură: „Arhimandrit Antonie Dumbravă“.

În satul Colibași:

1. Pe o *Psaltire* de Sibîu, 1805: «Acastă sfântă și dumnezeiască Psaltire aū cumpărat dumnealorū anume Ionū Rotariu, Ilie sin Nicolae, și o aū dăruit Sfinților Voevozi otū satul Colibași, să fie în veaci pomeniți; 1810, Iunie 17.
2. Pe un *Ceasoslov* de Neamț, 1833: „Am scris pentru slava veștii de când m'am preoțitū, la anulū 1857, Iunii în 19. Preotū Ioannū Avramovū“.
3. *Trebnic* de Chișinău, 1820.

În satul Slobozia:

1. Pe un *Mineiū* din 7206: «Scriș-amū eū, Costandinū feți popi lui Gheorghe prot. ot Dolgopolu. — Acestū Menei pe luna lui Faurū l-aū dăruitū Gheorgheșanū băcalū... [fe]meia preutului Dimitrei Stolerū denū Tomarova (către 1820). Preutū Dimitru Stolerū Cașăonenū [= din Căușani]. Popū Andrei ce amū fostū

preotă atunci la Cămp[u][un]gă; 1779. Scris-amă eu, Dionisie ierom.; Ghen. 30, 7258.

2. Pe un *Triodion* din București, 7237: «La legatulă acestei cărți au plătit... Ștefanu Bracueu..., Gheorghe Schitariu..., Costandinu Căramanu, Prohiru (către 1780).

3. Pe un *Penticostariu* de București, 7290: «Să să știe voi, sătenii, că a[m] legatū Penticostariu, sântu titori cu 2 lei, eu, preutulū Ionică otū Lungești, și prezvitera Marie, în 7292, Ap. 7, unde să prăznuște hramulū Tuturorū Sfinților, la biserica dinū vale a dum. 3 Logofătū Coste».

4. Pe un *Penticostariu* din Sibiu, 1841, mențione că s'a dat bisericii de la „Slobodzie cu hram. Sfinților mai marilor Voivozi Mihail și Gavriil de dumnealui colonistul Theodor Dunamtot (*sic*), din colonia Slobodzia» (preot Ioan Morariu, 1862).

5. Manuscript de cîntări (notă din Februar 1863).

În satul Cîșlita:

Ceaslov de Chișinău, 1868.

În satul Vadul-lui-Isac:

1. Icoană din 1805: «Ioan zugrav; Brașovū, 1805», și alta: «Costandinū, Elena; Brețcu, 1805».

2. Viețile Sfinților, brîncovenesti (un volum).

3. Pe un *Apostol* de la 17—: «Acestă este a Vădașilorū, cu[m-părată cu] milostenii de la multe sate» (pe la 1700).

4. Pe un *Anthologhion*, Septembrie 17—: «Acestū este a Vădașilorū..., este a Vădașilorū, cumpăratū de satū... să fie a petreci cu Iuda, la...»

5. Pe un *Evhologhiu* din 17—: «Să știe di cându au ne[n]su la Sfātu Gheorghī, la let 1814, Ap. 19».

6. Listă de ctitori pe o carte:

«Andronicū Ufrosū, Ioniță Bucurū, eu, Vor. Vasile, preotū Costandache ce era preotū la biserica noastră înū Vadū, darū la carte n'are trabă preotulū, este dreptū a noastră. Eu Grozaulū Costandinū amū dat-o satului Vadulū, letū 1794, Iulie 4.»

7. Pe un *Triodion* din 17—: «Acestu Sfântu Triodū este cumpăratū de irei Costandache i de dascālulū Ghiorghe, însă să știe cumū au fostū, și cum că, vindū numitulū vânzătorilū întisū la casa mē, adică a preotului Costandache, văzandū că la biserica nu era Triodū, aū zisū preotulū sătenilor ca să cumperi pe

Triodū, i sătenii nu s'au apucatū să dă nicio pără, zicândū că n'au nicio puteri, că era vreme lui Ghenare, cându să strânger temeliulū fumăritului; iarū preotulū, vâzân[dū] așa, aū luatū pe dascalū și pe vânzătorulū de cărți și aū purcesū penū satū, și aū prinsū a prosti pi la fiștecare casă și la fiștecare omū, și la bogatū și la săracū, și la streini și la Jidovi și la Armeni, încă și la Țigani, și, spuindu-le și denū Sfintele Scripturi, aū plecatū pe creștini și aū datū care câtū i-aū fostu voe, altulū 1 par, altulū 2, altulū 3, altulū 4, până la 10 par, iarū altulū n'au datū niciuna, iarū v'o tri omeni aū datū câte 20 par., iarū vr'o tri oameni aū datū câte unū leū. Și m'amū alesū, denū totū satulū s'aū făcutū 14 lei. Și noi amū pusū 9 lei, 10 par., și amū cumpăratū pe Triodū. Și s'aū dăruitū bisăricii de către toți, adicăte la satulū Vadulū-lui-Isacu. Și care preutū i dascalū arū căta după noi să aibă a ne pomini, măcarū și alū doe rându și alū triele, oricine amū cădē, totū să aibă a ne pomini până cândū s'a odovăi (*sic*) carte acăsta, și, oriunde s'arū întâmpla dându să cu vr'unū felū de întâmplare, toți să aibă a ne pomini. Care rugându-mă cu ferbinte dragoste tuturorū celorū după mine frați să faceți pominiiri pentru noi, păcătoșii, adică să purtămū sarcina cela celue, și așa vomū plini lege lui Hs. Iarū pomelnicul este acesta cumū urmeză mai înaintē: irei Costandinū, că așa îmi este numele denū botezū, iarū în lume Costandache, papadia Nastasie, f. Țorii Toderū, Anița, Gheorghe dascalulū, care aū fostū ostenitorii cu mine la cumpăratulū cărții, cumū arată și mai înaintē. Și pe păriți mei îi chiamă Jăca tată-meū, iarū mama Marie, iarū parinții dascalului îi chiamă Lupulū, Catrina. Și oricare preutū îți cădea pe urma noastră, să ne socotiți pe unū pomelnicū, să ne pominiți la sfința leturghie, așisdere pre toți ctitorii cărții aceștie, adică pe toți pravoslavnicii creștini ci aū cumpăratū carte acăsta. Și, cândū s'aū cumpăratū carte acăsta, umbla letū 1784, Ghenar. 27.»

8. Viețile Sfinților de Neamț: «ieroshimonahū Mic».

9. Pe un *Penticostarion* de București, 7291: «Acestu Penticostariū este de aice, dinū satū Vadulū-Isacū, de la besăreca cu hramū Sfântulū Neculai; anulū 1823».

10. Pe un *Molebnic* de Chișinău, 1815: «Să să știe de cândū s'aū făcutū pâne de amū aratū toată iarna, de n'au fost umātu,

și au fost oarzăle, săcara și ovăsculă pră bună, iară grăulă camă rară, au umblat veletu 1843.»

11. *Slujebnic* de Chișinău, 1813.

* * *

Ruinele curților domnești de la Argeș.

D. Virgil Drăghiceanu ni scrie: «De la terenarea săpăturilor din biserică, am făcut sondagii și șanțuri pentru desvelirea fundațiilor casei domnești a Curții din Argeș.

Fundațiunile zac sub un strat de pământ de 0,50 m.

Încinta reședinței domnești, formând un imens pătrat, ca de ca. 90 m. fiecare latură, se întindea la 3 m. de fațada bisericii, spre rîpăle rîului Argeș.

Era încunjurată de un zid de bolovani de ca. 3,50 înălțime, care încă se conservă, parțial, pe laturile N. V. și S.

Cam spre mijloc și aproape de laturea sudică se înalță palatul, din care au rămas cîteva colțuri, de peste 3 m. înălțime.

Avea planul casei mari românești (31,45 m. $\times$ 17 m.), cu o mare prispă în față, de 5,50 m. lățime, cu pivniță în toată întinderea casei și beciu boltit, în lățimea prispei, apartamentele de-asupra pivniței, avînd zidurile despărțitoare așezate direct pe colosalele grinzi de stejar ce acoperiau pivnița.

Scara se află la colțul N. E. al casei.

Cu toate modestele mijloace cu care s'a lucrat această casă domnească, se vede însă un pronunțat gust pentru lux: am găsit fragmente de piatră din minunatul portal gotic al casei, cu un profil din cele mai interesante; de asemenea fragmente din cadrele de fereastră de piatră. Bolturile camerelor erau susținute de console cu vulturul țerii, de o execuție care lasă cu mult în urmă lucrările de același fel ale lui Brincoveanu. Am găsit chiar cheia pivniței. Surprize pot ieși oicînd din cei 2 m. adîncime pământ ce acopăr pivnița, și pe cari nu i-am putut scoate din cauza vremii și lipsei de mijloace.

În fața palatului, pe laturea N., se întindeau modeste dependințe cu prispă. Cam în mijlocul curții, alte încăperi cu pivniță (10,40 m. $\times$ 4,50 m.).

Poarta, cu camera portarului și puțul curții, spre latura E., nu departe de actuala clopotniță a bisericii.

Diferite poteci pavate brăzdau curtea în diferite direcții; iar

supt temelia prispei casei domnești, la 1 m. adâncime, am găsit urme de pavaj de piatră, ceea ce însemnează că s'a ridicat această curte pe locul unde a fost o așezare cu mult mai veche.

Dacă la primăvară voiu avea mijloacele trebuitoare, voiu desveli în întregime toată această curte, ale cărei urme le-am scos la iveală.

Virg. Drăghiceanu.

. * * *

Un fiu al lui Alexandru Lăpușneanu : Cneazul Constantin, Voevodul de Chiev.

De sigur că dintre toți Domnii români Alexandru Lăpușneanu al Moldovei a fost mai bogat binecuvîntat de Dumnezeu cu copii. El a avut șapte feciori: Constantin, Bogdan, Ioan, Petru, Ilie, Ștefan, Aron, și șapte fete: Teofana, Teodora, Marica, Chiajna, Trofana, Anghelina și Sultana¹. Cei dintre acești fii și fete — legitimi și din flori — cari n'au murit în decursul stăpînirii tatălui lor au avut o viață de fericire și de bine dubioasă și s'au răspîndit în toate părțile, în deosebi în Polonia și Rusia, unde au murit unii dintre ei. Așa Marica s'a căsătorit cu un nobil polon Orzechowski, iar fiica acestora, Ana, s'a măritat tot după un oarecare Po on Czolhanski, Trofana a ajuns soția de scurtă durată a nobilului polon Gașpar Paniewski. Altă fată a fost pețită de un alt nobil polon războinic, Cristofor Zborowski, dar fiind răspsins, el n'a uitat să răsplătească această ofensă brutală asupra aceluia care a fost cauza răspingerii: Bogdan, fiul lui Alexandru-Vodă Lăpușneanu.

Bogdan-Vodă, om ușuratec, cu întinse legături familiare și prietenești în Polonia, a căutat să le întărească pe acestea și prin faptul că, în Ianuar-Februar 1572, a mers împreună cu 500 de aderenți de-ai lui în Polonia pentru a-și lua de soție pe, fiica lui Ioan Tariô, din Lemberg. În drum fu atacat de Cristofor Zborowski și rănit, și numai prin o răscumpărare de 6.000 de galbeni fu pus în libertate, prin garanția lui Secigniewski și a cumnatului său viitor, G. Paniewski. Cu tot sprijinul ce i-l dă regele

¹ Hurmuzaki, II, p. 532; Iorga, *Viața femeilor în trecutul românesc*, Văleni, 1910; Iorga, *Studii și documente privitoare la istoria Românilor*, III, p. 33; și Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, București, 1907 la: Slatina.

polon, Bogdan pierde pentru totdeauna tronul Moldovei, care, în timpul petrecerii sale în Polonia, pentru căsătorie, fu ocupat de Ion-Vodă cel Cumplit, trimisul Sultanului. După o pribegie dureroasă prin Rusia, Bogdan aici își încheie zilele prin 1574, zile pe care el singur și le-a pregătit așa de nenorocite¹.

Cu Bogdan a trecut în Polonia și apoi în Rusia și fratele său Constantin. De fapt, în acest timp întâlnim în Polonia un Constantin, căruia regele Poloniei Ștefan Báthory în repețite rânduri, în 1577-8, îi dăruiește vre-o 85 fl. 11¹/₂ coți de postav de Flandra, apoi două haine și postav vinăt și de Flandra roșu².

De și unele documente polone din 1578 îl numesc pe acest Constantin: Lăcustă³, totuși n'aș vedea în el un fiu al lui Ștefan-Vodă Lăcustă, care avea, după cum ni spune însuși, numai doi fii, Alexandru și Ștefan⁴.

În *Gazeta Mazililor și Răzeșilor*, III, Cernăuți, 1913, nle. 7-8, pp. 114—117, se publică un document (după o copie din *Tabula ferii* din Cernăuți, Liber relationum, tom. II, p. 23, ad nr. 213, pr. 2, Febr. 1795), în care se spune că fratele lui Bogdan, «cneazul Constantin, după slujbele ce au făcut (în Rusia) au rămas la Chiev». A avut doi fii: Pavel și Ion. Aceștia s'au întors în Moldova, luind și porecla de Albotă. Pretind moșiile părinților lor și li se și dau de către Moise Movilă (document din Iași, Sept. 7141 (? 1632.) Pavel Albotă a avut un fiu Toader (doc. 15 Iunie 7213), acesta are pe Șerban, poreclit și Flondor (doc. 8 Ianuar 7230), de la care vine — se spune — neamul Flondoreștilor.

Deci acei principe de Ostrog, Constantin, — Ureche îi zice *cneazul Constantin, Voevoda Chievschi* (ediția Kogălniceanu, 1872, p. 230) —, care a fost sprijinitorul devotat al *atitor pretendenți* la tronul Moldovei, un aliat al lui Mihai Viteazul, un ocrotitor al ortodoxismului curat și al lui Mihai Palamed, cîntărețul grec al vitejiilor lui Mihai Viteazul, și al atitor fapte culturale, ar fi

¹ Vezi bibliografia în Iorga-Hurmuzaki, XI, Prefața; Iorga, *Istoria armatelor românești*, I, Vălenii-de-Munte, 1910, pp. 323-27, notele.

² A. Veress, *Rationes curiae Stephani Báthory, regis Poloniae, histeriam Hungariae et Transylvaniae illustrantes (1576—1586)* (= *Fontes rerum hungaricarum*, III), Budapesta 1918, pp. 36, 38, 51, 55.

³ Hurmuzaki, XI, p. XLIII.

⁴ Wickenhauser, *Geschichte der Klöster Homor, etc.*, Cernăuți 1831 pp. 96-7.

un Romîn din Moldova, și chiar însuși fiul lui Alexandru Lăpușneanu.

Dar, pentru ca aceasta să fie un fapt deplin cîștigat în istoria românească, rămîne, de sigur, ca cercetările ulterioare să descopere și dovedească autenticitatea documentului original, după care s'a făcut copia publicată din «Gazeta Mazililor»¹.

Ștefan Meteș.

* * *

Romîni și Slavi.

Și Germanii au luat de la Slavi, cari erau mai aproape de Bizanț, la un moment dat, terminii pentru *plug*, pentru *săcară* (*Roggen* din *Rojje*) și chiar *pine* (*hleba*, în gotică *hlaib*; și acuma se zice: *ein Leib Brods*, o bucată de pine).

Ceia ce nu înseamnă că Germanii și-au luat de la Slavi, agricultura, pe care n'ar fi cunoscut-o. Marea majoritate a terminilor de plugărie arată contrariul.

Sistemul numirii lunilor, ca la noi, în nomenclatura populară, după producții, se întîlnește în Asia, dar și la Venzii slavi de la Baltica, unde, după același Xavier Marmier (*Un été au bord de la Baltique*, p. 160), erau „luna corbului, a porumbelului, a cucului, a sămănăturilor, a teiului, a culesului, a căldurii (cf. la noi: Cuptor), a căderii foilor, a vîntului, a zăpezii și a gheții“.

Cei d'întăiu duci ai Pomeraniei n'aveau reședinți: ei locuiau pe rînd în deosebitele mănăstiri (*ibid.*, p. 171).

Legenda spune că Pomeranieni au fost pe la noi: trei țerani din Cosserow, veniți să vadă pe regele Suediei, Carol al XII-lea, la Bender. Cînd li se înfățișă omorul cailor regali pentru hrana Curții, unul din ei strigă: „Doamne, Doamne, unde e regele meu“ (același, p. 180, după Freiberg. *Pommersche Sagen* și Temme, *Die Volkssagen von Pommern und Rügen*).

Legenda orașului înneecat, care se spune despre lacul Doroheiului, se află aici în legătură cu Capitala pomeraniană Vineta.

* * *

Încă un poet? — În Calendarul popular pentru anul 1848 a lui Rosetti se pomenește (articolul *Cîteva cuvinte asupra can-*

¹ Noi ne îndoiim.... — N. R.

toanei) între meşterii acestei «chanson», nu numai Cîrlova, ci şi un *Rîmniceanu*, care la acea dată nici el nu mai era în viaţă.

Bucăţile iscălite E. V. în acelaşi calendar sînt de sigur ale lui Enric Winterhalder. Între ele populara:

Rîndunică
Frumusică,
De ce fuşi din ţara mea?
Ce? ti-e frică,
Mititică,
Să te-apuce iarna grea?

Tot de el este *O fată de măritat şi Nimic, Bine ar fi*, — bucăţi spirituale care s'ar putea reproduce în antologii. În lista cărţilor de editură Winterhalder apare cu «Vina, tragedie în 4 acte de Adolph Müllner».

* * *

Femei cetitoare. — Între prenumeraţii la *Mîngîitorul celor întristaţi, celor bolnavi şi celor bătrîni* de arhimandritul Dionisie (Bucureşti 1850) sînt aceste femei: Doamna Elisaveta, Ştirbei, Marea-Logofeteasă Zinca Ghica, ficele lui Vodă, Ecaterina Vilară, Elisa Belu, Alexandrina Plaină, apoi, intitulate «prinţese»: Zoe Bibescu, Constanţa Ghica, Puplina Ghica, pe urmă d-nele Elena Paleologu (născută Grădişteanu), Catinca Cîsteasca, Siţa Brăteasca, Zinca Roset, Elena Izviranca, Zinca Cîsteasca, Maria Pavlid, Polixene Simu, Sultana Mihăiasca, Eleni Chirilov, Vasilihiţa Ioneasca.

Ca bărbaţi sînt „librierii naţionali“ A. Daniilopolo şi Gh. Ioanid şi „profesorul de muzică“ Anton Pann, „legătorii de cărţi“ D. Marinovici şi Gheorghie, Adamovici, „directorul tipografiei Sf. Sava“, profesorii Iosef Limburg şi A. Nestor.

La Focşani, unde şi profesorul A. Fortunat, Elena Mărgăriteasca (născută Deduleasca).

* * *

Încă un călător frances la noi? — În cartea citată a lui Marmier se vorbeşte de bălţile muntene („les plaines marécageuses de la Valachie, qui s'inclinent vers le Danube“; p. 288), şi care dau friguri, ca şi cum vestitul autor al atîtor descrieri de călătorie ar fi fost şi pe la noi.

* * *

În catalogul prenumerațiilor la *Antichități despre crucea Domului nostru Iisus Hristos*, de A. Geanoglu Lesviodacs (București 1857) se găsesc nume interesante din Oltenia.

De sate: Doba, Colibașu, Mamura, Ceparii, Arăeștii, Pîrșovenii, Dsica, Vlădulenii, Dobrum, Golfinu, Buzducul, Moruneștii, Oboga, Glopșanii, Bobiceștii, *Belgunu*, Pănația, Vîrîtu, Mosna, Târpezița, Vela, Scofeșeștii, Tîrnăvița, Tîncănu, Vîrforu, Brabova, Obedinu, Palilula, Vîrbița, Întorsura, Lăcrița, Troaca, Cîrcea, Mischii, Urșeștii, Pîrșanii, Popovenii, Lînga, Pripici, Hunia, Fîntîna Banului, Dobridoru, Totoroață, Rodări, Galicea-Mare, Galicina, Țighera, Nedeia, Cîrna, Plosca, Catanele, Restu, Cioroiașu, Bohoreni, Siliștea Crucii, Urzica Mare, Portăreștii, Tărtări, Raleșii, Brabeșu, Grîndenii, Fășanii, Șteava, Greceștii, Nițoieștii, Pedeia, Drănicu, Bercinu, Valuța, Slăvîța, Toiaga, Pășanii, Stoienîța, Stolla, Ciorarii, Zăicoiu, Talpașu, Gaia-de-sus, Bulzășii, Murgășul, Bodăieștii, Mielușăii, Crușătu Boușcru, Șitoia, Mihăița, Raznicu, Socoleștii, Țîii, Bîlta, Căpîstենii, Bulucenii, Cocorova, Tălmireștii, Urdarii, Cartiu, Bobic, Scoarța, Cojanii, Conăcioasa, Călugăreasca, Alimpeștii, Rovinari, Moii, Peșceana, Olarii, Sărdăneștii, Licurișu, Logreșii, Banovița, Șimianu, Ilovățu, Severineștii, Valea Petrei, Fîntîna, Igîroasa, Avrăteștii, Valea Hoțului, Crăgineștii, Gogoși, Țigănași, Spureni, Cioroberani, Batogi, Jiiana, Zmîrdești, Beura, Scăpău, Păroinița, Rogova, Lomnicu, Ruptura, Lupoai, Șovarna, Imoasa, Covirgi, Lacu, Roșița, Mătăsari, Lăpușa, Tohomiru, Peștenița, Degerați, Ursoaia, Bicleșu, Podul-Grozului, Oravița, Cătunul-de-sus, Țiroiu, Lăpușata, Cermeteștii, Pietraru, Roșiile, Cîrnea, Muiereni, Crușătu, Pișani, Novacii străini, Romînie (*sic*), Vlădaia, Corzu.

De oameni: Băieșteanu și Băescu, Neghinescu, Măleanu, Dîrvărescu, Băran, Toloc, Modrescu, Papucescu, Mărdăloiu, Glăvan, Holohan, Turcescu, Băla, Roman Hiera, Țurca, Giura, Degioianu, Dozășcu, Horășcu, Dulgherescu, Dogărescu, Cherănoiu, Pițulea, Riczan, Braneșu, Bălșeanu, Papifu, Ghiurdă, Ciciu, Amzulescu, Ciobănescu, Gînjavu, Bîlanu, Cruianu, Rădoiescu, Gîlbea, Giurgulescu, Beman, Dabelea, Dudiu, Sicătiu, Călpianu, Țîlvea, Tecotea, Pigriu, Dinciu, Vițînțoiu, Șcheau, Loculescu, Birbonie, Roventă, Bîlău, Griveu, Aninoiu, Proescu, Stegăroiu, Trăistaru, Geanănu, Boșa, Brînzan, Udriște, Mărțu, Pais, Zbîrlescu,

Titila, Hristea Moru, Pînișoară, Galbin, Hucamea, Cenăzeanu, Radoși (și Rădușeanu), Stologeanu, Gîrgie, Cîntează, Ghiga, Tășcău, Stăicoiu, Pislea, Haiducescu, Stelea, Dulăniță, Pachii, Seciureanu, mai mulți Maghern, Perescu, Bocioncă, Rogojelu, Băcescu, Rădinescu, Păsturica, Terențeanu, Musculescu, Verșanu, Sterpoianu, Gîtu, Rîulescu, Halinga, Hobeanu, Dăciu, Văianu, Rudinaru, Croiceanu, Goșa, Pasăre, Riza, Ciorea, Vilceanu, Cîrciu, Covlescu, Pîrlea, Săvoiu, Ardeiu, Cotoiu, Belculescu, Căpățînă, Cermănescu, Vătășescu, Jidoveanu, Zoican, Ciocbeanu, Radu Barcoși, Mezilul, Persu, Drăganu, Preda Costache tîmălariu (*sic*) și Radu Sandu tîmălariu, Ocolescu, Plecănescu, Coteț, Miroiu, Leoveanu, Pozescu, Viziru, Găbenea, Teodor Deglori, Baldovin, Papugescu, Meianu, Cortoreanu, Curieru, Goznescu, Stănuță, Țone, Musulescu, Chindă, Țăpoiu, Țolea, Afrem, Băleciu, Rotaru, Oncică, Doncă, Mitroiu, Cocoșilă, Papură, Bucea, Pașa, Petrișoru, Păsărică, Preda, Mladin boiangiul, Bălăcioiu, Vasiluță, Preda Turturi, Bîldea, Bogeia, Gașpar, Dîianu, Mușețescu, Ioan Popescu, Brașoveanu, Nicola Popovici, Condar, Radolin, Bruzăn, Sucamilă, Mohora, Groescu, Mușee, Stegaru, Secoleanu, Scordilă, Neamțu, Gheban, Fometescu, Cladoveanu, Poporincu, Eliadat Zavidascu, Iuța, Mărgescu, Lascu, Banov, Jupăeanul, Ghetopul, Mușetoiianul, Săpușesa, Mirceanu, Albușanul, Giufculescu, Albineru, Severineanu, Ioviceli, Corjeanu, Ristea, Găleganu, Ilie Suditul, Fiincă, Zaman, Mușat, Ilie Răcman, Macin, Scutașu, Boernașu, Goagă, Datco, Vasilcă, Gliuța, Chița, Măcișanu, Rezeanu, Grășculescu, Bănduț, Bușă, Vizurescu, Mileșoiu, Corcău, Stoveanu, Brulescu, Vodeslav, Iloviceanu, Șemăfescu, Urăchescu (și Uricescu), Bengliu, Colcescu, Reșiceanu, Curchi, Braia, Boboc, Turbăceanu, Urceanu, Sborăscu, Brașoveanu, Pojocanu, Dănăricu, Șăremet, Retezeanu, Buulșteanu, Cresneanu, Zoita Mosculeasa, Muescu, Hristea Aurel, Străhăeanu, Datcu, Carticeanu, Bononeanu, Hirgot, Cîrjiu, Boșoreanu, Boșogescu, Mîndruț, Vardaca, Velicoco, Ionovici, Cazacu, Veron, Pestrițu, Mînăstireanu, Jîlculescu, Barbovici, Setcovici, Mohoran, Lardac, Velisco, Cenevici, Giurgescu, Ghr. al Badi, Beligrădeanu, Cernițeanu, Deșu, Igondea, Palecologa, Bobăiceanu, Hirgotescu, Nicolă, Gheorghe Inimă-Rea, Becu, Ghidel, Cepen, Cionea, Dăbuleanu, Doșteanu, Macșut, Delescu, Reștovici, Puicea, Milea, Baraș, Duboențiu, Ioan Roateș, Lățea, Stăiceanu, Mirileanu, Holdeanu,

Țibru, Tomișanu, Țirghiu, Argintaru, Milcu, Spiriceanu, Abasiu, Pîrjolea, Ordeanu, Rîescu, Gernoviceanu, Zoinau, Nicolescu, Măgăescul, Mișulescu, Pădeșanu, Schintee, Bengulescu, Borcoși, Țăpîndea, Judescu.

De persoane: Aron egumenul mănăstirii catolice din Rîmnic, cc. Vladimirescu, Iordache Marin legător de cărți (Hurez), preotul Dobre Șapcă (pl. Oltul-de-jos), Ioan Vladimirescu.

Apar și rudele autorului: căpitanul Dumitru de la Gruia (fii: Iorgu, Nicu).

* * *

Iustin St. Frățiman, *Administrarea bisericească la Romîni Transnistrienți între Bug și Nistru* (în «Revista societății istorico-arheologice bisericești din Chișinău», XII).

E și un resumat după un studiu al lui Lebedintsev, *Ucraina Hanului*, publicat în ziarul din Cherson la 1860 și retipărit la 1912 în Buletinul societății istorice și arheologice din Odesa, ca și o întregire din partea d-lui Frățiman.

Încă dela 1757, pe cînd un Antim era episcop de Hotin, dar numai pentru Lipovenii atunci emigrați în raia, Grecul Daniil făcea visitații la Cetatea-Albă. La 1761-72, stînd în Ismail, la Sf. Paraschiva, episcopul de Proilav, Daniil, avea autoritate și peste Nistru (de la el și o hirotonisire la Căușani în 1769), unde sfințește șase biserici. Titlul lui e la 1769 „Mitropolit al Proilavului, al Tomarovei (Renilor), al Hotinului, al tuturor marginilor Dunării și al Nistrului și al întregii Ucraine a Hanului», iar la 1772: „Mitropolit al Proilavului, al Tomarovei, al întregului mal dunărean și a toată Basarabia și Ucraina». La 1773 el numai era în viață, dar Mitropolia Moldovei încerca — după un act publicat de Melhisedec — încă din 1771 să-i împartă diecesa între Scaunele moldovenesti.

La 25 April din acest an contele Rumiențov se învoia, după ce se întrebasese și Mitropolitul muntean, ca Ismailul, Renii, Chilia, Cetatea-Albă, Benderul să treacă la Huși, Brăila revenind episcopului de Buzău. Pentru soarta Hotinului ar fi trebuit să se consulte cele spuse de mine în *Istoria Bisericii*, II, pp. 174—5.

Se constată din studiul lui Lebedintsev că episcopul de Huși a căpătat și drepturi asupra «Ucrainei Hanului»: o hiroto-

tonisire în această regiune s'a păstrat pentru anul 1775 : la 1786 el permitea unui preot sfințit pentru Iasinova să treacă în Rusia Nouă, satul fiind distrus de oștile rusești.

Dar Scaunul de Proilav nu rămăsese neocupat. Un Ioachim purta titlul, și pentru Tomarova, Hotin și Ucraina, la 1776 și făcea visitații canonice până la 1780 : protopopul de Dubăsari era în ațîrnarea lui, ca și cel din Mălăiești, mai jos. Noul războiu între Ruși și Turci, care era să desființeze «Ucraina Hanului», îl scoase din căderile sale. Ba chiar episcopul rusesc de Ecaterinoslav, Ambrosie Serebrenicov, ajuns administrator al Mitropoliei Moldovei. La 1792 însă un episcop Chiril, care stătea în miserie la Dubăsari se intitula : al Hotinului ; era succesorul lui Neofit și concurentul lui Amfilohie. La 1788, știm de aiurea că el se considera ca al Proilavului. Chiril veghează acolo până la 1796.

Încă de la 1792 Rușii făcuseră pentru Gavriil Bănulescu un Scaun de Cetatea-Albă și „malul Nistrului” : Ambrosie voise a reuni și Benderul, dar ordinul Împărătesei prevedea și alipirea «orașelor și satelor dintre Bug și Nistru până la Marea Neagră», unde se spune anume că sînt și Moldovenii. La 23 Ianuar 1792, recomandînd pentru acest loc pe Iov, rudă cu Potemchin și știutor de „moldoveneste”, Ambrosie propune titlul de „Oceacov, Dubăsari, ori cumva altmintrelea”, Scaunul fiind supus Ecaterinoslavului (unde, sau în Bogiavlensk, Vladica ar fi residat). Totuși Gavriil capătă și Benderul, pană ce, în Ianuar 1792, i se acordă Mitropolia Moldovei, arhiepiscopul de Ecaterinoslav, aflator în Iași ca exarh, rămînînd să stea la Golia. Iov rămînea să ieie locul lui Gavriil ori să treacă la Dubăsari cu titlu special.

Sînt și alte privitoare la colonizarea teritoriului capătat prin pacea de la Iași, acea «Ucraină a Hanului», cu dregători și militari (chiar marinari : căpitanul Emilian Suceveanu) din Moldova (și un Cananău, un Done, un Saul, un Boian, un Paun, un Opincă, un Cheșcu, un Testabuza), cu Arnăuți cari serviseră supt Ruși, cu Armeni din Ismail, Chilia, din Turcia și chiar din Iași. Centrul bisericesc a rămas la Dubăsari, reședința protopopului, unde s'a făcut și tipografie după tradiția creată de cunoscuții clerici Stribițchi. De alminterea satele vechi erau mai toate moldovenesti : Tiraspolul e pe locul satului nostru Sucleia, ars de Tatari în 1789.

Brailovca, Brașovanovca, Chetrosanovca arată prin numele lor chiar de unde li-au venit cei d'întăiu locuitori.

Se dă și o folositoare hartă a regiunii.

Pentru transhumanță. — În Spania, regiunea transhumanței turmelor, așa-zisa mesta (la noi *drumul oilor*), cuprindea mai ales «o parte din Andalusia, Mancha, cele două Castilii și Estramadura» (numele înseamnă *strămătură*, cu vîntul e la noi în legătură cu lâna). «Capitale»: Soria, Cuença, Figueria, Segovia. V. Custine, *L'Espagne sous Ferdinand VII*, Bruxelles 1844, p. 12.

O mărturie veche. — *Dacii* (Dacii) sînt pomeniți alături de Geți, Mesi, Iliri și Dalmați, în *Itinerarium Alexandri ad Constantium Augustum Constantini M. filium* (ed. Angelo Mai, Milan 1817), ca învinși de Alexandru. Se cunoaște expediția acestuia contra Geților.

Autorul scrisese încă și un *Itinerarium Traiani*. Cf. încă *Bibliothèque Universelle*, Maiu 1818, pp. 210-1.

I. Lupaș, *Istoria bisericească a Romînilor ardeleni*, Sibiu 1918.

Expunere clară, cu multe calități literare. Izvoarele se arată în notă. Ținta autorului a fost, mai ales, să dea un bun manual pentru școli și o carte de orientare pentru preoți.

Interesantă admiterea și de istoricul ungar Iosif Farkas a caracterului oriental pe care l-a avut la începuturile sale creștinismul unguresc (p. 12). Se insistă asupra mănăstirii de la Morisena (Murășana) (p. 13), ale cărei resturi s'au găsit la Cenadul Nemțesc în 1868. Se amintesc fundațiile ortodoxe de la Veszprém și Vișegrad. Se notează și obiceiurile deosebite, în căsătoria preoților și porturi, ce s'au păstrat în Ungaria până la năvălirea Tatarilor (p. 15). Păr. Lupaș nu renunță la vechea Mitropolie din Alba-Iulia.

Virgil I. Bărbat, *Imperialismul american — doctrina lui Monroe* —, București 1920.

D. Virgil I. Bărbat a călătorit în America la 1912 și, afară de aceasta, a citit un număr de cărți privitoare la Statele Unite.

Lucrarea sa, destul de bine scrisă, cuprinde, pe lângă multe extrase, și observații personale. Ea va fi fără îndoială de folos publicului, și chiar istoricilor.

Tezina e hotărît germanofilă: cărțile lui Münsterberg, profesor scos de la catedra lui americană pentru declarații în fa-voare Germaniei sale, sînt cercetate cu sîrguință și călduros aprobate. Anglia-și are și ea partea din criticile acestui scriitor așa de credincios simpatilor sale d'înnaintea războiului (pp. 67-9). Se află deci și argumentația lui Kjellén Suedesul și acușările pentru „siluirea“ Greciei. Părțile pur istorice îndeamnă prea lesne critica.

* * *

Roberto Almagià, *La Geografia* („Guide Ics“), Roma 1919.

În partea I-ii se dau generalități cu privire la progresul studiilor geografice (se relevază că Ritter a dat mai mult loc istoriei decît naturii, cum era în tradiția lui Humboldt; Peschel revine la natură ca element primordial, de basă; geologia ajută apoi direcția aceasta la victorie; antropogeografia lui Ratzel încearcă împăcarea). Capitolul următor arată începuturile geografiei la Italiani în secolul al XIX-lea, cu Adriano Balbi în frunte, apoi se însiră societățile și institutele geografice, călătoriile și explorațiile (mai ales în Africa) Se fixează locul noilor reprezentanți ai științei în Italia, G. Dalla Vedova și Marinelli. Urmează revistele, congresele, lucrările de deosebite categorii. Foarte prețioasă e bogata bibliografie metodică (pp. 69-109).

Cărțica nu costă mai mult ca 3 lire și jumătate.

* * *

Volumul al IV-lea din Fotinò. — Într'o rarisimă carte, *Bazu teoretic și practic al Muzicii Bisericești sau gramatica melodică*, de Anton Pann (București 1845), la paginile xxv-vi, se vorbește de istoricul Dionisie Fotinò.

El e dascălul lui Anton Pann: „Acum vine rîndul a vorbi și de cei ce i-am apucat cu viață, și mai întăiu de bunul meu dascăl, Serdarul Dionisie Fotinò, care era din orașul Peloponesului, Palea-Patra și venise de se statornicise la București, unde a scris Istoria Țerii-Românești în trei tomuri, a versificat pe Erotocrit, a făcut și alte versuri originale, care îl vădesc că a fost un bun istoric, poet și ritor“. Pe urmă se arată meritele

pentru muzică ale acestui elev al lui Iacov protopsaltul și lui Petru Vizantie, «elegantul său stil» plin de expresie, frumusețea „anastasimelor” lui, valoarea altor producții, „de a căroră floare plăcută se bucură astăzi și Românul, văzându-le în limba sa”.

O notă înseamnă despre Fotinò că „la tambur și cheman (?) avea desăvîrșită iscusință : cunoștea însă și fortopianul (*sic*)”, iar în cea precedentă, la mențiunea operei lui istorice, se spune : „*Tomul al patrulea a rămas în manuscris la nepoții săi, Ilie și Eftimie Fotinò*”.

Se știe că Ilie a scris, evident după aceste note, poate redactate definitiv, Istoria revoluției de la 1821.

* * *

Ni se scrie : «Pe moșia statului „Vatra mănăstirii Govora” se găsește o fundație cu zid foarte vechiu, care cu siguranță e de biserică, găsindu-se împrejur prin pământ osăminte omenești. Zidul e făcut din piatră rotundă, de mărimea unui pumn până la mărimea unui cap omenesc, și cu var. Are adîncimea de un metru și grosimea tot de un metru. Întreaga fundație, ca perimetru, e destul de mare, ceia ce arată că biserica a fost destul de mare și făcută de oameni cu multă dare de mînă. Se găsesc cîteva cărămizi în formă pătrată, ceia ce invederează, că această cărămidă probabil a servit ca pardoseală. Inscripțiuni nu se găsesc, dar oamenii bătrîni păstrează tradiția că această clădire a fost o «biserică tătărească» și că prin prejur ar fi fost în vremuri foarte vechi un oraș tătăresc, întru cît se mai găsesc prin pământ și alte fundații. Localitatea aceasta e situată chiar lingă șoseaua județeană Ocna-Horez, la o distanță ca de 19 km. de Rîmnic spre Apus și la 5 km. de mănăstirea Govora, unde a fost tipografie pe timpul Voevodului Matei Basarab. Pe întreaga suprafață unde se zice că ar fi existat acel oraș tătăresc s’au dat acum, în primăvara acestui an, locuri pentru case locuitorilor unui sat din această comună, căci li se surpaseră casele din cauza alunecării de teren. Și, cum ei, acum, își construiesc locuințe pe porțiunile lor și fac săpături, se găsesc resturi de ziduri și multe osăminte omenești.

Eu li-am atras atenția că, dacă vor găsi prin pământ pietre cu inscripții, cruci, etc., să nu le strice, ci să le păstreze.

Dimitrie D. Popescu.
(Bunești, pl. Govora, Vilcea.)

* * *

Căutînd mai de aproape odoarele de la Pantelimon am găsit, pe lingă potirul cunoscut (v. Iorga, *Inscriptii*, I, p. 72, no. 3) o cadelniță de argint, a cărei parte de jos, frumos lucrată cu flori și delicat aurită, are această inscripție, corespunzînd aceleia a potirului: «Acestă cadelnița l-aș fecutî Doamna Maria Domna preluminatului Domnu Io Grigorie Voevoda, A. D. 1673».

Pe o icoană din dreapta catapitesmei, odată frumoasă: „1824, Fevraie 12, s'au merimetisit al doilia”.

La mănăstirea Cernica, depositul de oase — practică medievală, care ar trebui neapărat părăsită —, are pe ușa din dreapta, care desparte cele două odăi (pe acolo era deci vechea intrare), această inscripție:

„Această trapeză, dinpreună cu chilile, după cum să vede, s'au făcut cu toată cheltuiala sfinț. pâr. Hogîa Procopie, monah, în zilele Domnului nostru Ioan Alexandru Costandin Moruz Voevod și a preasfinț. pâr. Mitropolitului chirio chir Dositheî, prin osîrdia sfinț. pâr. starețului Gheorghie arhimandrit, dinpreună ostenitor fiind și râr. Timothei ieron., pentru a Sfinții Sale, a tot neamul Sft. [Sale] večnica pomen. 1795, Sept. 1.”

În biserica de la poartă două icoane foarte frumoase din mijloc sînt de un «Grigorie Frujinescul», 1800, care s'a iscălit pe una.

Cea din dreapta din același loc, în biserica din ostrov, se arată a fi făcută cu cheltuiala cunoscutului călugăr Nicodim Greceanu.

Pe o foaie manuscrisă, adausă la un *Chiriadromion*, și tratînd despre cele «patru chipuri» de interpretare a Scripturii: «istoricesc», «analoghicesc», «alligoricesc», «tropologhicesc», se spune la urmă: «Acestu adaosu dinu tălcuțu Evangheliei alu lui Theofilactu iaste alu lui Euthimie Zigadinos. Romanò arhim. ot Mitr.» E viitorul episcop de Buzău (și profesor la Neamț) Dionisie Romanò, Ardelean.

Foaia a fost depusă la Academia Romîna.

La 1817, în Viena (tipografia Ioan Schnürer), tipăria Chiriac Ioan Elaion (Έλαιων) o traducere a piesei germane *Cleomene* de August Lafontaine, dedicînd-o lui Vodă Caragea (τῷ ὑψηλοτάτῳ καὶ θεοφρουρήτῳ ἀθθέντῃ καὶ ἡγέμοονι (sic) πάσης Οὐγγροβλαχίας, κορίφ κορίφ Ἰωάννη Γεωργίου Καρατζῆ).

Lista de prenumerați are nume care merită să fie însemnate.

La Viena: Antim Gazl gramaticul, „*prea-învățatul domn Mihail Boiagi*“, cunoscutul scriitor aromân. Apoi alți Aromâni, ca frații Postolaka, Atanasie Gazela, Atanasie Doda din Moscopole, Anastase Cordellas, Andrei Țicu, Anton Gh. și Gh. Mihail Ziappos, Vasile și Gh. Mantzoranis, Vas. Paravia, Brut Tzeteri, Gh. Dumas, Gh. Samara, D. Const. Fițu (Φίτζου), Dim. Massos, Dim. Pasiota, Dim. Tziatiri, I. D. Tzantzali, I. Maricas (Μαρήκας), I. Pandrav (Πάντραβος), I. și N. Prassa, Chiriac Vardakas, Chiriac Faranga, C. Gh. Spirto, Const. Țegu, Marcu Gh. Kartza, Mih. Deffa, Mih. D. Chiopea, Naum Costa Dotziu, Nic. Ath. Raca (ἐκ Βλατζίου), Nic. Nunia (Νούνια), Sterie Βατρίνος din Castoria.

Ca persoane cunoscute: scriitorul Dim. Filipidi, scriitorul Zisu Dauti din Tyrnavon în Tesalia, doctorul Teodosie Gheorghade «Dacul» (și Toma Constantin din București), Constantin Balș (Βάλσας), Manicati Safrano («Safrani») (din Ardeal), «fii și nepoți», Nicolae Rastă Păharnic.

La Constantinopol: Anastase Teodor Socol (Σοκολής) din Ianina, Gheorghe Pleșu (Πλέσιου), tot de acolo, Serdarul Gh. Fotinò, Dim. Nic. Ghițu (Γκίτζος) din Mețovo, Dim. Stamu de acolo, Dim. și Sterie Nițu Stamu din același loc, Teodor Duma din Ianina, I. Gh. Sinu (Σίνου) din Ianina, Luca Const. Puliu (Ποβλίου), Derve (Δέρβε) din Ianina, Sterie Chiriac Zica din Mețovo, Sterie Poțu (Πότζος), din același loc.

În ultimul volum apărut din *Weligeschichte* a lui Helmolt (ed. a 2-a), Karl Georg Brandis vorbește și despre Iliri, pomenind și lu tele lor cu Filip al II-lea al Macedoniei (regii Bardylis și Kleitos) și despre Traci. Zeul particular al lor, Gebelzis, e numit la alte triburi Sbelthiurdus (p. 36). Dionysos e, nu numai zeul viei, ci și al oricărei roade a pământului (Semele, mama lui, e zeita acestuia). Artemis era la dînsii zeita Bendis (p. 37): i se aduceau jertfe înfășurate în paie (ca paparudele, aflătoare în tot Balcanul, a căror origine trebuie căutată aici). Autorul insistă asupra îndelungatei ocupații perse (de la Darius la războaiele unde Perșii fură susținuți de Traci contra Atenienilor). Frigienii locuiau în munții apuseni (de

unde «grădinile lui Midas», p. 40). Fără dovezi, și contra multora din predecesorii săi, contra probabilităților etnice, d. Brandis vede în Macedoneni, înlocuitori Eordeilor, Pierilor, Edonilor, Bottieilor, «un popor de aproape înrudit cu Grecii», veniți «din Tesalia nord-vestică» (?) (p. 40) (primul rege apare la 700 înn. de H.). Ca dinastia a putut fi *adoptată* de Greci pentru a fi primită la jocurile olimpice e, firește, altceva. Năvalirea Galatilor (Celti), mai ales Scordisci, după dărîmarea Imperiului lui Alexandru, e expusă pe paginile 81 și urm. Abia la 213 încetează hegemonia regilor din Tyllis la Sudul Balcanului; regele Kavaros e ultimul.

Se vorbește și de regele scit Atlas, la Dunărea-de-jos.

În același volum, von Scała admite, după Marquardt, cu «Antichitățile turcești» ale lui, adesea de o căutată originalitate, că în epoca lui Iustinian Bulgarii «interiori» locuiau «în Moldova și Basarabia» (p. 133).

D. dr. Ioan Ferentz publică în Revista *Cultura creștină* din Blaj (IX) un întins studiu, de o construcție solidă, de un stil foarte precis și de o informație destul de bună, despre Cavalerii Teutoni în Țara Birsei și în Muntenia, ca un capitol dintr-o *Istorie a catolicismului în Moldova*.

Tinărul autor crede că-i e îngăduit — și mulțămim și foi blăjone — să ironizeze cele câteva pagini pe care le-am dat, în treacăt despre același subiect („șoarecele 'n traistă" i s'o fi părînd așa de periculos și latinitatea medievală socoate a se găsi în dicționarul lui Quicherat?). Ni va permite să nu credem că un Kreuzburg teuton ar da, prin forma *Cruceburg*, cetatea Crăciunei și că numele de cetatea Neamțului, luat după râul Neamțului, evident (județul e și el numit după râu; v. Tutova, Covurluiu, Suceava) ar aminti pe Teutoni, cari în judecata poporului puteau fi „Cruciați", Crijiaci, iar nu Nemți, și mai ales un Neamț pentru toți ceilalți. Că la Cîmpulung este un «cloașter» trimete evident la un castel teutonic; altfel de unde acest nume? Un atac teutonic în Cumania pe toate pasurile de-odată ar fi de o strategie specială, și nu înțelegem valoarea militară a unui *burg* la Podul-Dîmboviței, oricît i s'ar zice Cetatea Neamțului (și tocmai de-aceia), pe cînd valoarea militară a Cîmpulungului,

dominînd trecerea din muncele spre șes, au recunoscut o Domnie *munteni* trecînd de la Argeș la Tîrgoviște. N'a zis nimeni că la Cîmpulung cloașterul nu era în burgul însuși". Actele ardeleni puteau fi cetite după *Urkundenbuch*, nu după Hurmuzaki. Și în *Mitteilungen* din Innsbruck era cu privire la autenticitatea actelor privitoare la Teutoni un întreg articol care nu se putea trece cu vederea.

Chiar pe urmele d-lui R. Rosetti, d-lui doctor Ferent, și a doua zi după războiul mondial i s'ar fi putut trece o atitudine mai puțin marțială.

N. I.

* * *

Progresele «Valahilor» lui Ioniță sînt notate și în adausul la «Oracolele» Împaratului Leon Filosoful (v. Legrand și Gidel, în *Annuaire de l'Association des études grecques* pe 1874, p. 155). Vlahii apar după Unguri, Zihî (din Caucas), Alani și înaintea Cumanilor :

Οἷον Οὐγγρους τε καὶ Ζήχους,
Ἀλανούς, Βλάχους, Κομάνους.

Alanii sînt, foarte probabil, cu toată mențiunea Zichilor, tot «Valahi» (v. p. 173).

E vorba mai departe de o «Cumanie Mică» (Μικρά Κομανία; p. 170), și anume prin Asia (dar acolo, pe la Sebastia, apare și o «Dacie»; *ibid*). Se vorbește, în continuare, de restaurarea Grecilor supt Mihail Paleologul.

* * *

În privința tratării la care au fost supuse mormintele domnești odinioară, cetim în broșura *Urmarea procesului d. Comite N. de Rosetti cu egumenul mănăstirii Mărgineni și comunitatea sa* (1862): „Dovadă, pe lîngă altele, însăși mănăstirea Radu-Vodă din Capitală, unde s'a constatat de autoritate că, de vre-o trei ani, administrația mănăstirii au împrăștiat mormîntul fundatorului Alexandru (Basarab) Voevod, d. 1568 (de fapt Alexandru Mircea, mort la 1577), din năuntru din biserică, pentru ca să clădească în locu-i o sobă pentru încălzitul egumenului“ (p. 24).

Colonelul Papazoglu se lăuda într'un loc că a oprit — pomenind și planul sobei — dărîmarea mormîntului lui Alexandru și al nepotului său de fiu, Radu Mihnea.

* * *

În *Buletinul societății numismatice române* (Ianuar-Iunie 1920) d. C. Moisil menționează moneda de «5 sutimi» a lui Cuza-Vodă, nepusă în circulație (Barbu Știrbei o făcuse însă cu moneda lui de bilon) și reproduce «biletul de bancă» de 100 de lei (piaștri) al «Băncii Moldovei», cu data de 1-iu Septembrie 1856. Actele privitoare la această hîrtie-monedă le-am publicat în Documentele lui Știrbei-Vodă.

Tot acolo mențiunea plachetelor cu *Theatrum vlachicum Bucharestini, fratribus Provaniis*, în legătură cu teatrul de la Cișmeaua Roșie al Domniței Ralu Caragea. Nu deslușim rostul acestor «frați Provani».

* * *

În «Nuvelele Morale» ale lui Francisco Soave, II (ed. Bruxelles 1836) — am exemplarul care poartă însemnarea de proprietate, a lui «Demeter D. Gredinar în Braila» — se povestesc, de L. Bramieri, aventurile văduvei Țareviciului Alexe, o princesă de Wolfenbüttel. Ea se mărită cu un Moldaski, așezat la Nouvelle-Orléans, în America-de-Nord, și care «călătorise în Rusia». Nu era acest Moldavski un Moldovean?

De altfel princesa Sofia, cea adevărată, murise de fapt în Rusia. Aceia de care vorbește Bramieri va fi fost o aventurieră care-i luase numele.

* * *

Cetim pe Στοιχεία τῆς ἀριθμητικῆς καὶ ἀλγέβρας, traduse din limba germană (Iena, 1800; în posesia mea): Τῷ φιλοπόνῳ Ἰωάννῃ χάριν τῆς περὶ τὰ μαθήματα αὐτοῦ ἐπιδόσεως δῶρον ἀντιδίδεται, 1810, Ἰουλίου 7. Ἐν Βουκουρεστίαις, κατὰ τὸ Λύκειον: Ὁ Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιος (?) (= sirguinciosului Ioan se dă acest dar ca răsplată pentru aplicarea lui la științe, 1810, Iulie 7. București, la Liceu: al Ungrovlahiei Ignatie).

* * *

În Φοινίξ, ἤτοι διάλογοι καὶ ἐπιστολαί, a lui Neofit Duca (Viena 1815), prefața, dedicată lui Sergiu Mystakis, pomeneste astfel școala din Μετῶνο: ἤδη γὰρ Γυμνάσιον συνιστάντες οἱ φιλόμουσοι Μεσιβίται, αὐτόχθονας διδασκάλους ἐν αὐτῷ ἐπιστῆσαι φιλοτιμότερον ἔχουσι, („și, așezînd un gimnasiu, iubitorii de carte Μετῶνιτι, găsesc că e mai onorabil a așeza în el dascăli de acolo”).

* * *

Una din cele d'întăiu Istorii ale Romanilor e cea intitulată *Bio-grafiile barbaților ilustrii din istoria romană pentru clas. II (sic) primară*, a lui Zaharia Columb, „profesor la scoalele academice“, apărută la 1852, în Iași.

Exemplarul meu are această dedicație: „d. ministru Cultului și a Instrucției Publice, d-sale Spatariul Grigorie Cuza, spre semn de respect și de recunoștință din partea autorului“.

*

Pe un *Robinson Crusoe* tradus de Serdarul Vasile Drăghici se cetește: «cîasta carti esti prezantarisată gîosului iscălit di dum: *Lascăr Catargiu*, Luni, Mai 29, 839. – 839, Luni 26, Ro^m (sic), C. Ru...» (neînțeles).

Lascăr Catargiu s'a născut în Novembre 1823; cartea de față a fost dată prietenului cînd viitorul om de Stat avea doar 16 ani. Pe dos un «această» de început pare a fi a lui.

Înăuntru, supt ilustrațiile de la pp. 5 și 133 cetim: Ion Sturdza (tot așa la p. 11 și aiurea).

* * *

Din articolul despre poetul Alexandru Suțu (în aceeași culegere, același an; v. pp. 419-20) se vede că fiul dragomanului Nicolăchi Suțu, Gheorghe, a publicat drame la Veneția în 1805 și că la 1842 s'au tipărit la Atena versurile fiilor lui Alexandru-Vodă Suțu (1821): Nicolae, Gheorghe și Dunitru: Gheorghe traduce pe „Wilhelm Tell“, Dimitrie pe «Numa Pompiliu» al lui Florian. Vărul lor, Dimitrie Suțu, a căzut, luptînd, la Drăgășani. Era fratele poetului.

* * *

În *Satul meu (un sat din Ardeal)*, d. I. Georgescu, secretarul literar al Asociației, dă o foarte frumoasă descriere a locului său de naștere, Săcădatea din fața Avrigului.

Credem însă că dealul Chirmogul (p. 6) e Chirnogul, și de sigur n'are a face cu un călugăr «chir (sic) Moga». Amănuntele folositoare sînt la tot pasul. Astiel «cununa sau crucea de grîu, frumos împletită din spice, numită și buzdugan», de la clăci (p. 18). Se dau și poezii populare (p. 18 și urm.).

* * *

În *Viața Agricolă*, d. Anton Oprescu tipărește interesante documente economice. În special cele extrase din tabelele vămilor (unde se păstrează?).

* * *

Pe *Cazaniile* din Rîmnic, 1792, în Vadul-lui-Isac (Basarabia) :
 «Să se ştie această sfântă Cazanie, tălcul Sfintii Evanghelie, amă
 cumpărat-o noi, totu satulă Vadulă-Isacă, şi amă dat-o la sfânta
 biserecă înu satulă nostru Vadulă-Isacă, onde să prăznuieşte
 erarhulă Neculaiă, să fie în veci amin, iară cene o fura-u saă o
 înstrăina-u de la sfânta bisărică nostu (*sic*) Vadulă, se fie
 afurisită de Dumnulă Hsă şi de Maica Precistă şi de toţi sfinţi,
 amină. Eă Ionă Erănulă, eă Vasilache Păvălache, Dumitru
 Căzacă».

* * *

Între legăturile franco-romine semnalăm şi curiosul roman
Le comte de Walneg, pe care-l tipăria în Paris, la 1802, un Ni-
 colas Prédesco (Predescu). Autorul arată a cunoaşte viaţa de
 lux şi de distracţii, de oraşe balneare, de jocuri şi de danţuri.

Stilul e vag şi bombastic ; comparaţiile nu se țin. Amintiri
 de lecturi încurcă şi ele o dezvoltare foarte înceată.

Ca probă, zuavii sînt calificaţi de «ces demi-dieux de la guerre».

Ca limbă, în loc de «loyauté de mes paroles» e «légitimité
 de mes paroles».

La urmă, după ce moare actriţa lui, o «dame aux camélias»,
 moare şi contele nemţesc al Românului nostru.

* * *

• Nu s'a întrebuintat de nimeni la noi până acuma tesa latină
 a d-lui Arthur Malotet, apărută la Paris (Leroux), în 1898, *De*
Ammiani Marcellini digressionibus quae ad exterarum gentes pertineant.
 Autorul arată că scriitorul militar din veacul al IV-lea a copiat
 pentru ştirile despre barbari pe Herodot şi Strabon, pe Ptolomeu,
 ba chiar pe Pliniu, pe Solin, pe Tacit şi Cesar, pe Mela,
 pe Flor, pe Rufus Festus, etc., afară de Timagenes şi alţi autori
 pierduţi. În celebra descripţie a Hunilor el se reproduce, ici şi
 colo, pe sine vorbind de Sarăcini.

* * *

În n-l de Maiu 1920 al *Cronicei Numismatice*, d. Const. Moişil
 descrie o monedă a lui „Basarab-Vodă” şi, atribuind altele lui
 Radu „Prasnaqlava” şi lui Vladislav al II-lea, crede că acea din
 nou descrisă e a trecătorului Basarab al II-lea d'innaintea lui
 Vladislav al II-lea (1450)

* * *

Între scrijălăturile de pe zidurile exterioare ale bisericii Sucevița, la stînga intrării, cetim aceste rînduri privitoare la isprăvile supt steag polon ale Turculeților, vestiți căpitani moldoveni :

„Eu, Gligoraș, am scris, cându am șezut cu stagul lui Turculeț celui mic, aici, la aceasta sfătă mănăstire; să să știe; leaț 7200.“

Apoi :

„Ioniță, frate copilu în casă ; 7192 D. ch. 30.“

* * *

Între vechii cumpărători de reviste franceze la noi e și o rudă a poetului Dăscălescu de la Focșani, «George Daskelêsko», care iscălește pe o colecție din *Revue de Paris* de la 1831.

* * *

În *Cele Trei Crisuri*, părintele Ciuhandu face comparații de limbă interesante între cîteva Liturghiere ale lui Dosofteiu, din 1679, și unele bihorene, în manuscris. Ipotesa că pentru cuvinte ca *feredeu* Dosoftei poate fi socotit că a întrebuițat textul bihorean nu se susține : și în Moldova se întrebuița cuvîntul.

* * *

În revista «Dunărea», d. Pavel I. Papa Iopol deosebește în căutarea folklorului nostru curentul «etico-religios» al lui Anton Pann și cel «naționalist», care începe cu C. Negruzzi, nu cu Alecu Russo și Alecsandri. În ivirea acestui curent vede o influență germană, adusă prin M. Kogălniccanu.

* * *

În «Revista societății istorico-arheologice bisericești din Chișinău», XII, se dă seria Mitropoliților și episcopilor basarabeni, cu arătarea izvoarelor.

* * *

În *Deutsche Tagespost* de la Sibiiu, n-1 din 9 Iulie, știri despre trecutul coloniștilor germani din părțile Sătmarului.

* * *

O scrisoare a lui Pumnul către către N. Ionescu (1865) o publică d. C. Bacalbașa în *Adevărul* de la 3 Octombrie.

E vorba de fondul religios, de Schitul-Mare și de ideile lui Pumnul asupra prezentei barbarilor la Dunăre.

Și alte documente din aceeași colecție s'au dat în folie-tonul aceluia ziar.

* * *

Academia Română publică discursul de intrare al pâr. I. Lupaș despre I. Moldovan și N. Popea. E. plin de știri nouă, de mare folos pentru cunoașterea generației din Ardeal ce s'a ridicat, în cadrele ambelor Biserici, după 1848.

* * *

Dd. Sextil Pușcariu și Eugen Herzog publică în a doua ediție partea I-ii dintr'un *Manual de limbă română*, în nemțește pentru străini.

* * *

Pe vol. III din *L'école des mœurs, réflexions morales et historiques*, a abatelui Blanchard (Paris 1801), o mină aproape contemporană a iscălit: „dintru ale smeritului Vlasie protosinghelu episcop[iei] Argeș“.

Scrisoarea samănă cu a episcopului Iosif, un ales cărturar.

Părintele protosinghel Vlasie trebuie adaus deci la cărturarii noștri cari înaintea de 1821 cetiau cărți bune franceze.

* * *

Pe o „Geografie școlară“ greacă după Adam Christian Gaspar (I. Viena 1808): ἐκ τῶν τοῦ Κωνσταντίνου Πουτκοῦλεσκου, 1812, Νοεμ. 4 («Din ale lui Constantin Butculescu, 1812, Novembre 4»).

* * *

Pe un Aulu-Geliu tradus în limba franceză la 1803, iscălitura: Gh. Balta.

PREȚUL : 7 LEI